

ВЕТЕРАНИ І ВЕТЕРАНКИ У РЕЗЕРВІ

Аналіз гарантій, потреб та рекомендації
для державної політики

2026

Цей матеріал став можливим завдяки підтримці Уряду Великої Британії, яку він надає через Міністерство закордонних справ, у справах Співдружності та розвитку Великої Британії в межах проекту «Концепція державної політики України щодо ветеранів та їхніх сімей». Його реалізують громадські організації Ветеран Хаб, Принцип, Юридична Сотня та Платформа відновлення людського капіталу. Рестарт (раніше – команда Простору Можливостей). Інформація у матеріалі не завжди відображає погляди Уряду Великої Британії.

ВЕТЕРАНИ І ВЕТЕРАНКИ У РЕЗЕРВІ:

Аналіз гарантій, потреб та
рекомендації для державної
політики

Анотація

Документ присвячений аналізу системи військового резерву в Україні та її впливу на добробут ветеранів і ветеранок. У ньому розглядаються міжнародні підходи до організації резерву, чинна українська модель та ключові виклики, з якими стикаються резервісти/ки, а також сформульовані рекомендації для вдосконалення державної політики.

У межах дослідження автори провели кабінетний аналіз міжнародного досвіду та національного законодавства, а також серію експертних інтерв'ю і фокус-групових дискусій із ветеранами та ветеранками для мапування їхніх потреб під час перебування у військовому оперативному резерві.

Цей матеріал став можливим завдяки підтримці Уряду Великої Британії, яку він надає через Міністерство закордонних справ, у справах Співдружності та розвитку Великої Британії в межах проєкту «Концепція державної політики України щодо ветеранів та їхніх сімей». Його реалізують громадські організації Ветеран Хаб, Принцип, Юридична Сотня та Платформа відновлення людського капіталу. Рестарт (раніше – команда Простору Можливостей). Інформація у матеріалі не завжди відображає погляди Уряду Великої Британії.

Документ є виключною відповідальністю авторів і може не відображати думку та позицію донорів і партнерів організацій-авторів.

Довідка про авторів

Правозахисний центр для військовослужбовців «Принцип» — громадська організація, яка займається правозахистом, адвокацією та аналітикою у військовому і ветеранському напрямках. Серед пріоритетних цілей — людиноцентрична кадрова політика у війську, посилення військової системи правосуддя, створення структури переходу від військової кар'єри до цивільного життя, правозахист з акцентом на дотриманні прав людини. Організація має розвинену мережу юристів pro bono, які надають консультації воїнам з пораненнями, а також окремий напрям просвіти для навчання як надавачів послуг, так і самих військових та ветеранів/ок.

Сайт: pryncyp.org

Facebook: fb.com/pryncypua

Ветеран Хаб — мережа сталої підтримки ветеранів, ветеранок і близьких воїнів та воїнок. Організація працює з 2018 року та надає юридичні консультації, психологічну підтримку, консультації з пошуку роботи та покликання і персональний супровід. Мережа об'єднує простори в Києві та Вінниці, мобільні офіси для доставлення послуг додому в Київській і Вінницькій областях, національну Лінію підтримки, що працює телефоном 067 348 28 68.

На основі щоденного досвіду взаємодії з ветеранами, ветеранками та їхніми сім'ями організація проводить глибинні дослідження, адвокатує покращення їхнього добробуту, розробляє інформаційні й медіапроекти та допомагає різним стейкхолдерам сфери підтримувати воїнів/ок і їхніх близьких.

Сайт: veteranhub.com.ua

Facebook: fb.com/VeteranHubUa

Instagram: instagram.com/veteran_hub

Юридична сотня — всеукраїнська правозахисна організація, яка з 2014 року працює для воїнів, ветеранів та їхніх родин, зокрема сімей загиблих, полонених і зниклих безвісти. Місія організації — забезпечити системний правовий захист людини у контексті військової служби та створити сталі механізми реінтеграції ветеранів.

Організація ініціювала та долучилася до розроблення понад 20 ухвалених законів і державних програм у сфері ветеранської політики, соціального захисту та безпеки. Є співзасновниками Проектного офісу з формування Міністерства у справах ветеранів, розробниками «Пам'ятки учасникам російсько-української війни» з комплексною юридичною інформацією для захисників та захисниць, імплементує Інструкцію протидії домаганням у Силах оборони. Також «Юридична сотня» створила всеукраїнську гарячу лінію, щомісяця обробляє понад 3 000 запитів.

Сайт: legal100.org.ua

Facebook: facebook.com/yursotnya

Instagram: instagram.com/yursotnya

РеСтарт. Платформа відновлення людського капіталу — організація, яка бере участь у розробленні та локалізації ветеранської політики. Експертна команда є партнером у запуску та супервізійного супроводу проекту «Фахівець із супроводу ветеранів»: розробляла професійний стандарт, первинну та допоміжну документацію, тренінговий курс, готувала тренерів та самих фахівців із супроводу. Навчальний центр РеСтарту спрямований на навчання фахівців із різних сфер, які працюють або надають послуги ветеранам.

Ще один напрям діяльності організації — робота з громадами: від стратегування до імплементації якісної ветеранської політики (формування стратегії розвитку громади та програми підтримки ветеранів та членів їхніх родин з урахуванням їхніх потреб, формування управлінської вертикалі, навчання фахівців, менторство у відкритті ветеранських просторів). Організація координує Коаліцію ветеранських просторів — об'єднання 29 сервісних організацій, ветеранських просторів у різних регіонах України.

Сайт: restartukraine.com.ua

Facebook організації: facebook.com/platforma.RestartUA

Facebook Коаліції ветеранських просторів: facebook.com/vetprostory

Авторська команда

Авторки ідеї та очільниці громадських організацій Коаліції

Івона Костина — Ветеран Хаб
Любов Галан — Принцип
Юлія Морій — Юридична сотня
Оксана Коляда — РеСтарт

Менеджмент

Вікторія Зражевська — старша менеджерка
Єлизавета Канєвська, Катерина Тихолаз — менеджерки

Аналітика

Олена Андрєєва, Марія Панченко, Анна Пашкіна — аналітикині
Владислав Урубков — аналітик

Юридичний напрям

Марія Панченко, Анна Пашкіна — юристки

Редакція

Елеонора Чорноморченко — головна редакторка
Юлія Панченко — старша редакторка
Яна Коваль — редакторка
Дар'я Бледнова — коректорка

Дизайн

Вікторія Денисова — артдиректорка
Анастасія Скокова — дизайнерка і верстальниця

Зовнішнє рецензування

Денис Султангалієв — старший дослідник Truth Hounds

Дякуємо респондентам і респонденткам цього дослідження за можливість дізнатися про їхній досвід. А також усім експертам та експерткам, які долучилися до ревізії та коментування цього документа.

Зміст

Анотація.....	2
Довідка про авторів.....	3
Для кого.....	7
Список скорочень.....	8
Глосарій.....	9
Методологія.....	13

Розділ 1 Аналіз міжнародного досвіду функціонування систем військового резерву.....	20
Франція.....	22
США.....	32
Канада.....	48
Велика Британія.....	60
Норвегія.....	73
Фінляндія.....	79
Литва.....	88
Південна Корея.....	97
Індія.....	103
Ізраїль.....	111
росія.....	119

Розділ 2 Військовий резерв та гарантії резервістів і резервісток в Україні....	129
Військовий резерв: структура та історія формування.....	131
Формат залучення до резерву.....	145
Вимоги та обов'язки резервістів і резервісток.....	151
Звільнення з резерву.....	162
Гарантії резервістів/ок.....	165
Державна політика щодо резервістів/ок.....	171

Розділ 3 Мапування потреб ветеранів і ветеранок у резерві.....	175
Управління військовою кар'єрою.....	180
Планування власного життя.....	191
Фінансова стабільність.....	196
Трудові гарантії.....	200
Житлові умови.....	207

Висновки.....	209
----------------------	------------

Рекомендації.....	229
--------------------------	------------

Список джерел.....	236
---------------------------	------------

Для кого

Цей документ буде корисним для стейкхолдерів, залучених до формування, реалізації або вдосконалення політики військового резерву, а також суміжних сфер — ветеранської політики, ринку праці та соціального захисту:

- Представникам і представницям державних інституцій та органів на національному рівні
- Представникам/цям вищого військового керівництва, військових частин, навчальних центрів, рад резервістів/ок
- Роботодавцям різної форми власності, технологічним та оборонним компаніям, фахівцям у сфері працевлаштування
- Воїнам і воїнкам, ветеранам і ветеранкам
- Родинам воїнів і воїнок, ветеранів і ветеранок та їхньому близькому оточенню
- Науковцям/ицям, аналітикам/иням та дослідникам/цям
- Міжнародній спільноті та донорам
- Громадськості, ЗМІ та всім іншим зацікавленим у темі військового оперативного резерву

Список скорочень

АТО	Антитерористична операція
БВС	базова військова служба
БЗВП	базова загальновійськова підготовка
БПЛА	безпілотні літальні апарати
ВВНЗ	вищі військові навчальні заклади
ВВП	внутрішній валовий продукт
ВМС	Військово-морські сили
ВОС	військово-облікова спеціальність
ВОР	військовий оперативний резерв
ВПС	Військово-повітряні сили
ГШ ЗСУ	Генеральний штаб Збройних сил України
ГУР МОУ	Генеральне управління розвідки Міністерства оборони України
ДШВ	Десантно-штурмові війська
ДССТ	Державна спеціальна служба транспорту
ЗВО	заклад вищої освіти
ЗСУ	Збройні сили України
МОУ	Міністерство оборони України
НПЗ	нафтопереробний завод
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ООС	Операція об'єднаних сил
ППО	протиповітряна оборона
ПС	Повітряні Сили
ТРО	Територіальна оборона
ТЦК та СП	Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки
УБД	учасник бойових дій

Глосарій

Військовий резерв людських ресурсів

сукупність громадян/ок України, які перебувають у запасі та військовому оперативному резерві і розглядаються як наявний кадровий потенціал для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань у мирний час і в особливий період

Військовий оперативний резерв (ВОР)

найбільш підготовлена частина військового резерву, до якої належать військовозобов'язані та ветерани/ки, визначені для доукомплектування військових частин і першочергового залучення до служби у разі потреби

Резервіст / резервістка

людина, зарахована до військового оперативного резерву, яка має визначені обов'язки щодо проходження зборів і в разі потреби підлягає першочерговому призову на службу

Ветеран / ветеранка

людина, яка брала безпосередню участь у бойових діях із захисту Батьківщини, а також на території інших держав, якщо це є частиною міжнародних зобов'язань України, і після звільнення може перебувати у резерві

Добробут

категоризація різноманітних потреб, необхідна для комплексного аналізу стану, функціональності та рівня задоволення людини щодо різних аспектів свого життя. Ми вирізняємо військовий, під час служби, та цивільний добробут, у цивільному житті.

Військова служба

державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язана із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності

Військовий резерв

військовозобов'язані громадяни/ки, які можуть бути залучені до Збройних Сил України. Складається з **військового оперативного резерву**, до якого входить **бойовий резерв, резерв нарощування та територіальний резерв** — військовозобов'язані, які вже проходили

	військову службу або підготовку та готові швидко повернутися до війська в разі мобілізації чи за потреби доукомплектування підрозділів, і мобілізаційного резерву — усі військовозобов'язані, які можуть бути призваними й не входять до оперативного резерву
Воєнний стан	особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. За нього органи державної влади і місцевого самоврядування та військове командування отримують повноваження, необхідні для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки. Стан також передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадян/ок та прав і законних інтересів юридичних осіб на визначений строк.
Демобілізація	процес переведення Збройних Сил та інших військових формувань з воєнного стану на мирний, а також звільнення військовослужбовців/иць зі служби
Запас	сукупність військовозобов'язаних громадян/ок України, які придатні за станом здоров'я до військової служби, не досягли граничного віку перебування в запасі, які перебувають на військовому обліку та можуть бути залучені до служби для доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань
Звільнення зі служби	завершення військової служби та повернення до цивільного життя
Контракт резервіста	форма добровільного вступу до військового оперативного резерву, яка передбачає закріплення людини за конкретною військовою частиною і посадою, визначає її обов'язки та умови залучення
Навчальні збори	форма підготовки резервістів/ок, що передбачає відновлення, набуття чи вдосконалення індивідуальних спроможностей, необхідних для виконання обов'язків на військових посадах

Мапування потреб	аналітичний підхід до виявлення та структурування потреб цільової групи (у цьому документі ветеранів/ок у резерві) у різних сферах життя
Мирний час	період функціонування держави поза умовами мобілізації, воєнного чи надзвичайного стану, коли діяльність органів влади, економіки та суспільства здійснюється у звичайному правовому режимі
Мобілізація	комплекс заходів, які робить держава в особливий період для переведення економіки, органів влади та сил оборони на функціонування в умовах воєнного часу, зокрема через масове залучення військовозобов'язаних і резервістів/ок до служби
Особливий період	період, що настає після оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації, чи після введення у країні воєнного стану. Він охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. Вводиться в усій Україні або окремих її місцевостях.
Перевірочні збори	вид зборів резервістів/ок, що проводяться для уточнення їхнього облікового складу, перевірки системи оповіщення, збору та поставки мобілізаційних ресурсів ТЦК та СП, а також готовності військових частин до прийому особового складу; під час таких зборів учасники виконують функціональні обов'язки у складі підрозділів відповідно до призначених посад
Призов	встановлена законом форма залучення громадян/ок до військової служби, що може здійснюватися у мирний час або в особливий період відповідно до визначених процедур і груп людей
Трудові гарантії	гарантії, пов'язані зі збереженням роботи, посади та можливості поєднувати службу в резерві з цивільною зайнятістю. У документі вони визначені як одна з ключових сфер добробуту.

Управління військовою кар'єрою	можливість резервіста/ки планувати та розвивати свою роль у військовій сфері, зокрема обирати підрозділ і спеціальність, проходити навчання, підвищувати кваліфікацію та просуватися по службі в межах системи військового резерву
Фінансове забезпечення резервістів	система виплат, компенсацій і пільг, що надаються під час проходження служби в резерві
Фінансова стабільність	здатність зберігати дохід і економічну передбачуваність під час виконання обов'язків у резерві; у дослідженні визначена як одна з центральних потреб ветеранів у BOP
Планування власного життя	можливість ухвалювати довгострокові рішення щодо роботи, сім'ї, житла, бізнесу чи переміщення без постійної невизначеності, пов'язаної з перебуванням у резерві

Методологія

Актуальність

Після завершення російсько-української війни сотні тисяч воїнів/ок, зокрема тих, які проходили службу в умовах воєнного стану, після звільнення будуть зараховані до військового оперативного резерву. Для них це означатиме не остаточний розрив з військом, а лише зміну формату участі в системі національної безпеки та оборони.

Військовий оперативний резерв має стратегічне значення для держави, оскільки саме резервісти та резервістки, насамперед люди з бойовим досвідом, становитимуть основу швидкого реагування в разі виникнення нових безпекових загроз. Рівень їхньої підготовки, мотивації, соціальних гарантій та інтеграції в цивільне життя безпосередньо впливатимуть на спроможність держави забезпечити належний рівень обороноздатності.

Проблематика

Служба у військовому оперативному резерві накладає низку обмежень для повноцінного цивільного життя і вимагає готовності до захисту країни у разі нової загрози. Відтак майбутні резервісти та резервістки, особливо ті, хто має бойовий досвід, потребуватимуть зрозумілої, справедливої та прозорої системи проходження служби в резерві, а також інструментів підтримки їхнього добробуту.

Мета

Розробити рекомендації для врахування потреб та інтересів ветеранів і ветеранок під час перебування у військовому оперативному резерві (ВОР).

Предмет

Інструменти політики для забезпечення потреб бенефіціарів/ок у ВОР.

Завдання

1. Визначити межі та характер впливу проходження служби у ВОР на добробут ветеранів/ок.
2. Дослідити підходи до формування військового резерву в інших країнах та їхні інструменти для врахування потреб резервістів і резервісток, зокрема з досвідом участі у бойових діях, описати системи гарантій та обмежень.
3. Проаналізувати, як формувалася система військового резерву в Україні до повномасштабного вторгнення та як вона змінилася після нього – на рівні законодавства (де-юре) і на практиці (де-факто), а також, як це впливає на добробут ветеранів і ветеранок.
4. Дослідити наявні в Україні гарантії та обмеження для резервістів/ок ВОР.
5. Провести мапування потреб ветеранів і ветеранок під час перебування у ВОР.
6. Напрацювати рекомендації для стейкхолдерів щодо врахування потреб ветеранів і ветеранок під час зміни, впровадження та реалізації політики військового оперативного резерву.

Теоретична основа

Теоретичною основою цього дослідження є концепція **Добробуту** — категоризація різноманітних потреб людини для комплексного аналізу стану, функціональності та рівня задоволеності різними аспектами життя¹. Вона ґрунтується на концепції добробуту ветеранів і ветеранок у США та Канаді й роботі міжнародних дослідників Девіда Педлара та Джеймса Томпсона та адаптована командою Ветеран Хабу до українського контексту.

У цьому документі ми оперуємо поняттями **добробут у військовому середовищі** (на військовій службі) та **добробут у цивільному середовищі**.

У чинних військовослужбовців/иць добробут у цивільному середовищі зазвичай погіршується, тоді як у ветеранів і ветеранок в резерві ці зміни є здебільшого фрагментарними. Добробут резервістів/ок формується переважно в цивільному середовищі та меншою мірою — у військовому, оскільки людина перебуває у ньому не постійно і не системно. Водночас належність до резерву все одно впливає на добробут ветеранів/ок в цивільному середовищі, оскільки, порівняно з цивільними людьми, вони мають більше обмежень та зобов'язань.

Для цілей цього дослідження ми обрали гібридну модель, що поєднує сфери добробуту військового та цивільного середовищ. Таке рішення обумовлене прагненням сфокусувати дослідження на потребах, що є характерними тільки для ветеранів/ок, які перебувають у ВОР, і виключити ті, які походять від інших ролей чи статусів.

¹ Ветеран Хаб. (2023). Концепція добробуту ветеранів та ветеранок.
veteranhub.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/dobrobut_opys-skorochno.pdf

Такий підхід дав нам змогу звужити фокус дослідження до таких вимірів добробуту резервістів/ок-ветеранів/ок:

1. Управління військовою кар'єрою. Гіпотези:

- Ветерани/ки у військовому оперативному резерві можуть прагнути самореалізації та підтримки свого військового добробуту
- Невизначеність перспектив та потенційних переваг від перебування у ВОР може ще більше посилити відчуття несправедливості від необхідності обов'язкового зарахування до нього військових та ветеранів/ок
- Можливість обрати частину, змінити спеціальність, проходити якісне навчання, мати зрозумілі алгоритми просування по службі та граничний термін перебування у ВОР є ключовими аспектами у цьому контексті

2. Планування власного життя. Гіпотеза:

Відсутність чіткого графіка проведення зборів та кінцевого терміну перебування в резерві, що посилюється невпевненістю щодо трудових гарантій, позбавляє людину можливості планувати довгострокові рішення. Відкриття власного бізнесу, батьківство, іпотечне кредитування, переїзд, подорожі тощо вимагають прогнозованості. Невизначеність може тримати людину в постійному стані «відкладеного життя».

3. Фінансова стабільність. Гіпотеза:

Перебуваючи на навчальних зборах, резервіст/ка не може працювати. Відповідно, його / її дохід повністю залежить від того, чи компенсує роботодавець/иця зарплатню. У разі ведення власного бізнесу для ветеранів і ветеранок у резерві є ризик повної втрати доходу.

4. Трудові гарантії. Гіпотеза:

Людина, яка перебуває у ВОР та має зобов'язання за викликом відвідувати навчальні або перевірочні збори тривалістю максимум до трьох місяців на рік, може бути непривабливим вибором для роботодавця/иці. Відтак у питаннях працевлаштування, підвищення, преміювання резервіст/ка програватиме цивільній людині, яка може безперервно будувати кар'єру.

5. Житлові умови. Гіпотеза:

Однією із базових умов безпеки та комфорту людини під час проведення навчальних зборів є можливість жити в квартирі або будинку замість казарми чи гуртожитку. Відтак це може створювати додаткове фінансове навантаження.

Методологічна основа

Методологічною основою дослідження став **кабінетний аналіз у поєднанні з інтерв'ю** для аналізу міжнародного досвіду та еволюції української системи резерву. У частині мапування потреб ветеранів та ветеранок у резерві ми використали метод **фокус-групових дискусій**. Польовий збір даних відбувався в період з грудня 2025 року до січня 2026 року.

Загалом ми провели **три експертні інтерв'ю** з чинними резервістами з Франції (служба за контрактом), Норвегії та Ізраїлю (після завершення строкової служби) для доповнення результатів кабінетного дослідження в частині вивчення міжнародного досвіду.

Для доповнення аналізу законодавства щодо української системи військового резерву ми провели **11 глибинних інтерв'ю з фахівцями**, які вели облік, займалися питаннями забезпечення, досліджували або брали участь у реалізації концепції резерву, **серед яких:**

■ двоє представників Міністерства оборони України	■ представник ТЦК та СП
■ двоє представників Генерального штабу ЗСУ	■ представник ради резервістів Сухопутних військ, ветеран-резервіст
■ начальник управління персоналу корпусу в Сухопутних військах ЗСУ	■ колишній представник ради резервістів при ГШ ЗСУ, ветеран-резервіст
■ офіцер командування Десантно-штурмових військ ЗСУ	■ двоє ветеранів-резервістів, звільнених зі служби під час АТО / ООС

У частині мапування потреб ми провели **три фокус-групових дискусії**: дві з ветеранами та одну з ветеранками, які продовжують військову службу. Загалом у фокус-групових дискусіях узяли участь **11 інформантів/ок**, які мали й не мали досвіду проходження служби

в резерві раніше. Дані, отримані під час обговорень, були доповнені релевантною інформацією, отриманою від час проведення глибинних інтерв'ю.

Вибірка

Під час аналізу міжнародного досвіду ми застосували попереднє сито відбору на основі зіставлення трьох показників: розміру війська до кількості населення, частки резерву, витрат на оборону. Додатковими критеріями відбору країн до аналізу став фактор повноти та відкритості інформації.

Обмеження

1. Нерівномірний доступ до інформації про системи комплектування та функціонування резерву в інших країнах. Частина даних закрита з безпекових міркувань.
2. Збір даних від інформантів/ок відбувався впродовж грудня 2025 — січня 2026 років, відтак описані потреби та проблемні аспекти актуальні насамперед станом на цей час.
3. Дослідження не містить кількісного компонента вивчення досвіду та потреб, відтак результати не можуть бути екстрапольовані на всіх ветеранів і ветеранок, які перебуватимуть у ВОР.

Структура звіту

Цей звіт складається із вступу, трьох розділів, які описують аналіз міжнародного досвіду в розбудові системи резерву, аналіз системи українського військового резерву, мапування потреб ветеранів та ветеранок у резерві. Наприкінці звіту сформовані рекомендації, складені за результатами цього дослідження.

РОЗДІЛ 1

Аналіз міжнародного досвіду функціонування систем військового резерву

У цьому розділі ми розглядаємо підходи до формування та функціонування систем військового резерву в різних країнах. Мета цього аналізу — виявити ключові моделі, інструменти залучення та утримання резервістів/ок, а також механізми забезпечення їхнього добробуту та поєднання служби з цивільним життям.

Міжнародний досвід демонструє різноманітність підходів до побудови резерву — від моделей, що базуються на обов’язковій службі, до повністю добровільних контрактних систем. Водночас попри ці відмінності можна виокремити спільні виклики, пов’язані з мотивацією резервістів/ок, взаємодією з роботодавцями, якістю підготовки та забезпеченням соціальних і трудових гарантій.

Аналіз цих практик дає змогу не лише окреслити ефективні інструменти, але й визначити підходи, які можуть бути релевантними для вдосконалення системи військового резерву в Україні з урахуванням її безпекового контексту та ролі ветеранів і ветеранок у цій системі.

Франція

Населення	69 млн
Чисельність кадрової армії	263 631 людини
Чисельність оперативного резерву	Приблизно 104 000 людей (44 344 на основі контракту, 60 000 — за автоматичним зарахуванням)
Комплектування резерву	На змішаній основі: перший рівень — цивільні та колишні військові добровольці/иці за контрактом, другий — автоматичне зарахування колишніх військовослужбовців/иць на п'ять років пасивного перебування після звільнення зі служби

Історична довідка

Історія військового резерву у Франції бере свій початок з активної участі в бойових діях і потребі мобілізувати населення. У 1872 році, після поразки у війні з Пруссією², на заміну Національній гвардії **Закон про набір до армії**³ сформував військовий резерв, який діяв до 1999 року. Відповідно до нього всі громадяни Франції мали відслужити в армії або резерві до шести років і бути готовими до захисту держави. Це дало змогу країні відносно легко мобілізувати населення під час світових воєн.

² Пруссія — історична держава у Центрально-Східній Європі (1525–1947), що сформувала історію сучасної Німеччини.

³ Loi du 27 juillet 1872 sur le recrutement de l'armée (Закон про комплектування армії). (1872). Bulletin des lois de la République française, T. 5, № 101, 97–130.
gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k210062f/f115

У 1999 році в країні скасували обов’язкову військову службу під час переходу до професійної армії. **Відтак від 2006 року у Франції діяли два резерви:**

Цивільний	Оперативний
Просвітницька роль для зміцнення зв’язку армії з суспільством	Добровольці/иці для безпосереднього несення військової служби за контрактом

Після терористичних атак у 2015–2016 роках⁴ керівництво країни вирішило відновити активне залучення громадян/ок до підтримання безпеки, тож у 2016 році оперативний резерв офіційно переформатували у Національну гвардію, до якої також входить цивільний резерв Національної поліції.

У 2023 році у Франції ухвалили **Закон про військове планування на 2024–2030 роки**, відповідно до якого має посилитися роль оперативного резерву, розробили план «Сім’я II» (Plan Famille II) та оновили Медичну службу збройних сил. Згідно з законом, **до 2035 року стратегічна ціль країни — досягнути чисельність резерву у 120 000 людей, щоб забезпечити стійкість оборонної системи в умовах довготривалих загроз**. Ще одна мета такого збільшення — компенсувати скорочення кадрового складу та вийти на заплановане співвідношення, де на двох кадрових військових є один/а резервіст/ка, які мають вміти виконувати ті самі завдання, що й кадрові військові^{5, 6}.

⁴ У 2015–2016 роках Франція зазнала низку терористичних атак, організованих ісламістськими угрупованнями, що призвело до запровадження тривалого надзвичайного стану.

⁵ Objectifs LPM 2024–2030: accroître les forces morales (Цілі LPM 2024–2030: посилення моральних сил). (2023, 12 mai). Ministère des Armées.
defense.gouv.fr/actualites/objectifs-lpm-2024-2030-accroitre-forces-morales

⁶ La réserve des armées, pivot des forces morales de la nation (Резерв збройних сил як основа моральних сил нації). (2023, November 27). IHEDN.
ihedn.fr/en/lundis-de-lihedn/la-reserve-des-armees-pivot-des-forces-morales-de-la-nation

Сучасна структура

Наразі військовий резерв Франції інтегрований у чотири види збройних сил:

Сухопутні війська	Військово-морські сили
Повітряно-космічні сили	Жандармерія (військова поліція)

Згідно з контрактом на службу в оперативному резерві, військові мають:

- виконувати завдання із тимчасового посилення збройних сил для захисту національної території або в межах міжнародних операцій
- викладати оборонні дисципліни
- проходити службу на стратегічних підприємствах, що здійснюють тилове забезпечення армії або супровід оборонного експорту⁷

Військовий резерв у Франції

Громадянський резерв оборони та безпеки

Затверджені добровольці/иці, зазначені у статті L. 4241-2 Кодексу про оборону⁸

Такі резервісти/ки не отримують виплат, не мають права користуватися зброєю і не підписують контракт, їх залучають насамперед до освітніх і просвітницьких заходів

⁷ Engagement à servir dans la réserve (ESR) opérationnelle (Контракт на службу в оперативному резерві (ESR)). (2025, 27 juin). [Service-Public.fr: Le site officiel de l'administration française]. service-public.gouv.fr/particuliers/vosdroits/F1188

⁸ Громадянський резерв оборони та безпеки формується з добровольців/иць, відібраних військовим командуванням на підставі їхніх компетентностей і досвіду, та спеціалізованих розвідувальних служб, які забезпечують збір і аналіз інформації про загрози та ризики для держави (статті L4241-2 Кодексу про оборону, L811-2 Кодексу внутрішньої безпеки).

Оперативний резерв	
Добровольці/иці, які підписали контракт про службу в оперативному резерві з військовим командуванням	Військовослужбовці/иці чинної служби у випадках, передбачених статтею L. 4211-1-1 Кодексу про оборону, зокрема під час відпустки для догляду за дитиною, за особистими обставинами або перебування у розпорядженні ⁹
Колишні військовослужбовці/иці, на яких поширюється зобов'язання щодо доступності	

У цьому аналізі ми фокусуємося на оперативному резерві, що поділяється на перший і другий рівні. До першого вступають на основі контракту всі охочі, а до другого зараховують автоматично усіх колишніх військовослужбовців/иць.

Оперативний резерв першого рівня (R01)

Хто входить: вступ до цього резерву є добровільним, на основі контракту¹⁰, він відкритий як для цивільних, так і для колишніх військових.

За аналізом кадрового складу, у цьому резерві кількість цивільних більша, ніж колишніх військових. Показовим є приклад Жандармерії, резерв якої становить 45 % від сукупного військового резерву Франції: приблизно 70 % її особового складу становлять цивільні і лише 30 % — колишні кадрові військові. Водночас частка жінок досягає у цьому резерві становить 21 % — що більше, ніж кількість жінок серед військовослужбовиць. Така структура дає змогу реалізовувати амбітні плани зростання чисельності

⁹ Стаття L. 4211-1-1 Кодексу про оборону відсилає до низки положень, що конкретизують окремі ситуації, за яких військовослужбовці/иці можуть долучатися до оперативного резерву, зокрема під час відпустки для догляду за дитиною (congé parental), відпустки за особистими обставинами (congé pour convenances personnelles) або перебування у розпорядженні (en disponibilité) (статті L4138-14, L4138-16, L4139-9).

¹⁰ ESR (Engagement à servir dans la réserve) — зобов'язання служити в резерві.

резерву жандармерії з поточних 31 000 до 50 000 людей у 2027 році¹¹.

Період залучення: контракт можна підписати на термін від одного до п'яти років із можливістю продовження. На рік необхідно відслужити від п'яти до 30 днів, у виняткових випадках — 60, 150 або 210 днів — залежно від потреб армії¹².

Контракт містить:

- ідентифікаційні дані та адресу людини;
- місце та підрозділ приписки;
- термін дії зобов'язання;
- вимоги до доступності;
- права й обов'язки у відносинах із роботодавцем/ицею та умови їх розірвання;
- може мати «застереження про реактивність» (clause de réactivité) — погоджений із роботодавцем/ицею механізм екстреного виклику в разі непередбачуваних обставин із зафіксованим терміном оповіщення.

Вимоги

Для вступу кандидат/ка має:

- бути громадянином/кою Франції;
- бути віком від 17 до 72 років (верхня межа віку залежить від роду військ і звання, наприклад не більше 45 років на перший день вступу до жандармерії¹³);

¹¹ La réserve (Резерв). Gendarmerie nationale.
gendarmerie.interieur.gouv.fr/notre-institution/notre-organisation/la-reserve

¹² Engagement à servir dans la réserve (ESR) opérationnelle (Контракт на службу в оперативному резерві (ESR)). (2025, 27 juin). Service-Public.fr. service-public.fr/particuliers/vosdroits/F1188

¹³ Там само.

- бути визнаним/ою придатним/ою до служби після медичної комісії;
- не мати судимостей, які несумісні з виконанням військових обов'язків.

Відносини з роботодавцями

Резервіст/ка має право залучатися до резерву до десяти робочих днів на рік або п'ять днів, якщо у компанії працює менше ніж 50 співробітників, без згоди роботодавця/иці — проте лише зі сповіщенням про майбутнє залучення за місяць до відсутності. Якщо контракт містить «застереження про реактивність» (clause de réactivité), термін сповіщення скорочується до 15 днів.

Якщо резервіст/ка хоче служити більше ніж десять днів на рік, то має отримати згоду від роботодавця/иці. У разі відмови людина зобов'язана надіслати вмотивоване рішення рекомендованим листом. За відсутності відповіді протягом одного місяця згода вважається отриманою. Якщо роботодавець/иця накладає вето, то можна використовувати для служби в резерві власний час (вихідні, відпустки).

Звільнення працівника/ці через його / її відсутність у зв'язку зі службою в резерві кваліфікується як дискримінаційне і є незаконним. Під час служби в резерві продовжує нараховуватися стаж, а за працівником/цею гарантовано закріплюється його / її посада¹⁴.

Підготовка і зростання

- Для цивільних без досвіду в оперативному резерві першого рівня (R01) передбачена **базова підготовка**, що триває 13 днів. Після неї вони отримують кваліфікацію резерву 1-го рівня і звання солдата 1-го рангу.

¹⁴ Engagement à servir dans la réserve (ESR) opérationnelle (Контракт на службу в оперативному резерві (ESR)). (2025, 27 juin). Service-Public.fr. service-public.fr/particuliers/vosdroits/F1188

- Майбутні командири груп мають проходити **другий рівень підготовки**, що триває 12 днів. Після їм присвоюють кваліфікацію резерву 2-го рівня, що є передумовою для підвищення до звання капрала, а згодом і старшого капрала (після двох років у званні капрала та 20 днів роботи на посаді командира групи).
- Командири групи рядового складу резерву мають проходити **адаптаційну підготовку** тривалістю чотири дні. Вона відкриває шлях до присвоєння військової кваліфікації резерву 3-го рівня та звання старшого капрала 1-го класу. Після рядовий може претендувати на переведення до сержантського складу¹⁵.

Система професійного розвитку сержантів резерву побудована на уніфікованій гібридній модульній моделі, яка забезпечує баланс між цивільною та військовою зайнятістю. Особливістю всіх етапів є дистанційна теорія та інтенсивна практика наживо в Національній школі сержантів чинної служби, що допомагає мінімізувати час відриву від основного місця роботи. Подібно до підготовки рядового складу, є три рівні сержантської підготовки: для командирів відділення, заступників командира взводу і командирів взводу. За певних умов щодо звання та вислуги наявність фінального сертифіката дає доступ до рекрутингу на офіцерські посади.

Законодавство також дозволяє залучати до оперативного резерву першого рівня **цивільних експертів/ок** (ІТ, кібербезпека, логістика, право) без проходження базової військової підготовки¹⁶. Звання, яке їм присвоюється, не дає права на здійснення командування поза межами виконуваної функції. Якщо діяльність таких резервістів/ок покращує рівень їхньої експертизи або відповідальності, їх можуть підвищити у званні.

¹⁵ Armée de Terre. Formation des réservistes (Підготовка резервістів). terre.defense.gouv.fr/drhat/actualites/formation-reservistes

¹⁶ Article L. 4221-3 du Code de la défense (Стаття L. 4221-3 Кодексу про оборону). Légifrance. legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071307

Фінансове забезпечення

Базова виплата	Виплата за лояльність	Додаткові виплати
Від 40 до 200 євро за день залежно від наданого звання — на тих самих умовах, що й для кадрових військових винагорода не оподатковується	У разі підписання другого контракту про службу за умови, якщо обидва контракти укладені щонайменше на три роки і в межах другого контракту людина відслужила хоча б 37 днів	Для резервістів/ок-студентів/ок віком до 25 років, які підписали контракт: ■ 100 євро на місяць ■ фінансова допомога для отримання водійського посвідчення категорії B

Кодекс про оборону також гарантує фінансові стимули для працедавців. Вони можуть продовжувати виплачувати резервістам/кам повну або часткову винагороду на час підготовки в резерві. У такому разі держава зараховує їх та пов'язані соціальні відрахування як внесок у професійне навчання працівників/иць. Тому для працедавця/иці ці суми зараховуються як податкове відрахування.

Виклики

- Між службою у різних родах військ в оперативному резерві першого рівня є суттєва різниця. У Жандармерії резервісти/ки інтегровані в реальну правоохоронну роботу, що підвищує їхню вмотивованість. Натомість у Сухопутних військах їх часто залучають до одноманітної охорони, що може спричиняти **розчарування через невідповідність очікувань**.
- В оперативному резерві першого рівня також спостерігається **дефіцит ресурсів для якісної вогневої підготовки**. У деяких випадках річний ліміт резервістів/ок може становити лише 60 набойів, через що більш вмотивовані резервісти/ки змушені додатково тренуватися у приватних тирах за власний кошт.
- Також на проходження служби впливають **напружені стосунки із кадровими військовими**, які іноді делеguють резервістам/кам

найбільш неприємну роботу, що ускладнює формування взаємної довіри та ефективної взаємодії в підрозділі.

Оперативний резерв другого рівня (R02)

Хто входить: колишні військовослужбовці/иці, які після звільнення зі служби не підписали контракт про зобов'язання служити в оперативному резерві першого рівня, автоматично зараховуються до цього резерву строком на п'ять років.

Мета залучення: для оцінювання або підтримання компетентностей¹⁷.

Термін залучення: не може перевищувати загалом п'ять днів на рік протягом п'ятирічного періоду.

Умови залучення: резервісти/ки зобов'язані повідомляти військовому командуванню про будь-яку зміну місця проживання або перебування, а також професійного статусу протягом періоду, коли на них поширюється зобов'язання щодо доступності. У разі такого виклику військове командування зобов'язане попередити людину про залучення щонайменше за місяць, після чого людина має повідомити роботодавця/ицю про тривалість відсутності. Проте у разі виробничої необхідності або залучення на публічну службу резервістів/ок можуть забронювати та звільнити від зобов'язання щодо доступності¹⁸.

Виклики

Попри законодавче закріплення обов'язків, практична реалізація потенціалу другого рівня має певні виклики. Хоча номінальна чисельність цього резерву оцінюється у приблизно 60 000 колишніх

¹⁷ Article L. 4221-3 du Code de la défense (Стаття L. 4221-3 Кодексу про оборону). Légifrance. legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071307

¹⁸ Article L. 4231-6 du Code de la défense (Стаття L. 4231-6 Кодексу про оборону). Légifrance. legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071307

військовослужбовців/иць¹⁹, фактична спроможність до мобілізації є нижчою через **відсутність сталого зв'язку з військовою частиною**. Обмеженість ресурсів для регулярної верифікації даних та проведення зборів ускладнює швидке залучення таких резервістів/ок у критичний момент.

Висновки

Французька модель резерву пропонує **дворівневу систему, що дає змогу гнучко керувати людським ресурсом**.

Її основу складає чіткий поділ:

- **перший рівень (R01)** – складають активні добровольці/иці (цивільні та колишні військові), які підписують контракт, отримують виплати та соціальні гарантії для поєднання служби з цивільною роботою;
- **другий рівень (R02)** – пасивний резерв, до якого автоматично зараховують усіх звільнених військових строком на п'ять років із зобов'язанням залишатися доступними для держави.

Така структура допомагає мати активну частину резерву і водночас зберігати стратегічний запас навчених кадрів без необхідності їхнього постійного залучення.

Разом із тим варто враховувати, що через професіоналізацію армії Франції з 1999 року і відповідно різке скорочення кадрових військових, не так багато людей звільняються зі служби. Тому Франція робить фокус на швидке залучення великої кількості людей саме через резерв першого рівня.

¹⁹ La réserve des armées, pivot des forces morales de la nation (Резерв збройних сил як основа моральних сил нації). (2023, November 27). IHEDN. ihedn.fr/en/lundis-de-lihedn/la-reserve-des-armees-pivot-des-forces-morales-de-la-nation

США

Населення	348 млн
Чисельність кадрової армії	2 700 000 людей
Законодавчо встановлений ліміт Готового резерву	2 900 000 людей
Фактична чисельність Резерву Армії	174 800 людей
Комплектування резерву	На добровільній контрактній основі та має сім компонентів: ■ Національна гвардія та резерви 6 видів Збройних сил; ■ додаткова група — колишні військові, які зберігають зобов'язання доступності.

Історична довідка

Історія Резерву США розпочалася 23 квітня 1908 року зі створення Медичного резервного корпусу, а системне формування структури відбулося після Першої світової війни, коли Закон про національну оборону 1920 року (National Defense Act of 1920) санкціонував створення Організованого резерву. Ця структура мала **забезпечити підготовлених офіцерів та рядового складу для розгортання у воєнний час**. У міжвоєнний період резервні дивізії були переважно укомплектовані офіцерами, з мінімальною кількістю рядового складу через обмежене фінансування та слабку мотивацію до служби. Ситуація докорінно змінилася з початком

Другої світової війни: масова мобілізація 1940–1942 років перетворила «паперові» підрозділи на бойові, а понад 140 000 офіцерів резерву склали основу офіцерського корпусу регулярної армії.

Епоха Холодної війни²⁰ стала періодом інституційного оформлення та зміни функціонала резерву. 9 липня 1952 року Організований резерв трансформувався у Резерв армії США, який законодавчо розділили на три категорії: **готовий (Ready), черги (Standby), у відставці (Retired)**.

Протягом 1960–1990-х років відбувся стратегічний перехід від утримання бойових піхотних дивізій до спеціалізації на бойовому забезпеченні. Більшість бойових підрозділів скоротили або передали Національній гвардії, а Резерв зосередився на функціях **підтримки та тилового забезпечення**. У 1980 році у країні впровадили програму CAPSTONE²¹, яка вперше прив'язала підрозділи резерву до конкретних регулярних частин для спільного розгортання, що пройшло перевірку під час операції «Буря в пустелі» (Operation Desert Storm)²².

Після закінчення Холодної війни та розформування останніх бойових бригад Резерв остаточно закріпив за собою роль **провайдера критичних можливостей**: інженерних, медичних, логістичних та цивільно-військових. Станом на 2024–2025 фінансовий рік (який починається 1 жовтня), чисельність Резерву армії США становила приблизно 174 800 військовослужбовців/иць. Попри те, що на нього припадає лише 5 % від загального бюджету Армії, резерв дає майже 50 % можливостей бойового забезпечення та чверть можливостей для розширення мобілізаційної бази²³.

²⁰ Холодна війна — глобальна геополітична конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками з одного боку та США і країнами Західної Європи з іншого, що тривала з середини 1940-х років до початку 1990-х

²¹ Програма CAPSTONE — обов'язковий навчальний курс для новопризначених генералів та адміралів Збройних сил США

²² Операція «Буря в пустелі» (Operation Desert Storm) — військова операція Багатонаціональних коаліційних сил на чолі з США, складова частина війни в Перській затоці 1990–1991 років

²³ United States Army Reserve (Резерв армії США). Wikipedia.
en.wikipedia.org/wiki/United_States_Army_Reserve

Сучасна структура

Законодавство Сполучених Штатів визначає резерв **критичним елементом національної оборони, призначеним для забезпечення Збройних сил підготовленими підрозділами у воєнний час та під час надзвичайних ситуацій**. Основний закон, що регулює резерв — Підрозділ Е «Резервні компоненти» Розділу 10 «Збройні сили» Кодексу Сполучених Штатів²⁴.

Структура резерву

Національна гвардія Сухопутних військ	Резерв Сухопутних військ	Резерв ВМС
Резерв Корпусу морської піхоти	Національна гвардія Повітряних сил	Резерв Повітряних сил
Резерв Берегової охорони		

Для управління цими компонентами створені спеціалізовані командні вертикалі, зокрема Командування резерву Армії США²⁵, Сили резерву ВМС²⁶ та Командування резерву ПС²⁷, які функціонують як окремі командування у складі відповідних видів військ. Ключову роль у координації між федеральним урядом та штатами відіграє Національне бюро гвардії, яке, за своїм статутом, має наглядати за розподілом ресурсів, тренуванням та інтеграцією підрозділів гвардії.

Увесь особовий склад незалежно від елементів резерву, до якого він належить, ще з 1952 року і донині поділяється на три категорії: **готовий (Ready), черги (Standby), у відставці (Retired)**.

²⁴ United States Code 2011, Title 10 — Armed Forces, Subtitle E — Reserve Components (Кодекс законів США, розділ 10 «Збройні сили», підрозділ Е «Резервні компоненти»). GovInfo. [govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2011-title10/html/USCODE-2011-title10-subtitleE.htm](https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2011-title10/html/USCODE-2011-title10-subtitleE.htm)

²⁵ 10 U.S.C. §10171 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10171 «Резервні компоненти»)

²⁶ 10 U.S.C. §10172 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10172)

²⁷ 10 U.S.C. §10174 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10174)

Готовий резерв (Ready Reserve)

Цей резерв — основний ресурс для негайного розгортання і становить 2 900 000 людей. **Він поділяється на:**

■ Вибраний резерв (Selected Reserve)

Хто входить: найбільш підготовлені підрозділи та люди, які мають пріоритет у мобілізації. Особлива група в його складі — військові техніки подвійного статусу²⁸ — федеральні цивільні службовці/иці, які зобов'язані зберігати членство у Вибраному резерві, організовувати, адмініструвати та технічно обслуговувати підрозділи.

Умови залучення: для підтримання боєготовності — участь у не менше ніж 48 запланованих навчальних зборах (drills) та проходження активної служби для підготовки тривалістю мінімум 14 днів щорічно²⁹. Також усі члени/кині Вибраного резерву, які не перебувають на активній службі, зобов'язані проходити щорічне комплексне оцінювання медичної та стоматологічної готовності³⁰.

■ Індивідуальний готовий резерв

Хто входить: люди, які не приписані до підрозділів, але пройшли підготовку. У його межах виділяється мобілізаційна категорія тих, хто кого можуть призвати примусово, однак перебування в такому статусі можливе лише 24 місяці (два роки) після звільнення з активної служби³¹.

Умови залучення: обов'язок проходити щорічне перекликання (muster duty) тривалістю щонайменше дві години, що прирівнюється до одного дня активної підготовки³². Невиконання нормативів підготовки тягне за собою санкції,

²⁸ 10 U.S.C. §10216 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10216)

²⁹ 10 U.S.C. §10147 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10147)

³⁰ 10 U.S.C. §10206 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10206)

³¹ 10 U.S.C. §10144 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10144)

³² 10 U.S.C. §12319 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12319)

зокрема примусове направлення на активну службу для додаткового тренування терміном до 45 днів³³.

Мобілізація резервістів/ок у США може відбуватися за різними правовими механізмами залежно від масштабу загрози:

У разі війни або національної надзвичайної ситуації, оголошеної Конгресом — резервістів/ок можуть призивати на весь період війни та додатково на шість місяців³⁴

У разі оголошення національної надзвичайної ситуації Президентом³⁵ — можливий призов до 1 000 000 людей з готового резерву на термін до 24 місяців

Для виконання оперативних місій або реагування на застосування зброї масового ураження чи терористичні атаки — Президент може мобілізувати до 200 000 людей на термін до 365 днів³⁶

Для реагування на великі катастрофи за запитом Губернатора штату³⁷ — можливість призову на 120 днів

Резерв черги (Standby Reserve)

Хто входить: люди, які не можуть перебувати в готовому резерві через тимчасові обставини або специфіку навичок, зокрема військовослужбовці/иці в активному і неактивному статусах (inactive status list³⁸). Неактивний статус накладає обмеження: резервісти/ки не отримують грошового забезпечення, не мають права на підвищення у званні та не накопичують пенсійний стаж.

Умови залучення: мобілізація Резерву черги є ускладненою процедурою і можлива лише у разі війни або національної

³³ 10 U.S.C. §10148 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10148)

³⁴ 10 U.S.C. §12301 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12301)

³⁵ 10 U.S.C. §12302 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12302)

³⁶ 10 U.S.C. §12304 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12304)

³⁷ 10 U.S.C. §12304a (Розділ 10 Кодексу законів США, §12304a)

³⁸ 10 U.S.C. §10152 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10152)

надзвичайної ситуації, якщо Секретар/ка оборони підтвердить відсутність необхідних ресурсів у Готовому резерві³⁹.

Резерв у відставці (Retired Reserve)

Хто входить: люди, які оформили вихід на пенсію за віком, вислугою років або станом здоров'я, але зберігають статус військовослужбовців/иць.

Умови залучення: резервістів/ок у відставці можуть відкликати на службу за наказом Секретаря/ки оборони або у воєнний час⁴⁰.

Умови вступу і служби

Для вступу до резерву необхідно відповідати таким критеріям:

- мати громадянство США або статус постійного/ої резидента/ки;
- бути не молодше 18 років;
- бути фізично та морально придатним/ою.

Щоб отримати у резерві звання вище першого лейтенанта, необхідно мати ступінь бакалавра акредитованого навчального закладу⁴¹.

Стандартний контракт на службу в резерві укладається на термін від шести до восьми років⁴². Люди без попереднього військового досвіду зобов'язані пройти початкову активну підготовку тривалістю не менше 12 тижнів.

³⁹ 10 U.S.C. §12306 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12306)

⁴⁰ 10 U.S.C. §12307 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12307)

⁴¹ 10 U.S.C. §12205 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12205)

⁴² 10 U.S.C. §12103 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12103)

Просування та звільнення

Система управління кар'єрою в резерві побудована на принципі обов'язкового просування або звільнення («рости або йди»).

Щоб зберігати активний статус, офіцер має набирати не менше 50 балів на рік. Бали акумулюються за схемою:

- один бал за день служби або навчання;
- 15 балів за членство в резерві;
- бали за участь у похоронних церемоніях⁴³.

Після досягнення вислуги років офіцерів звільняють з активного списку резерву, якщо їх не підвищували у званні⁴⁴ (вислуга для капітанів (лейтенантів ВМС) — 20–24 років служби, для підполковників — 33 роки, а для полковників (капітанів ВМС) — 35 років).

Водночас для резервістів/ок діє важлива гарантія соціального захисту, відома як «правило притулку» (Sanctuary Rule)⁴⁵. Офіцерів з вислугою від 18 до 20 років не можуть звільнити без їхньої згоди до досягнення 20-річного стажу (за винятком випадків фізичної непридатності або дисциплінарних порушень). Це гарантує їм право на пенсію.

Стандартний вік для отримання пенсії становить 60 років⁴⁶. Однак цей вік знижується на три місяці за кожні 90 днів активної служби, яку резервіст/ка виконував/ла після 28 січня 2008 року в межах підтримки контингентних операцій або надзвичайних ситуацій, але все одно не може бути нижчим за 50 років.

⁴³ 10 U.S.C. §12732 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12732)

⁴⁴ 10 U.S.C. §14701 (Розділ 10 Кодексу законів США, §14701)

⁴⁵ 10 U.S.C. §12646 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12646)

⁴⁶ 10 U.S.C. §12731 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12731)

Фінансове забезпечення

За системою фінансового забезпечення резервісти/ки отримують:

Прямі виплати	Освітні гранти	Страхові механізми
---------------	----------------	--------------------

Грошове забезпечення базується на оплаті фактично відпрацьованих днів. Резервісти/ки також мають право на спеціальні виплати, наприклад за участь у почесній варті на похованнях ветеранів/ок, якщо служба триває не менше двох годин⁴⁷.

Прямі виплати

Виплати за щомісячні тренування та щорічні навчання безпосередньо залежать від звання та вислуги років⁴⁸:

Звання	Код звання	Річна базова виплата	Примітка (вислуга)
Рядовий (Private)	E1	\$4 027	Базова виплата, не змінюється протягом перших восьми років
Сержант (Sergeant)	E5	\$5 733 – \$7 682	\$5 733 при вислугі < двох років \$7 682 після восьми років
Штаб-сержант (Staff Sergeant)	E6	\$8 488	Зазвичай від семи років служби
Другий лейтенант (Second Lieutenant)	O1	\$7 683 – \$9 611	Від початку служби до приблизно чотирьох років
Капітан (Captain)	O3	\$10 184 – \$14 953	Командування ротою
Майор (Major)	O4	\$16 225	Приблизно після восьми років служби в резерві

⁴⁷ 10 U.S.C. §12503 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12503)

⁴⁸ Army Reserve Pay: How Much Does a Reservist Make? (Оплата служби в резерві армії: скільки заробляє резервіст?). (2025, December 15). Indeed. [indeed.com/career-advice/pay-salary/army-reserve-pay](https://www.indeed.com/career-advice/pay-salary/army-reserve-pay)

Освітні гранти

Програма / пільга	Умови	Розмір виплати / компенсації	Примітка
Montgomery GI Bill (Selected Reserve)	Контракт у Вибраному резерві на шість років	\$251 на місяць — повне навчальне навантаження \$188 — $\frac{3}{4}$ навантаження \$125 — $\frac{1}{2}$ навантаження	Базова освітня допомога
Професійне стажування (apprenticeship / on-the-job training)	Учасники/ці програми Montgomery GI Bill	75 % базової ставки — перші 6 місяців 55 % — наступні 6 місяців 35 % — надалі	Виплати поступово зменшуються
REAP (Reserve Educational Assistance Program)	Мобілізація на активну службу для підтримки контингентних операцій	40 % ставки активної служби — після 90 днів 60 % — після одного року 80 % — після двох років і більше	Підвищена освітня допомога
Додатковий внесок до освітнього фонду	Добровільний внесок резервіста/ки до \$600	Збільшення виплати на \$5 за кожні внесені \$20	Механізм підвищення щомісячної допомоги
Програма погашення освітніх кредитів	Служба у резерві	15 % залишку боргу або \$500 (на вибір, що більше) за кожен рік служби	Компенсація студентських кредитів
Стипендіальна програма для медичних спеціальностей	Студенти/ки медичних, стоматологічних та психологічних спеціальностей	Щомісячна стипендія під час навчання	Відпрацювання: один рік служби у Вибраному резерві за кожні шість місяців отримання стипендії

Страхові механізми

Окремо для резервістів/ок діє **програма страхування доходу на випадок мобілізації**⁴⁹. Базова страхова виплата становить 1 000 доларів на місяць. Резервіст/ка має право обрати розширене покриття до 5 000 доларів на місяць (з кроком у 500 доларів) за умови сплати відповідних внесків.

Пенсійне забезпечення розраховується за формулою:
базова сума x 2,5 % за кожен рік зарахованої служби,
з можливістю додаткового збільшення на 10 % за екстраординарний героїзм⁵⁰.

Підтримка сімей

Окремий напрям підтримки резервістів/ок спрямований на їхніх сімей. У країні діє програма «Жовта стрічка» (Yellow Ribbon Reintegration Program)⁵¹, що надає родинам резервістів/ок підтримку на різних етапах: підготовки до служби, самої служби, демобілізації та в постмобілізаційний період.

Особливістю програми є проведення обов'язкових заходів через 30, 60 та 90 днів після повернення військовослужбовця/иці додому. Законодавство гарантує резервістам/кам грошову оплату за дні відвідування цих заходів разом із сім'ями. В межах програми вони можуть отримати такі послуги:

- шлюбне консультування;
- фінансове планування;
- профілактику зловживання психоактивними речовинами;
- допомогу дітям.

⁴⁹ 10 U.S.C. §§12521–12525 (Розділ 10 Кодексу законів США, §§12521–12525)

⁵⁰ 10 U.S.C. §12739 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12739)

⁵¹ 10 U.S.C. §10101 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10101)

Окремо резервісти/ки мають змогу передати власні невикористані освітні пільги членам сім'ї⁵². Щоби передати право на освітню допомогу дружині або чоловіку, необхідно мати вислугу не менше шести років та угоду на додаткові чотири роки служби, а дітям — після десяти років вислуги. Загальний обсяг переданих пільг не може перевищувати 36 місяців, а діти можуть користуватися ними до досягнення 26-річного віку.

Відносини з роботодавцями

Основою захисту прав резервістів/ок на робочому місці є **Закон USERRA**⁵³. Цей федеральний закон установлює права та обов'язки для всіх груп роботодавців у США — державний сектор, приватні компанії будь-якого розміру, а також іноземних роботодавців, що діють на території США. Дія закону поширюється на всі види військової служби, як добровільної, так і примусової, у мирний або воєнний час, включаючи службу в Національній гвардії, Резерві, а також у спеціалізованих корпусах.

Закон базується на трьох ключових принципах захисту:

- заборона дискримінації на основі минулої, теперішньої або майбутньої служби;
- гарантія своєчасного повторного працевлаштування після повернення зі служби;
- захист від несприятливих наслідків для цивільної кар'єри через виконання військового обов'язку.

Закон забороняє дискримінацію резервістів/ок ще на етапі найму. Роботодавці не мають права відмовити у працевлаштуванні через приналежність людини до резерву або майбутні зобов'язання щодо

⁵² 10 U.S.C. §16132a, §16163a (Розділ 10 Кодексу законів США, §16132a, §16163a)

⁵³ U.S. Congress. (1994). The Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act of 1994 (Закон про права на працевлаштування та повторне працевлаштування військовослужбовців, 1994). [congress.gov/bill/103rd-congress/house-bill/995](https://www.congress.gov/bills/103rd-congress/house-bill/995)

служби. Також заборонено створювати вороже робоче середовище, де працівник/ця зазнає постійних утисків через свій військовий статус.

Центральним елементом Закону є концепція «позиції ескалатора» (escalator position), згідно з яким **резервісти/ки мають право не просто повернутися на своє старе місце, а зайняти посаду, яку вони з високою ймовірністю обіймали б, якби роботу не переривала військова служба**. Це означає, що роботодавці зобов'язані відновити працівників/ць з урахуванням вислуги років, підвищень зарплатні, зміни статусу та інших переваг, які людина могла би отримати за час відсутності.

Однак принцип ескалатора діє в обидва боки: якщо економічні обставини або скорочення штату призвели б до звільнення працівників/ць чи пониження в посаді за час відсутності, ці негативні наслідки також застосовуються під час поновлення.

Умови для поновлення на роботі

Щоби повторно працевлаштуватися на роботі, мають бути дотримані такі умови:

- Роботодавець/иця завчасно отримав/ла усне або письмове повідомлення про військову службу.
- Загальна тривалість відсутності людини через службу не перевищує п'яти років (за винятком окремих випадків, таких як війна, надзвичайні ситуації або необхідність завершення професійного навчання).
- Звільнення з військової служби не було пов'язаним з притягненням людини до дисциплінарної чи кримінальної відповідальності (dishonorable discharge).
- Працівник/ця своєчасно подав/ла заявку на повернення до роботи.

Терміни подання такої заявки залежать від тривалості служби:

1–30 днів служби повернення на роботу в перший робочий день після безпечного прибуття додому та 8-годинного відпочинку	31–180 днів служби подання заявки протягом 14 днів після завершення служби	понад 180 днів служби подання заявки протягом 90 днів
---	--	--

Захист після повернення

Законодавство також надає резервістам/кам особливий імунітет від звільнення після повернення на роботу. **Якщо період служби перевищував 30 днів, працівника/цю не можна звільнити без поважної причини протягом певного періоду:**

- **180 днів захисту:** якщо служба тривала від 31 до 180 днів;
- **один рік захисту:** якщо служба тривала понад 180 днів.
Роботодавець/иця несе тягар доведення того, що звільнення було обґрунтованим (наприклад, через поведінку працівника/ці або ліквідацію посади з економічних причин), а не пов'язаним з військовою службою.

Антидискримінаційні гарантії

- На період служби працівник/ця вважається таким/ою, що перебуває у відпустці, і зберігає **право на пільги**. Період військової служби не вважається перервою у стажі для цілей пенсійних планів.
- Після повернення працівник/ця отримує **ті самі права на нарахування пенсії**, якби він чи вона працювали безперервно.

У планах зі спільними внесками працівнику/ці надається можливість довести свою частку внесків за пропущений період.

- Резервіст/ка також має право **зберегти корпоративне медичне страхування на час служби**. Якщо служба триває менш як 31 день, працівник/ця сплачує лише свою звичайну частку внеску. Якщо служба триває 31 день і більше, працівник/ця може продовжувати страхування до 24 місяців, сплачуючи до 102 % повної вартості премії.
- Окремим аспектом трудових відносин є захист резервістів/ок з інвалідністю, яка виникла або ускладнилася під час служби. Працедавець/иця зобов'язаний/а **докласти зусиль для адаптації робочого місця або перекваліфікації працівників/иць**, щоб вони могли зайняти свою «позицію ескалатора» або іншу еквівалентну посаду за статусом та оплатою⁵⁴.
- У Готовому резерві відбувається постійний скринінг, що має виявляти людей із критично важливими цивільними навичками⁵⁵. Якщо мобілізація такої людини може створити екстремальні труднощі для громади або загрожувати національному здоров'ю чи безпеці, її мають перевести до Резерву черги або звільнити. У разі примусового призову на службу⁵⁶ уповноважені органи зобов'язані враховувати характер зайнятості резервіста/ки та її важливість для національних інтересів, що створює баланс між військовими потребами і стабільністю цивільного ринку праці.

Для врегулювання спорів щодо цих гарантій у США функціонує Служба підтримки роботодавців гвардії та резерву — нейтральна організація, що надає безоплатну медіацію через мережу омбудсменів/ок-волонтерів/ок. Вона не має повноважень примусового виконання закону, але допомагає сторонам дійти згоди. У разі неможливості розв'язати конфлікт через медіацію, резервіст/ка може звернутися до Департаменту праці для проведення офіційного розслідування або подати позов до суду за допомогою приватного/ої адвоката/ки.

⁵⁴ USERRA Frequently Asked Questions (Часті запитання щодо USERRA). Employer Support of the Guard and Reserve (ESGR). esgr.mil/USERRA/Frequently-Asked-Questions

⁵⁵ 10 U.S.C. §10149 (Розділ 10 Кодексу законів США, §10149)

⁵⁶ 10 U.S.C. §12303 (Розділ 10 Кодексу законів США, §12303)

Висновки

Система Резерву США побудована на **трирівневій структурі, яка охоплює всіх резервістів/ок незалежно від того, де вони проходять службу**: Готовий резерв, Резерв черги, Резерв у відставці. Така градація дає змогу гнучко керувати ресурсами від залучення окремих фахівців/чинь для локальних місій до повної мобілізації у разі глобальної війни.

Резервісти/ки укладають контракт на термін від шести до восьми років. Особливістю сучасної моделі США є відмова від дублювання всіх функцій регулярної армії на користь спеціалізації. Резерв утримує критичну масу (приблизно 50 %) сил бойового та тилового забезпечення. Це допомагає державі економити ресурси, утримуючи вартісних вузькопрофільних фахівців/чинь (медиків/инь, інженерів/ок, логістів/ок, кіберфахівців/чинь) у цивільному секторі, активуючи їх лише за потреби. маючи лише приблизно 5 % від загального бюджету Армії, резерв забезпечує чверть мобілізаційної бази та половину логістичних спроможностей.

Законодавчо закріплені гарантії для працівників/ць допомагають поєднувати цивільну роботу та службу в резерві, зокрема завдяки «принципу ескалатора», який дає змогу під час служби не просто зберігати робоче місце, а й зараховувати службу до цивільного стажу, зокрема потенційні підвищення та ріст зарплати. Це підкріплюється кадровою політикою «рости або йди», що вимагає постійного професійного розвитку та набору балів для збереження активного статусу в резерві.

Фінансова мотивація резервістів/ок у США є комплексною: вона поєднує прямі виплати за дні служби, освітні гранти та право на військову пенсію з 60 років, що робить резерв економічно привабливим інструментом.

Окремим важливим елементом системи є захист сімей. Держава визнає, що готовність резервістів/ок до служби прямо залежить від добробуту їхніх родин, тому законодавство передбачає певну підтримку. Програма реінтеграції «Жовта стрічка» фінансує участь родин у перед- та постмобілізаційних заходах (з оплатою цих днів як службових), надає психологічну підтримку та консультування. Крім того, родини можуть користуватися невикористаними освітніми пільгами резервіста/ки — за умови вислуги років.

Канада

Населення	40 млн
Чисельність кадрової армії	71 500 людей
Чисельність Первинного резерву	Приблизно 28 500 людей
Комплектування резерву	На добровільній основі: ■ цивільні ■ колишні військовослужбовці/иці, інтегровані у всі роди військ ■ колишні військові та спеціалісти/ки, які мають право на добровільні тренування, але примусова участь яких активується лише в разі національної загрози

Історична довідка

Армійський резерв Канади продовжує традицію ополчення, започатковану ще у 1673 році як відповідь на потребу захищати розпорошені поселення без підтримки регулярної армії з Європи. Після 1760 року у країні зберігали вимогу щомісячних тренувань для всіх боєздатних чоловіків. У 1855 році **Закон про міліцію** створив у країні Постійну та Непостійну активну міліцію — попередників сучасних регулярних та резервних сил. Формування мали багато недоліків, що виявилось під час Першої світової війни, і це зумовило подальші реформи. У 1940 році структури

перейменували на Активні сили та Резервні сили, а після об'єднання Збройних сил у 1968 році значення резерву знову зросло.

Нині Резерв виконує три ключові функції:

■ створює основу для мобілізації у разі великої національної кризи	■ забезпечує зв'язок армії з суспільством через широку мережу полків	■ підсилює бойові підрозділи під час операцій (у війні в Афганістані резервісти становили 20–30% особового складу)

Також вони активно залучені до внутрішніх операцій, зокрема боротьби з пожежами, повеннями та підтримання безпеки великих заходів, як-от Олімпіада 2010 року у Ванкувері⁵⁷.

Директива Міноборони від 30 травня 2025 року запустила масштабний План оборонної мобілізації, за яким чисельність резерву має збільшитися до 400 000 людей (активний резерв до 100 000 людей, а його додаткові частини— до 300 000 людей). Для цього створили спеціальну робочу групу, яка вивчає досвід союзників і застосовує підхід залучення до оборони всього суспільства. Стратегічну потребу пояснюють зростанням глобальних ризиків і можливістю великого конфлікту між західними державами та Китаєм або РФ у 2028–2030 роках⁵⁸.

⁵⁷ The Canadian Armed Forces: A New Vision for the Reserve Force (Збройні сили Канади: нове бачення резервних сил). (2013, January 7). NATO Association of Canada. natoassociation.ca/10371

⁵⁸ Canadian military wants mobilization plan in place to boost reserves to 400,000 personnel (Канадські збройні сили прагнуть створити план мобілізації для збільшення резерву до 400 000 людей). (2025, October 31). Ottawa Citizen. ottawacitizen.com/public-service/defence-watch/canadian-military-wants-mobilization-plan-in-place-to-boost-reserves-to-400000-personnel

Сучасна структура

Відповідно до Національного Закону про оборону **Збройні сили Канади складаються з однієї служби, яка поділяється на компоненти:**

- **Регулярні сили (Regular force):** складаються з офіцерів та рядового складу, які зараховані на тривалу військову службу на повний робочий день.
- **Резервні сили (Reserve force):** складаються з офіцерів та рядового складу, які зараховані на службу, що не є тривалою на повний робочий день, поза перебуванням на активній службі. Є невіддільною частиною Збройних сил Канади і складаються з військовослужбовців/иць, які зараховані на службу, що не є постійною повною зайнятістю (за винятком періодів активної служби)⁵⁹. Таких військовослужбовців/иць називають «громадянами-солдатами» (citizen soldiers), оскільки більшість з них мають основну цивільну роботу або навчаються у вищих навчальних закладах, присвячуючи службі вечори та вихідні⁶⁰.

Максимальну чисельність регулярних та резервних сил визначає Генерал-губернатор у Раді⁶¹.

- **Спеціальні сили (Special force):** можуть створюватися Генерал-губернатором у Раді у випадку надзвичайної ситуації або внаслідок міжнародних зобов'язань (ООН, НАТО). До їх складу можуть входити як регулярні військовослужбовці/иці, так і резервісти/ки, які перебувають на активній службі або погодилися на повну зайнятість.

⁵⁹ DAOD 2020-0, Reserve Force (Адміністративна директива DAOD 2020-0 «Резервні сили»). Government of Canada.

canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-order-s-directives/2000-series/2020/2020-0-reserve-force.html

⁶⁰ Reserve components (Резервні компоненти). (2024, July 2). Government of Canada.

canada.ca/en/department-national-defence/services/canada-reserve-force/about-reserve-force/reserve-components.html

⁶¹ National Defence Act (R.S.C., 1985, c. N-5). Justice Laws Website. laws-lois.justice.gc.ca/eng/ACTS/N-5/page-2.html#h-374679

Стратегічне управління, нагляд за ресурсами та організацію Резерву здійснює Заступник начальника штабу оборони (Vice Chief of the Defence Staff). Безпосереднє командування покладено на командувачів відповідних видів військ (як-от армії, флоту, авіації)⁶².

Резервні сили поділяються на чотири підкомпоненти:

Первинний резерв (Primary Reserve – P Res)	Додатковий резерв (Supplementary Reserve – Supp Res)
Служба адміністрування та навчання кадетських організацій (COATS)	Канадські рейнджери (Canadian Rangers – CR)

Первинний резерв

Мета: забезпечити збройні сили професійним персоналом визначеного рівня готовності для виконання ролей та місій армії⁶³.

Чисельність: приблизно 28 500 людей.

Первинний резерв інтегрований у всі роди військ і складається з:

- **Резерву Сухопутних військ (Canadian Army Reserve)** – найчисельніша група (приблизно 19 000 людей), що складається з частково та повністю зайнятих резервістів/ок у 185 підрозділах, розташованих у 86 містах. Підпорядковується Командувачу Канадської армії.

⁶² DAOD 2020-0, Reserve Force (Адміністративна директива DAOD 2020-0 «Резервні сили»). Government of Canada.

canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-order-s-directives/2000-series/2020/2020-0-reserve-force.html

⁶³ DAOD 2020-1, Primary Reserve (Адміністративна директива DAOD 2020-1 «Основний резерв»). Government of Canada.

canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-order-s-directives/2000-series/2020/2020-1-primary-reserve.html

- **Військово-морського резерву (Naval Reserve)** — налічує приблизно 4 000 резервістів/ок у 24 дивізіонах. Підпорядковується Командувачу Королівського флоту Канади.
- **Резерву Повітряних сил (Royal Canadian Air Force Reserve)** — налічує приблизно 2 000 людей, які працюють в інституціях «total force» по всій Канаді.
- **Резерву медичної служби (Health Services Reserve)** — до нього входять 16 польових амбулаторій та 1-й Канадський польовий шпиталь. Підпорядковується Командувачу Військового персоналу.
- **Юридичного резерву (JAG Reserve)** — налічує приблизно 60 юридичних офіцерів.
- **Резерву Командування сил спеціальних операцій (CANSOFCOM Reserve)**^{64, 65}.

Окремою організаційною одиницею є **Списки Первинного резерву (Primary Reserve Lists)** — адміністративні утворення, що управляють кар'єрою та виплатами резервістів/ок, які служать не в традиційних резервних підрозділах, а, наприклад, у штабах чи інших структурах⁶⁶. Національний штаб оборони має свої списки, що налічують приблизно 1 500 людей⁶⁷.

Умови залучення: учасники/ці Первинного резерву зобов'язані відповідати тим самим мінімальним операційним стандартам, що й військовослужбовці/иці Регулярних сил. Командування

⁶⁴ Reserve components (Резервні компоненти). (2024, July 2). Government of Canada. canada.ca/en/department-national-defence/services/canada-reserve-force/about-reserve-force/reserve-components.html

⁶⁵ DAOD 2020-0, Reserve Force (Адміністративна директива DAOD 2020-0 «Резервні сили»). Government of Canada. canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-order-s-directives/2000-series/2020/2020-0-reserve-force.html

⁶⁶ DAOD 2020-1, Primary Reserve (Адміністративна директива DAOD 2020-1 «Основний резерв»). Government of Canada. canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-order-s-directives/2000-series/2020/2020-1-primary-reserve.html

⁶⁷ Reserve components (Резервні компоненти). (2024, July 2). Government of Canada. canada.ca/en/department-national-defence/services/canada-reserve-force/about-reserve-force/reserve-components.html

визначає для них мінімальну кількість тренувальних днів на рік. Якщо резервіст/ка не виконує цей мінімум без затвердженого звільнення, його / її визнають «неефективним/ою» і можуть звільнити⁶⁸.

Додатковий резерв (Supplementary Reserve)

Мета: посилення Регулярних сил та інших компонентів Резерву.

Чисельність: приблизно 6 700 людей.

Хто входить: ті, хто раніше служив у Регулярних силах або іншому компоненті Резерву, а також люди без попереднього військового досвіду, але зі спеціальними навичками чи експертизою, у яких є військова потреба.

На відміну від Первинного резерву, учасники/ці Додаткового резерву мають специфічний статус:

- вони не зобов'язані проходити військову підготовку або виконувати обов'язки без своєї згоди;
- вони не підлягають примусовому виклику у випадку надзвичайної ситуації;
- їх не можуть залучити до допомоги цивільній владі без їхньої згоди, якщо тільки вони вже не перебувають на активній службі. Єдиний випадок примусового залучення — це переведення на активну службу у разі національної небезпеки^{69, 70}.

⁶⁸ DAOD 2020-1, Primary Reserve (Адміністративна директива DAOD 2020-1 «Основний резерв»). Government of Canada.

canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-orders-directives/2000-series/2020/2020-1-primary-reserve.html

⁶⁹ National Defence Act (R.S.C., 1985, c. N-5), section 31 (Закон про національну оборону Канади, розділ 31). Justice Laws Website. laws-lois.justice.gc.ca

⁷⁰ DAOD 2020-4, Supplementary Reserve. Government of Canada.

canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-orders-directives/2000-series/2020/2020-4-supplementary-reserve.html

Умови служби

Усі учасники/ці Резервних сил мають загальний обов'язок служби (Liability to Serve) та несуть відповідальність за виконання обов'язків⁷¹:

- коли переведені на активну службу⁷²
- під час допомоги цивільній владі⁷³
- у проходженні тренувань⁷⁴
- під час виконання інших обов'язків за викликом, крім тренувань⁷⁵

Щоб забезпечувати належний рівень боєздатності у 2023 році в Канаді впровадили Політику готовності солдата (Soldier Readiness Policy, SRP-R), яка встановлює стандарти виконання обов'язків замість попередніх вимог лише щодо відвідуваності.

Резервісти/ки Сухопутних військ зобов'язані:

- відвідувати тренування мінімум десять повних днів на рік, а також брати участь щонайменше в одному тренувальному заході кожні 60 днів (за винятком святкового періоду);
- виконувати індивідуальні стандарти бойових завдань (IBTS), зокрема щорічні стрільби з особистої зброї та проходження фітнес-тесту (Force Test);
- проходити курси з першої допомоги та захисту від радіаційної, хімічної і біологічної загрози (CBRN) раз на три роки;

⁷¹ Для Додаткового резерву деякі обов'язки застосовуються лише за наявності згоди резервіста/ки.

⁷² National Defence Act (R.S.C., 1985, c. N-5), section 31 (Закон про національну оборону Канади, розділ 31). Justice Laws Website. laws-lois.justice.gc.ca

⁷³ Той самий закон, розділи 275, 276

⁷⁴ Той самий закон, розділ 33(2)(a))

⁷⁵ Той самий закон, розділ 33(2)(b))

- оновлювати медичні дані, допуск до державної таємниці, заповіт та контактну інформацію про найближчих родичів щороку.

Якщо людина не виконує ці вимоги без поважних причин, командування може ініціювати процес звільнення⁷⁶.

Відносини з роботодавцями

У 2006 році в Канаді розробили окремий Закон про захист канадських резервістів/ок, що мав захищати їхнє цивільне працевлаштування, проте наразі цей документ регулює лише питання, що стосуються студентів/ок. Так резервіст/ка має право повернутися до навчання на початку наступного семестру (або раніше, якщо це можливо) після завершення служби за умови попередження навчального закладу про намір взяти відпустку та намір повернутися. Навчальні заклади зобов'язані дозволити повернення без будь-яких фінансових штрафів і не мають права вимагати додаткову оплату за навчання понад ту, яку студент/ка мав/ла би сплатити без перерви⁷⁷.

Водночас трудове законодавство регулює відпустки та трудові гарантії резервістів/ок, що різняться залежно від сфери, у якій працює людина.

Працівник/ця федерального регульованих галузей має право на:

- неоплачувану відпустку, якщо працює в одного / однієї роботодавця/иці безперервно протягом трьох місяців;
- 24 місяці відпустки протягом 60-місячного періоду (за винятком національних надзвичайних ситуацій) — якщо перебуває на службі (в Канаді чи за кордоном), навчанні, пов'язаному

⁷⁶ Soldier Readiness Policy — Reserve. Government of Canada.
canada.ca/en/army/corporate/reserve/soldier-readiness-policy.html

⁷⁷ Canadian Forces Reservists Protection Act (Закон про захист резервістів Збройних сил Канади). Nova Scotia Legislature. nslegislature.ca/sites/default/files/legc/statutes/canforrp.htm

з військовими навичками, лікуванні або реабілітації після травм, отриманих під час служби. Для цього необхідно надати письмове повідомлення роботодавцю/иці за чотири тижні до початку відпустки із зазначенням її тривалості.

Роботодавець/иця зобов'язаний поновити працівника/цю на попередній посаді або надати рівноцінну зі збереженням заробітної плати та пільг. Якщо посаду скоротили під час відпустки через службу, працівник/ця має право на ті самі умови, що й інші працівники/ці, яких стосуються зміни. Також під час відсутності працівника/ці роботодавець/иця не зобов'язаний сплачувати внески до пенсійних фондів, медичного страхування або інших пільг⁷⁸.

Державні службовці

Для державних службовців/иць діють спеціальні правила (Reserve Forces Training Leave Regulations). Вони можуть отримати відпустку для проходження щорічних тренувань або виконання інших обов'язків, зокрема під час надзвичайних ситуацій.

За загальним правилом, державний/а службовець/иця під час військової відпустки отримує лише одну оплату: або цивільну зарплату, або грошове забезпечення та надбавки Збройних сил (відповідно до рангу та статусу). Це обмеження не діє, якщо працівник/ця проходить службу під час своєї щорічної оплачуваної відпустки. У такому разі він або вона має право отримувати військову зарплату додатково до своїх цивільних відпускних.

Якщо резервіст/ка йде у відпустку, щоб пройти курси підвищення кваліфікації, або долучається до служби за викликом, то це необхідно узгодити із керівництвом департаменту. У такому разі людина бере відпустку без збереження цивільної зарплати та отримує лише військове забезпечення.

⁷⁸ Federal labour standards: Leaves (Федеральні трудові стандарти: відпустки). (2026, March 24). Government of Canada. canada.ca/en/services/jobs/workplace/federal-labour-standards/leaves.html#h2.13

Якщо державний/а службовець/иця отримав/ла травму або захворів/ла під час військової відпустки, він чи вона не отримує повну цивільну зарплатню додатково до військових виплат за період госпіталізації чи непрацездатності. Однак якщо людині надали лікарняний відповідно до умов державної служби, вона може отримати частину своєї цивільної зарплати. Ця частина розраховується так, щоб у сумі з військовими виплатами вона дорівнювала його чи її звичайній цивільній зарплаті (доплачуючи до рівня цивільного доходу)⁷⁹.

Провінційне регулювання на прикладі Онтаріо

Працівники/ці в Канаді мають право на неоплачувану відпустку для тренувань або служби за умови роботи в роботодавця/иці щонайменше два місяці поспіль до того. Однак якщо відпустка пов'язана з реагуванням на надзвичайну ситуацію всередині Канади, вимога щодо мінімального терміну роботи скасовується. Роботодавці мають право відкласти поновлення працівників/ць на роботі до двох тижнів після завершення відпустки.

Як і на федеральному рівні, роботодавці не зобов'язані продовжувати участь у програмах пільг під час відсутності працівників/ць. Під час такої відпустки стаж роботи та вислуга років продовжують накопичуватися.

За загальним правилом роботодавці не зобов'язані продовжувати сплачувати внески до пенсійних або страхових планів під час відсутності резервістів/ок. Але якщо роботодавці користуються правом відтермінувати повернення працівників/ць, то протягом періоду відтермінування вони зобов'язані відновити сплату своєї частки премій до фондів⁸⁰.

⁷⁹ Reserve Force Jurisdiction Regulations (C.R.C., c. 1050) (Пегламент юрисдикції резервних сил Канади). (2026, March 17). Justice Laws Website. laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/C.R.C._c._1050/page-1.html

⁸⁰ Reservist leave (Відпустка для резервістів). (2024, July 08). Ontario.ca. ontario.ca/document/your-guide-employment-standards-act-0/reservist-leave

Фінансове забезпечення

Резервісти/ки отримують поденну оплату, розмір якої залежить від звання та спеціальності.

Рядовий склад	Офіцерський склад	Спеціалісти
Базова денна ставка рядового (Private) – від приблизно \$144 до \$185 Сержанти та ворент-офіцери можуть отримувати понад \$250–\$300 на день, залежно від спеціалізації (наприклад, спецпризначенці)	Офіцери-кадети – приблизно від \$150 на день Старші офіцери (полковники або генерали) – від \$500 до \$900 і більше на день	Для ролей, що вимагають високої кваліфікації (юридичні, медичні, стоматологічні офіцери), передбачені ще вищі ставки – до \$1 200 ⁸¹

Висновки

Військовий резерв Канади є історично сформованим складником Збройних сил, що **поєднує традицію громадянського ополчення з професійними вимогами сучасних операцій**. Масштабний План оборонної мобілізації 2025 року засвідчує стратегічний перегляд оборонної політики Канади, адже резерв має зрости з приблизно 28 000 до 400 000 людей у відповідь на зростання міжнародної нестабільності та можливість великого конфлікту.

⁸¹ Reserve Pay (Оплата служби в резерві). (2025, October 16). Government of Canada. canada.ca/en/department-national-defence/services/benefits-military/pay-pension-benefits/pay/reserves.html#ofcrs

Сучасна структура Резервних сил складається з чотирьох компонентів:

- первинний резерв — ядро резерву, інтегроване у всі роди військ і здатним забезпечувати оперативне підсилення як у Канаді, так і за кордоном;
- додатковий резерв (колишні військовослужбовці/иці) виконує роль кадрового ресурсу та не передбачає обов'язкової участі без згоди військовослужбовця/иці;
- Служба адміністрування та навчання кадетських організацій (COATS);
- Канадські рейнджери (Canadian Rangers – CR).

Усі резервісти/ки зобов'язані підтримувати визначений рівень підготовки та готовності, включно з регулярними тренуваннями, перевітками та оновленням допусків.

Правовий захист резервістів/ок у цивільному житті забезпечується системою федеральних і провінційних норм, що надають право на неоплачувану відпустку для служби, гарантують повернення на роботу та зберігають доступ до навчання. Умови відпусток варіюються залежно від юрисдикції, але загалом спрямовані на те, щоб участь у службі не ставила під загрозу кар'єру або освіту.

Фінансове забезпечення резервістів/ок побудоване на поденній оплаті, що прямо залежить від рангу та спеціальності: від приблизно \$144–185 для рядового складу до \$500–900 для старших офіцерів, із ще вищими ставками для спеціалістів/ок.

Велика Британія

Населення	69,5 млн
Загальна чисельність військового персоналу	180 780 людей, із яких кадрава армія — 140 000
Чисельність резерву	Приблизно 68 000 людей (31 940 добровольців/иць та 35 729 колишніх кадрових військових)
Комплектування резерву	На змішаній основі: ■ добровольчий компонент — цивільні за контрактом ■ ексрегулярний — колишні військовослужбовці/иці, що зберігають зобов'язання

Історична довідка

Історично резервні сили є важливим компонентом британської армії, що забезпечує потрібну чисельність та необхідні спроможності для виконання військових завдань країни. Протягом історії країни майже кожна велика військова операція відбувалася за участі резервістів/ок, які діяли пліч-о-пліч зі своїми колегами з регулярних військ.

Основна мета резервних сил Великої Британії — **вести бойові дії та посилювати армію, а в мирний час готуватися до можливої війни, а також брати участь в операціях як на території країни, так і за кордоном**⁸². Резервні сили відіграють вирішальну роль у національній безпеці: від протидії безпековим загрозам,

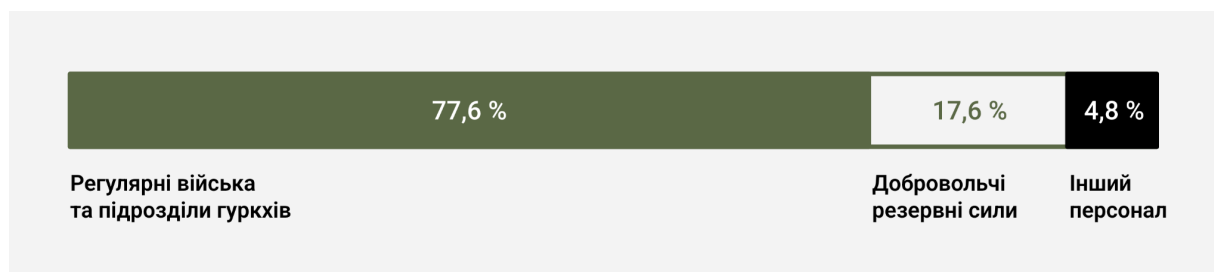
⁸² The Army Reserve (Резерв сухопутних військ Великої Британії). British Army.
army.mod.uk/army-careers/the-army-reserve

миротворчих та гуманітарних зусиль за кордоном до підтримки громад удома⁸³.

Згідно з даними Міністерства оборони Великої Британії, станом на 1 липня 2025 року загальна чисельність військового персоналу (UK Service Personnel) становить 180 780 людей.

Структура збройних сил розподілена так:

- основу складають **регулярні війська та підрозділи гуркхів**⁸⁴, на які припадає 77,6 % особового складу;
- **Добровольчі резервні сили** (Volunteer Reserve) охоплюють 17,6 % від загальної чисельності, що свідчить про значну інтеграцію резервістів/ок у загальну оборонну модель;
- решту 4,8 % становить категорія **Інший персонал**, до якої входять Службовий регулярний резерв (Serving Regular Reserve, військові, які повернулися на службу в резерві за контрактом, приблизно 400 тисяч⁸⁵), Служба військової охорони (Military Provost Guard Service), локально найнятий персонал та окремі елементи резервної служби повного часу (FTRS)⁸⁶.

⁸³ Armed Forces Reserves: a quick guide (Резерв Збройних сил: короткий довідник). (2020, October 6). GOV.UK. [gov.uk/government/publications/armed-forces-reserves-a-quick-guide/armed-forces-reserves-a-quick-guide](https://www.gov.uk/government/publications/armed-forces-reserves-a-quick-guide/armed-forces-reserves-a-quick-guide)

⁸⁴ Підрозділи гуркхів — елітні піхотні частини, укомплектовані непальськими добровольцями, що входять до складу армій Великої Британії та Індії з 1815 року.

⁸⁵ Quarterly service personnel statistics 2025 (Квартальна статистика особового складу Збройних сил за 2025 рік). (2025, November 27). Ministry of Defence. [gov.uk/government/statistics/quarterly-service-personnel-statistics-2025](https://www.gov.uk/government/statistics/quarterly-service-personnel-statistics-2025)

⁸⁶ Quarterly service personnel statistics: 1 July 2025 (Квартальна статистика особового складу Збройних сил станом на 1 липня 2025 року). (2025, November 27). Ministry of Defence. [gov.uk/government/statistics/quarterly-service-personnel-statistics-2025/quarterly-service-personnel-statistics-1-july-2025/](https://www.gov.uk/government/statistics/quarterly-service-personnel-statistics-2025/quarterly-service-personnel-statistics-1-july-2025/)

Сучасна структура

Відповідно до статті 2 Закону «Про Резервні сили» (Reserve Forces Act 1996, далі — Закон)⁸⁷, резервні сили розмежовані за принципом комплектування:

Добровольчі резервні сили	Екстремальні резервні сили
цивільні люди, що добровільно вступили на службу 31 940 людей станом на 1 жовтня 2025 року	колишні військовослужбовці/иці після завершення контракту 35 729 людей станом на 1 жовтня 2025 року
■ Королівський військово-морський резерв (Royal Naval Reserve) ■ Резерв Королівської морської піхоти (Royal Marines Reserve) ■ Резерв Сухопутних військ (Army Reserve) ■ Королівські допоміжні Повітряні сили (Royal Auxiliary Air Force)	■ Королівський резерв флоту (Royal Fleet Reserve) ■ Регулярний резерв (Regular Reserve) для Сухопутних військ ■ Резерв Військово-Повітряних сил (Air Force Reserve)⁸⁸

Максимальну чисельність офіцерів та рядового складу для кожної з резервних сил затверджує Парламент, і фактична чисельність не може перевищувати ці показники⁸⁹.

До **Королівського військово-морського резерву** можна вступати у віці від 16 до 42 років (або від 17 до 42 для офіцерів), а для колишніх військових віковий ценз становить до 56 років. Вікові вимоги до резерву **Королівських ВПС** варіюються залежно від ролі: від 15 років і дев'яти місяців до 55 років (для медичних офіцерів/ок).

⁸⁷ Reserve Forces Act 1996 (Закон про резервні сили, 1996). legislation.gov.uk/ukpga/1996/14/data.pdf

⁸⁸ Reserve Forces Act 1996, section 2 (2) (Закон про резервні сили, стаття 2 (2)). legislation.gov.uk/ukpga/1996/14/data.pdf

⁸⁹ Той самий закон, стаття 3 (1))

Умови вступу і служби

Резерв Сухопутних військ

Цей резерв є найчисельнішим у країні та організований у національні та регіональні підрозділи.

Хто входить: регіональні підрозділи набирають персонал зі своєї місцевості, тож більшість людей приєднуються саме до регіональних осередків Резерву Сухопутних військ за місцем проживання.

У Великій Британії також працюють 29 національних резервних підрозділів, які набирають персонал з усієї країни. Такі підрозділи є більш спеціалізованими, ніж регіональні: залучають людей зі спеціальними навичками, але можуть також навчати з нуля.

Якщо кандидат/ка хоче використовувати навички зі своєї цивільної роботи в Резерві Сухопутних військ (наприклад, офіцер/ка поліції, лікар/ка, інженер/ка, шеф-кухар/ка, експерт/ка зі зв'язків зі ЗМІ або фахівець/чиня з кібербезпеки), то найкращим варіантом для цього є національний підрозділ⁹⁰. Законодавство передбачає, що кожен резервний підрозділ може обслуговувати постійний штат (permanent staff), що складається із резервістів/ок, та військовослужбовців/иць регулярних сил⁹¹.

⁹⁰ The Army Reserve (Резерв сухопутних військ Великої Британії). British Army. army.mod.uk/army-careers/the-army-reserve

⁹¹ Reserve Forces Act 1996, Part VI (Закон про резервні сили, розділ VI). Legislation.gov.uk. legislation.gov.uk/ukpga/1996/14/data.pdf

Умови залучення

Категорія	Вікові вимоги
Подання заявки до Резерву Сухопутних військ	з 17 років дев'ять місяців, вступ — з 18 років
Солдат (первинний вступ)	до 49 років 11 місяців, початок навчання Фази 1 до 51-го дня народження і бути у Фазі 2 до 52-го дня народження
Офіцер (первинний вступ)	подання заявки до 48 років дев'ять місяців, початок навчання до 50 років
Поновлення на службі (солдати)	до 52 років
Поновлення на службі (офіцери)	до 57 років

Щоб долучитися до резерву кандидати/ки мають:

- бути громадянами/ками Великої Британії, Ірландії, країн Співдружності або мати подвійне громадянство;
- бути придатними до служби в резерві за станом здоров'я;
- для офіцерських посад — мати відповідну кваліфікацію⁹² (для солдатських посад кваліфікація не вимагається).

Резервісти/ки Сухопутних військ добровільно служать разом із регулярними солдатами. Вони мають щорічне зобов'язання навчатися упродовж 19–27 днів, залежно від підрозділу⁹³.

⁹² Armed Forces Reserves: a quick guide (Резерв Збройних сил: короткий довідник). (2020, October 6). GOV.UK. gov.uk/government/publications/armed-forces-reserves-a-quick-guide/armed-forces-reserves-a-quick-guide

⁹³ The Army Reserve (Резерв сухопутних військ Великої Британії). British Army. army.mod.uk/army-careers/the-army-reserve

Більшість ролей у резерві вимагають орієнтуватися на 27 днів на рік, включно зі щотижневими тренуваннями. Якщо кандидат/ка приєднується до спеціалізованого підрозділу, кількість днів навчання, необхідних для отримання винагороди, може становити 19 на рік.

Навчання є гнучким і може бути адаптоване до життєвого графіка резервіста/ки. Зобов'язання у 27 днів можна розбити протягом року на 32 щотижневі вечірні тренування (що дорівнює восьми дням), один щорічний табір тривалістю 15 днів (бо відповідно до статті 22 Закону тренування не може перевищувати 16 днів поспіль) та дві пари тренувальних вихідних.

Резервісти/ки можуть тренуватися більше, якщо бажають, і багато хто проводить в Резерві Сухопутних військ щонайменше 40 днів на рік, збільшуючи суму отриманих виплат. Тренування можна поєднувати з основною роботою, оскільки вони проходять вечорами та у вихідні, окрім двотижневого табору⁹⁴. Служба в резерві надає можливість тренуватися в Кенії або Каліфорнії, здобувати військові та цивільні кваліфікації, а також покращувати фізичну форму⁹⁵.

Фінансове забезпечення та гарантії

Резервісти/ки отримують **винагороду** за весь час, витрачений на тренування та виконання обов'язків резерву. Шкала оплати праці базується на винагороді регулярних солдатів з тією самою роботою та званням. Сума зростає з підвищенням у званні та здобуттям досвіду⁹⁶.

⁹⁴ Commitment (Зобов'язання щодо служби). Army Jobs.
jobs.army.mod.uk/army-reserve/life-in-the-army-reserve/commitment

⁹⁵ The Army Reserve (Резерв сухопутних військ Великої Британії). British Army.
army.mod.uk/army-careers/the-army-reserve

⁹⁶ The Army Reserve (Резерв сухопутних військ Великої Британії). British Army.
army.mod.uk/army-careers/the-army-reserve

Звання	Денна ставка
Солдат / солдатка	£63.27
Молодший капрал / молодша капралка	£81.89
Капрал / капралка	£95.06
Сержант / сержантка	£106.73
Другий лейтенант / друга лейтенантка	£99.60
Лейтенант / лейтенантка	£103.00
Капітан / капітанка	£126.89
Майор / майорка	£159.15

Якщо резервіст/ка виконує мінімальне зобов'язання щодо навчання (19 або 27 днів) і проходить щорічні військові тести, то отримує **неоподатковану бонусну виплату (bounty)**. Цей бонус базується на роках служби та зростає щорічно протягом перших п'яти років: від £558 у перший рік до £2 209 у п'ятий⁹⁷.

Більшість ролей у Резерві Сухопутних військ зараз пропонують **додаткові виплати** новим вступникам/цям після досягнення певних етапів, наприклад завершення навчання.

Окрім виплат, для резервістів/ок діють **субсидії**, що покривають витрати на харчування під час чергування та проїзд до підрозділу. Усі добровольці/иці-резервісти/ки, їхні партнери/ки та діти мають право на залізничну картку HM Forces Railcard, яка коштує £15

⁹⁷ Pay and benefits (Оплата та пільги). Army Jobs.
jobs.army.mod.uk/army-reserve/life-in-the-army-reserve/pay-benefits

і надає 34 % знижки на залізничні подорожі Великою Британією протягом року⁹⁸. Також резервісти/ки мають право на **пенсійне забезпечення** відповідно до вислуги років (щонайменше два роки)⁹⁹.

Відносини з роботодавцями

Роботодавці отримують значні переваги від наймання резервістів/ок, оскільки ті здобувають навички планування, ухвалення рішень, гнучкості, комунікації та лідерства, які покращують роботу в команді та стійкість під тиском. Деякі навички під час служби в резерві є національно визнаними та акредитованими, і роботодавець/иця не має вкладати кошти, аби працівники/ці їх набули¹⁰⁰.

Армія як частина Міністерства оборони співпрацює з роботодавцями, щоб гарантувати справедливе ставлення до резервістів/ок¹⁰¹. Організація Defence Relationship Management надає підтримку роботодавцям та допомагає розвивати взаємовигідні відносини з Міністерством оборони, заохочуючи підписання **Угоди збройних сил (Armed Forces Covenant)**: публічної добровільної обіцянки компанії ставитися до військових та їхніх родин справедливо та надавати для них низку гарантій щодо добробуту.

Схема визнання роботодавців (Employer Recognition Scheme) нагороджує організації бронзовими, срібними та золотими відзнаками за підтримку оборонної спільноти. Роботодавці отримують ранні повідомлення про тренування та потенційні розгортання через щорічні листи для кращого планування

⁹⁸ The Army Reserve (Резерв сухопутних військ Великої Британії). British Army.
army.mod.uk/army-careers/the-army-reserve

⁹⁹ Reserves Focus: Pension Benefits (Резерви: пенсійні виплати). Forces Pension Society.
forcespensionsociety.org/2024/09/reserves-focus-pension-benefits

¹⁰⁰ Reserve Forces: A Guide for Employers (Резервні сили: посібник для роботодавців). British Army.
army.mod.uk/media/d2ld2iug/reserve_employers_guide_2023.pdf

¹⁰¹ Your day job (Цивільна робота резервіста). Army Jobs.
jobs.army.mod.uk/army-reserve/life-in-the-army-reserve/day-job

довгострокової відсутності працівника/ці¹⁰². Понад 600 компаній надають до десяти днів оплачуваної відпустки для військового навчання¹⁰³. Державна служба надає мінімум 15 днів спеціальної оплачуваної відпустки на рік для тренувань. Менеджери/ки мають позитивно реагувати на запити про відпустку для діяльності в резерві та обговорювати з працівниками/цями здобуті навички після їхнього повернення для використання на робочому місці¹⁰⁴.

Мобілізація

Мобілізація — це термін, який у цьому контексті використовується, коли резервіста/ку призивають для виконання оперативних зобов'язань. Зазвичай це обов'язково лише в часи національної надзвичайної ситуації або прямої загрози Великій Британії та її союзникам. Армія планує повідомляти про мобілізацію за 90 днів, де це можливо, однак цей термін може бути скорочений у випадку нагальної потреби. Більшість резервістів/ок отримують повідомлення щонайменше за 28 днів. Роботодавець/иця одержує пакет мобілізаційних документів, який містить дату прибуття працівника/ці на навчання, тривалість мобілізації, законні права та обов'язки, інформацію про фінансову допомогу та контакти.

Законодавство також передбачає механізми індивідуальних звільнень від призову. Статті 78 і 79 Закону уповноважують видавати правила, що дозволяють резервісту/ці або роботодавцю/иці подавати клопотання про відстрочку або звільнення від призову, якщо це завдасть значної шкоди бізнесу чи з особистих причин.

¹⁰² Reserve Forces: A Guide for Employers (Резервні сили: посібник для роботодавців). British Army. army.mod.uk/media/d2ld2iug/reserve_employers_guide_2023.pdf

¹⁰³ Your day job (Цивільна робота резервіста). Army Jobs. jobs.army.mod.uk/army-reserve/life-in-the-army-reserve/day-job

¹⁰⁴ Armed Forces Reserves: a quick guide (Резерви збройних сил: короткий посібник). GOV.UK. gov.uk/government/publications/armed-forces-reserves-a-quick-guide/armed-forces-reserves-a-quick-guide

Хоча резервіст/ка має право на звільнення після закінчення терміну служби відповідно до законодавства¹⁰⁵, якщо він чи вона перебуває на постійній службі (мобілізований/а), то не має права на звільнення до моменту демобілізації, навіть якщо контракт закінчився.

Законодавство передбачає фінансову допомогу роботодавцям, резервістам/кам та самозайнятим резервістам/кам для мінімізації перебоїв у роботі та компенсації роботодавцю/иці витрат у зв'язку з мобілізацією. До таких заходів зокрема належать:

- витрати на заробітну плату, які сплачує Армія;
- схема пенсійних внесків, які сплачує Армія, у випадку, якщо роботодавець/иця призупиняє участь у схемі, а резервіст/ка бажає в ній залишитися;
- додаткові витрати на заробітну плату для покриття тимчасової заміни, якщо ці витрати перевищують зарплату працівника/ці-резервіста/ки (максимум £110 на день);
- витрати на агентські послуги та рекламу для пошуку заміни;
- до £2 000 на витрати з навчання людині, що замінює резервіста/ку, протягом періоду мобілізації;
- компенсація витрат за п'ять днів передачі справ (takeover and handover), коли працівник/ця залишає роботу та коли повертається до неї;
- витрати на необхідну перепідготовку працівника/ці-резервіста/ки після його/її повернення на роботу;
- 75 % витрат на заміну спеціального одягу для мобілізованого/ї резервіста/ки, на суму до £300;
- до £2 000 для покриття витрат, понесених самозайнятими резервістами/ками до, під час та після мобілізації;

¹⁰⁵ Reserve Forces Act 1996, section 17(1) (Закон про резервні сили, стаття 17 (1)).
Legislation.gov.uk. [legislation.gov.uk/ukpga/1996/14/data.pdf](https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/14/data.pdf)

- для малих та середніх підприємств: заохочувальна виплата у розмірі £500 за кожного/у працівника/цю щомісяця, поки він чи вона перебуває на військовій службі. **Цю виплату можна отримати, за винятком одночасної дії таких умов:**

річний оборот становив понад £25,9 млн за 12 місяців до мобілізації резервіста/ки

у підприємства було понад 250 працівників/иць або партнерів/ок на дату мобілізації¹⁰⁶

Виклики

Разом із тим система резерву у Великій Британії має певні труднощі. Згідно з незалежним оглядом під керівництвом генерал-майора у відставці Саймона Лалора (грудень 2024 року), стан Резерву Сухопутних військ характеризується як незадовільний та такий, що продовжує погіршуватися — він фактично спустошений порівняно з регулярними силами. Звіт фіксує стійке падіння чисельності: станом на квітень 2024 року загальна кількість резервістів/ок становила 32 490 людей, що майже на 5 000 менше ніж у 2021 році, а кількість підготовленого особового складу впала до 24 070, що значно нижче цільового показника програми «Future Soldier» («Майбутній солдат»; 30 000 людей).

Основною причиною кризи дослідник визначає «тривалі провали системи рекрутингу» під управлінням приватного підрядника Capita, яка визнана непридатною для виконання завдань: через бюрократичні перепони та затягування процесу лише сім зі 100 кандидатів/ок, які подали заявки, фактично вступають на службу.

¹⁰⁶ Reserve Forces: A Guide for Employers (Резервні сили: посібник для роботодавців). British Army. army.mod.uk/media/d2ld2iug/reserve_employers_guide_2023.pdf

Автор звіту наголошує на відсутності у резерву чіткої мети, ресурсів для підсилення регулярних частин у бойових діях та цілісного плану забезпечення масовості для ведення тривалого конфлікту, що є критичним недоліком в умовах сучасних загроз, продемонстрованих російським вторгненням в Україну.¹⁰⁷

Висновки

Військовий резерв Великої Британії станом на липень 2025 року охоплює 17,6 % від загальної чисельності особового складу Збройних сил. Його функціонування регламентує Закон про Резервні сили 1996 року, який розмежовує резервістів/ок за принципом комплектування на Добровольчі резервні сили (цивільні люди, що уклали контракт) та Екстрегулярні резервні сили (колишні військовослужбовці/иці).

Основу добровольчого компонента складає Резерв Сухопутних військ, організований у регіональні та спеціалізовані національні підрозділи. Для резервістів/ок передбачене щорічне зобов'язання щодо навчання терміном від 19 до 27 днів (включно з вечірніми заняттями, вихідними та таборами), що дозволяє поєднувати службу з основною роботою. Резервісти/ки отримують грошове забезпечення на рівні регулярних військ, неоподатковані бонуси, що зростають з вислугою років, та соціальні пільги.

У мирний час акцент робиться на вигоді для роботодавця/иці від здобутих працівником/цею навичок (лідерство, прийняття рішень) без витрат на їхнє навчання. Співпраця часто закріплюється через Угоду (Armed Forces Covenant), в рамках якої багато компаній добровільно надають додаткову оплачувану відпустку для навчань.

¹⁰⁷ Council of Reserve Forces' and Cadets' Associations. (2024). External Scrutiny Team Annual Statutory Report 2024 (Щорічний статутний звіт Групи зовнішнього нагляду за 2024 рік). gov.uk/government/publications/council-of-reserve-forces-and-cadets-associations-scrutiny-team-annual-statutory-report-2024

Мобілізація резервістів/ок є обов'язковою у разі національної небезпеки або прямої загрози. Тоді для резервістів/ок діє повна компенсація витрат на зарплату, покриття витрат на пошук тимчасової заміни, перенавчання після повернення та щомісячні заохочувальні виплати для малих та середніх підприємств.

Водночас Резерв Сухопутних військ Великої Британії **перебуває у кризі**. Незалежний огляд (грудень 2024) констатує його «незадовільний» стан: чисельність падає, підготовлений склад значно нижчий за цільові показники програми Future Soldier. Головна причина — провали системи рекрутингу під управлінням Capita, де лише 7 % кандидатів реально вступають на службу. Резерв не має чіткої мети, ресурсів для підтримки регулярних сил і плану масовості для тривалого конфлікту, що є критично небезпечним в умовах сучасних загроз.

Норвегія

Населення	5,6 млн
Чисельність кадрової армії	27 000 людей (18 000 професійних та 9–10 000 строковиків)
Чисельність територіальної оборони	40 000 людей
Комплектування резерву	На основі загального військового обов'язку (і для жінок, і для чоловіків): після проходження строкової служби громадяни/ки переходять до резерву регулярних сил на п'ять років, а потім — до територіальної оборони за місцем проживання до досягнення граничного віку

Історична довідка

Основою норвезької системи безпеки є **концепція Тотальної оборони (Totalforsvaret) — обов'язок щодо захисту держави для всіх громадян/ок незалежно від статі, що закріплено в Конституції¹⁰⁸.**

Під час Холодної війни Норвегія спиралась на масовий призов строковиків. Починаючи з 1990-х років, як і в більшості країн Європи, відбулися скорочення оборонного бюджету і, відповідно, кількості людей, залучених до оборони. Наприклад, багато бригад, зокрема на півночі, були розформовані. За декілька десятиліть кількість тих, хто служить у регулярній армії, і обсяг військового резерву скоротились.

¹⁰⁸ Kongeriket Norges Grunnlov av 17. mai 1814 (Конституція Королівства Норвегія від 17 травня 1814 року). Lovdata. lovdata.no/dokument/NLE/lov/1814-05-17

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України у 2022 році уряд Норвегії переглянув політику залучення громадян/ок та відновив певну кількість скорочених бригад, зокрема в стратегічному регіоні Фіннмарк. Також поступово у країні збільшується кількість призовників і призовниць, які становлять основу резерву¹⁰⁹.

Сучасна структура

У Норвегії все ще збережена система обов'язкового призову, що поширюється як на чоловіків, так і на жінок (народжених після 1997 року), віком від 19 до 44 років¹¹⁰. Якщо людина служила у війську хоча б один рік після строкової служби, то вона перебуває в запасі до 55 років. Законодавчо закріплено, що базовий загальний термін служби для кожного/ї громадянина/ки — 19 місяців. Зазвичай цей термін поділяється на 12 місяців строкової служби та сім місяців резерву, які розбиваються на короткострокові збори протягом усього часу перебування в запасі. У деяких випадках за бажанням людині пропонують продовжити строкову службу до 18 місяців. Тоді загальний термін буде 21 місяць, із яких три місяці — перебування в резерві.

Якщо людина не пройшла строкову службу до початку навчання в Збройних силах, то перший рік навчання зараховується як рік строкової служби. Але опісля освіта, служба за кордоном, рекрутинг, служба в Силах швидкого реагування або працевлаштування в Збройних силах не вважається частиною зобов'язання служби в резерві¹¹¹.

¹⁰⁹ Експертне інтерв'ю із резервістом

¹¹⁰ Act on Defence Personnel (Lov om personell i Forsvaret), Section 6 (Закон про персонал Збройних сил Норвегії, параграф 6). Lovdata.
lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-08-12-77/KAPITTEL_2#C2A716

¹¹¹ Verneplikt (Військовий обов'язок). Forsvaret. forsvaret.no/forstegangstjeneste/verneplikt

Після того завершення 12 місяців строкової служби людина залишається прикріпленою до свого штатного підрозділу регулярної армії (Hæren) протягом п'яти років для забезпечення його негайного доукомплектування у складі Резерву сил (Styrkereserven). Проте на практиці виникає проблема, коли люди можуть роками перебувати в цьому статусі без викликів на навчання, очікуючи переведення¹¹².

Територіальна оборона

Після завершення цього терміну строкової служби відбувається адміністративна передача людини до складу територіальної оборони (Heimevernet). Територіальна оборона має паралельну систему і є окремим видом збройних сил. Норвегія поділена на 17 округів, до яких люди приписуються за місцем свого податкового резидентства. Резервістів/ок територіальної оборони викликають на щорічні збори й тренування, але не більше ніж шість днів на рік для рядових і дев'ять днів для сержантів та офіцерів¹¹³. Окремим видом тренування є «повторення», яке може тривати до 21 дня, але відбувається не щороку¹¹⁴. Резервістам/кам надають особисту зброю для зберігання вдома (але затвор або ударник вилучають на військовий склад).

Окремим складником територіальної оборони є елітні підрозділи швидкого реагування (Innsatsstyrke). Вступ до них є добровільним і на контрактній основі після відбору. Бійці та бійчині таких підрозділів мають проходити збори додатково до 30 днів на рік. Служба в Силах швидкого реагування не зараховується в обов'язок відслужити в резерві сім місяців. Їх залучають для швидкого розгортання в ситуаціях, коли держава потребує підсилення до регулярних військ¹¹⁵.

¹¹² Експертне інтерв'ю із резервістом

¹¹³ Verneplikt (Військовий обов'язок). Forsvaret. forsvaret.no/forstegangstjeneste/verneplikt

¹¹⁴ Repetisjonstjeneste (Повторна служба / періодичні збори резервістів). (2026, 26. januar). Forsvaret. forsvaret.no/forstegangstjeneste/verneplikt/repetisjonstjeneste

¹¹⁵ Innsatsstyrker (Сили швидкого реагування). Heimevernet. forsvaret.no/heimevernet/innsatsstyrker

Згідно з законодавством, уряд має право закликати військовозобов'язаних на екстраординарну службу в кризових ситуаціях¹¹⁶. Закон про військовий обов'язок надає уряду право призвати резервістів/ок на термін до шести місяців за один період. Однак норма містить вимогу щодо справедливості розподілу навантаження: **служба має бути організована так, щоб «уникнути, наскільки це можливо, багаторазового залучення одних і тих самих людей»**. Це законодавчо закріплений механізм ротації, який зобов'язує військове керівництво готувати зміну навіть під час особливого періоду¹¹⁷.

Фінансове забезпечення

Система виплат у Норвегії залежить від типу служби (мирний час чи надзвичайна ситуація) та сімейного стану^{118, 119}:

Базові виплати під час навчальних зборів	Компенсація втраченого доходу	Сімейні надбавки (не оподатковуються)
Виплачуються всім учасникам/цям і учасницям зборів незалежно від наявності основної роботи. Рядовий склад: ~20 € на день (плюс ~3 € за старше звання). Офіцерський та сержантський склад: ■ сержант: ~130 € на день ■ лейтенант: ~136 € на день ■ майор: ~169 € на день ■ підполковник: ~180 € на день	До ~55 € на день додатково до базових виплат за умови надання документального підтвердження про втрату заробітку (зарплати, бонусів, доходу від підприємництва) під час служби. Також поширюється на безробітних (збереження виплат)	Виплати партнеру/ці резервіста/ки на час зборів за догляд за дитиною ~17.50 € на день. Окремо виплати на дітей: ■ одна дитина: ~20 € на день; ■ кожна наступна дитина: ~8 € на день

¹¹⁶ § 18 i lov om verneplikt (параграф 18 Закону про військовий обов'язок). forsvaret.no/forstegangstjeneste/verneplikt

¹¹⁷ Act on conscription and service in the Armed Forces (Lov om verneplikt og tjeneste i Forsvaret m.m.) (Закон про військовий обов'язок і службу в Збройних силах Норвегії). Lovdata. lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-08-12-77/KAPITTEL_2#C2A716

¹¹⁸ Розрахунок за курсом: 1 EUR ≈ 11.7 NOK

¹¹⁹ Økonomi (Фінансове забезпечення). (2026, 23. mars). Forsvaret. forsvaret.no/okonomi

Виплати під час війни або кризи (екстраординарна служба)

У разі оголошення екстраординарної служби вводиться єдина підвищена ставка для всіх військових: ~147 € на день¹²⁰

Стимули для Сил швидкого реагування

- бонус за підписання контракту: ~427 € (разово)
- бонус за успішне завершення (три роки): ~2 650 €
- оперативна надбавка: ~106 € за кожен день активної служби (понад обов'язкову норму)

Виклики

Хоча законодавчо закріплено, що строкова служба і перебування в запасі обов'язкові для всіх, фактично її проходять небагато громадян і громадянок (до 20 %). Збройні сили відбирають найбільш мотивованих та придатних, створюючи конкуренцію за право служити. Люди, які не пройшли строкову службу, юридично залишаються в мобілізаційному резерві, але на практиці не залучаються до навчань у мирний час.

Висновки

Норвезька модель резерву є втіленням **концепції тотальної оборони**, оскільки загальна кількість населення — приблизно 5.5 млн людей, а територія держави значна. За відносно невеликої чисельності професійного кадрового складу (приблизно 17 000) та щорічному призові приблизно 9 000–10 000 новобранців Територіальна оборона становить 40 000 людей¹²¹. Хоча після Холодної війни відбулося значне зменшення сил оборони, наразі

¹²⁰ Act on Defence Personnel (Lov om personell i Forsvaret), Section 17 (Закон про персонал Збройних сил Норвегії, параграф 17). Lovdata. lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-08-12-77/KAPITTEL_2#C2A716

¹²¹ Personell (Особовий склад). (2024, 29. april). Forsvaret. forsvaret.no/om-forsvaret/forsvaret-i-tall/personell

Норвегія переглядає масштаб залучення громадян/ок до армії та створює нові підрозділи, зокрема на півночі біля кордону з росією.

Особливістю норвезької системи є те, що високий рівень фінансового забезпечення резервістів/ок (включно зі значними виплатами під час криз, сімейними надбавками та компенсацією втраченого заробітку) має насамперед компенсаторний, а не заохочувальний характер. Мета цих виплат — подбати, щоб виконання громадянського обов'язку не призводило до зниження якості життя резервіста/ки чи фінансових труднощів для його/її родини, але разом із тим сама служба сприймається як спільна відповідальність, а не спосіб заробітку.

Загальнообов'язкова служба поділена на строкову і в територіальній обороні опісля із можливістю долучитися до елітних підрозділів Сил швидкого реагування. Норвегія структурувала територіальну оборону так, щоб активна служба найбільш мотивованих резервістів/ок у Силах швидкого реагування не призводила до їхнього передчасного виключення із загального резерву через вичерпання ліміту днів служби, тому кількість днів базової обов'язкової служби є однаковою для всіх і не може замінюватися додатковими днями.

Разом із тим для резервістів/ок є гарантія обмеження строків перебування на екстраординарній службі навіть під час кризових ситуацій до шести місяців, що забезпечує ротації вмотивованих і підготованих бійців і бійчинь, зменшуючи ризики їхнього виснаження.

Фінляндія

Населення	5,6 млн
Чисельність кадрової армії мирного часу	13 000 людей
Сили воєнного часу	280 000 осіб, із яких 95 % — резервісти
Загальний підготовлений резерв	Приблизно 900 000 людей
Комплектування резерву	На основі загального військового обов'язку для чоловіків: після проходження строкової служби громадяни автоматично зараховуються до єдиного резерву Збройних сил

Історична довідка

Фінляндія є однією з небагатьох країн, яка не скасувала призов після Холодної війни, зокрема через довгий кордон із рф. Вступ до НАТО у 2023 році став для держави найбільшою зміною в обороні з часів Другої світової війни.

Оборонна концепція Фінляндії як члена Альянсу¹²² базується на **сильному національному захисті, заснованому на призові, що ґрунтується на принципі тотальної оборони**. Раніше, в період реформи 2012–2015 років, кількість персоналу Сил оборони скоротили приблизно на 2 300, до 12 000 людей. Однак через зміни в безпековому середовищі (насамперед воєнна агресія рф проти

¹²² Альянс НАТО (NATO, North Atlantic Treaty Organization) — військово-політичний союз 32 держав Північної Америки та Європи, мета якого — забезпечувати свободу та безпеку країн-членкинь із використанням військових та політичних методів.

України) та вступ до НАТО ці тенденції переглядаються — в країні планують збільшити персонал та видатки на оборону, хоча вже зараз Фінляндія відповідає нормативу НАТО у 2 % оборонного бюджету від ВВП¹²³.

Сучасна структура

Оборона Фінляндії спирається на три основні компоненти:

- система призову
- великий навчений резерв
- висока воля до захисту країни

Військова служба та резерв інтегровані в спільні структури НАТО.

Сили оборони Фінляндії

Мирний час

Регулярна армія
(наразі становить 13 000 людей)

Призовники
Щорічно навчання проходять
приблизно 20 000 призовників

Додатково щороку службу проходять
приблизно 1 000 жінок-добровольць

Підготовка резерву (щорічна ротація):

- **Обов'язкові**
навчальні збори:
28 000 людей на рік
- **Добровільні**
навчальні збори:
8 000 людей на рік
- **Навчальні заходи**
Національної асоціації
оборонної підготовки Фінляндії:
приблизно 21 000 людей на рік

¹²³ Defence Policy Reports 2024 (Звіти з оборонної політики за 2024 рік). Ministry of Defence of Finland. defmin.fi/en/publications/defence-policy-reports

Воєнний час

80 000 людей

5 % — кадрові військові
95 % — резервісти та резервістки

Загальна кількість підготовленого резерву становить приблизно 900 000 людей

Розподіл сил воєнного часу за видами:

- Сухопутні війська: 185 000 людей
- Військово-морські сили: 24 000 людей
- Повітряні сили: 29 000 людей
- Прикордонна служба: 12 000 людей
- Командування та підпорядковані установи (включаючи Національний університет оборони): 30 000 людей¹²⁴

Умови служби

Відповідно **Закону про військовий обов'язок**¹²⁵, кожен громадянин Фінляндії чоловічої статі є військовозобов'язаним з початку року, коли йому виповнюється 18 років, і до кінця року, коли йому виповнюється 60. Жінки можуть проходити добровільну військову службу у віці від 18 до 29 років.

Терміни строкової військової служби:

180 днів для підготовки рядового складу

270 днів для підготовки до завдань, що вимагають спеціальних навичок

62 дні для офіцерів, унтерофіцерів та призовників, що готуються до особливо складних завдань

¹²⁴ Defence Policy Reports 2024 (Звіти з оборонної політики за 2024 рік). Ministry of Defence of Finland. defmin.fi/en/publications/defence-policy-reports

¹²⁵ Conscription Act (1438/2007), Section 37 (Закон про військовий обов'язок, параграф 37). Finlex. finlex.fi/api/media/statute-foreign-language-translation/688241/mainPdf/main.pdf

Люди, які пройшли строкову службу, зараховуються до резерву:

- рядовий склад: перебуває в резерві до кінця року, коли людині виповнюється 50 років
- офіцери, унтерофіцери та спеціалісти/ки: перебувають у резерві до кінця року, коли їм виповнюється 60 років

Офіцери у званні полковника (капітана 1-го рангу) і вище перебувають у резерві, доки придатні до служби. Люди, які не пройшли службу або вийшли за вікові межі резерву, зараховуються до допоміжного резерву.

Закон враховує наявність значної фінської діаспори та регулює обов'язки людей з подвійним громадянством або тих, хто постійно проживає за межами Фінляндії.

Звільнення від служби

- Якщо людина має громадянство іншої країни та проживала за кордоном протягом останніх семи років, то вона автоматично звільняється від обов'язку участі в призові та військовій службі¹²⁶.
- Громадян/ок Фінляндії, які також мають громадянство іншої держави та проживають за кордоном, можуть звільнитися від служби у мирний час за заявою. Для цього необхідно довести наявність тісних фактичних зв'язків за межами Фінляндії, таких як сім'я, навчання, джерело доходу або інші особисті обставини¹²⁷.

¹²⁶ Conscription Act (1438/2007), Section 75 (Закон про військовий обов'язок, параграф 75). Finlex. finlex.fi/api/media/statute-foreign-language-translation/688241/mainPdf/main.pdf

¹²⁷ Той самий закон, параграф 76.

- Якщо людина, яка постійно проживає за кордоном, все ж проходить службу, вона має право на мінімум одну оплачувану державою поїзду додому та назад під час активної служби — на відміну від призовників у Фінляндії, які мають право мінімум на дві поїздки на місяць. Їм компенсують найдешевший вид транспорту¹²⁸.
- Якщо людина переїжджає до Фінляндії на постійне проживання до кінця року, в якому їй виповнюється 30 років, звільнення можуть скасувати¹²⁹.

Офіційну комунікацію (вручення повісток, рішень) виконують дипломатичні представництва Фінляндії (посольства, консульства). Військовозобов'язані також мають право передавати свої заяви та документи військовому командуванню через ці установи¹³⁰.

Максимальна сукупна тривалість обов'язкових зборів за весь час перебування в резерві:

40 днів для рядового складу	75 днів для спеціалістів/ок	100 днів для унтерофіцерів та офіцерів
---------------------------------------	---------------------------------------	--

Окрім цього, резервіст/ка може за власної згоди (та згоди роботодавця/иці, якщо це в робочий час) проходити додаткові збори до 20 днів на рік. Повістку про виклик на збори надсилають не пізніше ніж за три місяці до їхнього початку. Скоротити цей термін можуть лише за згодою резервіста/ки¹³¹.

¹²⁸ Conscription Act (1438/2007), Section 75 (Закон про військовий обов'язок, параграф 75). Finlex. finlex.fi/api/media/statute-foreign-language-translation/688241/mainPdf/main.pdf

¹²⁹ Той самий закон, параграф 75

¹³⁰ Той самий закон, параграф 126

¹³¹ Той самий закон, параграф 50

Відносини з роботодавцями

Роботодавцям заборонено звільняти працівника чи працівницю через участь у військових зборах або строковій службі. Трудовий договір не можна розірвати ані під час служби, ані через факт призову. Дія трудового договору формально не переривається, а лише призупиняється виконання робочих обов'язків.

Після завершення служби працівник/ця має гарантоване право повернутися на своє попереднє робоче місце або, якщо це неможливо, на рівноцінну посаду.

Працівник/ця зобов'язаний/а повідомити роботодавця/ицю про призов на збори (представити наказ про призов) не пізніше ніж за два місяці до початку служби. Якщо людина отримала наказ пізніше або терміново, то має повідомити про це негайно.

За законодавством, у період відсутності працівників/иць на військових зборах роботодавці не зобов'язані виплачувати їм заробітну плату. Однак на практиці це питання регулюють галузеві Колективні договори (TES). Більшість таких угод, зокрема у сфері технологій чи держслужби, передбачають, що роботодавець/иця виплачує різницю між звичайною зарплатнею працівника/ці та резервіста/ки або продовжує платити повну ставку, а виплати від армії перераховуються на рахунок компанії.

Відповідно до **Закону про щорічні відпустки (Vuosisilomalaki)**¹³², проведений на військових навчаннях (резервних зборах) час зараховується як робочий. Так людина може накопичувати щорічну оплачувану відпустку. Тобто служба в резерві не зменшує кількість днів відпочинку, на які працівник/ця має право в цивільному житті.

¹³² Vuosisilomalaki 162/2005 (Annual Holidays Act) (Закон про щорічні відпустки Фінляндії). Finlex. finlex.fi/fi/lainsaadanto/2005/162

Фінансове забезпечення

Система матеріального забезпечення резервістів/ок у Фінляндії складається з трьох рівнів:

Прямі виплати від Сил оборони Під час проходження зборів резервіст/ка отримує два типи грошових виплат, які перераховуються на банківський рахунок після завершення навчань (мінімум раз на місяць)	Зарплатня резервіста/ки Виплати за кожен день навчань та лише учасникам/цям обов'язкових зборів є оподатковуваним доходом, але про неї не потрібно окремо звітувати податковій Ставки виплат залежать від звання: ■ рядовий склад: 68,42 € на день ■ сержантський склад: 71,85 € на день ■ офіцери та спеціалісти/ки: 75,27 € на день	Добові Виплачуються всім учасникам/цям зборів (як обов'язкових, так і добровільних). Ця сума не оподатковується. ■ базова ставка: 6,10 € на день ■ жінки отримують додаткову надбавку в розмірі 1,50 € на день За виконання завдань, пов'язаних із підвищенням ризиком, наприклад для бойових водолазів чи десантників, надають окремі надбавки
Логістичне забезпечення під час навчань ■ харчування ■ проживання ■ екіпірування і спорядження ■ доступ до медичного обслуговування та ліків, у разі отримання травми — додаткова компенсація	Транспортні витрати на прибуття та відбуття ■ спеціальні коди для безплатного бронювання квитків на потяги (через додаток VR Matkalla) та автобуси (Matkahuolto) ■ компенсації пального за прогресивною шкалою: від 6,00 € (за 3–25 км) до 0,18 € / км (за відстань понад 100 км)¹³³	Додаткова соціальна допомога від державної установи соціального страхування за умови низького доходу ¹³⁴ для резервістів/ок та їхніх сімей для покриття базових витрат на утримання членів родини, на житло, відсотки за студентським кредитом

¹³³ Reservist benefits in exercises (Пільги резервістів під час навчань). Intti.fi. intti.fi/en/reservist-benefits-in-exercises

¹³⁴ Conscript's allowance (Допомога призовникам). Kela. kela.fi/conscripts-allowance

Виклики

Через те, що в країні зменшується кількість молоді, а тих, хто за станом здоров'я непридатний/а до служби, стає більше, виникають проблеми з набором людей. Оборонна адміністрація та Сили оборони відчують брак персоналу для виконання завдань, пов'язаних із вступом до НАТО та використанням нових спроможностей. Парламентський комітет у 2021 році визначив необхідність реформування системи призову, щоб краще розподілити відповідальність за оборону, зокрема через залучення жінок цієї вікової групи¹³⁵.

Висновки

Фінляндська модель резерву є прикладом **збереження системи загального призову в сучасній країні-члені НАТО**. В основі оборонної стратегії лежить концепція тотальної оборони, яка дає змогу за мінімального штату мирного часу (13 000 кадрових військових) забезпечувати швидке розгортання армії воєнного часу чисельністю 280 000 людей, де 95 % особового складу становлять резервісти/ки.

Загальний мобілізаційний ресурс держави сягає 900 000 підготовлених людей. Система базується на обов'язку всіх чоловіків віком від 18 до 60 років захищати країну (жінки служать добровільно). Цикл служби складається зі строкової підготовки (від 165 до 362 днів) та подальшого зарахування до резерву. Підтримання боєздатності забезпечує система обов'язкових навчальних зборів (від 40 до 100 днів залежно від звання протягом усього перебування в резерві).

¹³⁵ Defence Policy Reports 2024 (Звіти з оборонної політики за 2024 рік). Ministry of Defence of Finland. defmin.fi/en/publications/defence-policy-reports

До фінансового забезпечення резервіста/ки входять:

- зарплатня та неоподатковувані добові від Сил оборони;
- соціальна допомога від держави на утримання сім'ї та житла;
- компенсація різниці в зарплатні від роботодавця/иці.

Така система служби не відокремлює армію від суспільства, а робить оборону спільною справою, що водночас ефективно для захисту і є соціально справедливим підходом.

Литва

Населення	2,88 млн
Чисельність кадрової армії	12 000 професійних військових та 3 800–4 000 строковиків щорічно
Чисельність резерву	Приблизно 29 000 людей в Активному резерві, 5 400 у Добровольчих силах охорони краю (KASP) та понад 4 800 у Комендатурах
Комплектування резерву	На змішаній основі: ■ Активний резерв формується примусово з колишніх строковиків та кадрових військових ■ KASP і Комендатури — на добровільних засадах

Історична довідка

Формування сучасного резерву Литви розпочали 1990 року під час боротьби за відновлення незалежності. У 1991 році після спроби Радянського Союзу збройною силою повалити законну владу Литви парламент створив Добровольчу службу охорони краю (SKAT). Закон про створення SKAT узаконив та юридично легалізував вже чинні добровольчі формування, створив передумови для призначення командування та формування підрозділів. У 1998 році SKAT реорганізували в **KASP (Добровольчі сили охорони краю)**, які своєю чергою з 2003 року інтегровані до складу Сухопутних військ Збройних сил Литви¹³⁶.

¹³⁶ Istorija (Історія). Lietuvos kariuomenė.
kariuomene.lt/krasto-apsaugos-savanoriu-pajegos/daugiau-apie-kasp/istorija/24479

Після вступу до НАТО у 2004 році Литва взяла курс на професіоналізацію армії, і у 2008 році призов скасували та сфокусувалися й на розвитку професійних військових та добровольців/иць. Після російського вторгнення в Україну у 2014 році уряд Литви переглянув підхід і відновив призов на строкову службу¹³⁷.

Зі зростанням загрози з боку російської федерації у 2024 році в країні розпочали масштабну реформу створення комендатур (Komendantūros), які інтегрують резервістів/ок у систему оборони конкретних муніципалітетів. За ініціативою на всій території країни мають розгорнути 27 територіальних одиниць для організації стійкої тилової оборони. Також система дає змогу інтегрувати громадян/ок, які не входять до складу активного мобілізаційного резерву, у військову структуру за територіальним принципом.

Сучасна структура

Наразі військова служба в Литві поділена на обов'язкову і добровільну.

Обов'язкова	Добровільна
■ обов'язкова базова військова служба (строкова) – триває дев'ять місяців ■ активний резерв	■ волонтерська непостійна військова служба ■ професійна військова служба ■ навчання у Литовській військовій академії ■ служба у військових комендатурах¹³⁸

¹³⁷ Lithuania to reintroduce conscription over Russia fears (Литва відновлює військовий обов'язок через загрозу з боку Росії). (2015, February 24). BBC News. [bbc.com/news/world-europe-31607930](https://www.bbc.com/news/world-europe-31607930)

¹³⁸ Tarnybos būdai (Види служби). (2025 m. gruodžio 30 d.). Karys.lt. karys.lt/tarnybos-budai/16

Активний резерв

Хто входить: згідно із Законом про військовий обов'язок, до цього резерву зараховуються військовослужбовці/иці, звільнені з військової служби в запас.

Мета: забезпечувати військові підрозділи необхідною кількістю підготовлених бійців і бійчинь для досягнення повної операційної спроможності.

Також є можливість добровільного залучення — люди, які бажають взяти участь у навчаннях пріоритетно, можуть звернутися до військового підрозділу або регіонального відділу комплектування¹³⁹.

Умови залучення: термін служби в активному резерві становить до 15 років з моменту призначення. Протягом цього періоду резервісти/ки приписані до конкретних військових частин, де для них передбачені відповідні посади. Загальна тривалість навчань та зборів становить від 20 до 60 днів за весь період перебування в активному резерві. Графік навчань визначають командири частин відповідно до планів підготовки.

Резервісти/ки зобов'язані надавати актуальні контактні дані (адреса, телефон, e-mail) і негайно повідомляти про їхню зміну, вчасно проходити медогляд та прибувати до пунктів збору за викликом. Їх можуть призивати не лише під час мобілізації чи воєнного стану, а й для виконання завдань мирного часу.

Фінансове забезпечення

За дні служби в резерві виплачується грошове забезпечення. Система розрахунку є гнучкою та обирається на користь резервіста/ки.

¹³⁹ Active Reserve (Активний резерв). (2026 m. sausio 7 d.). Karys.lt. karys.lt/en/military-service/conscript-service/active-reserve/403

**Виплата = 100 % службового окладу
професійного військового відповідного звання**
(наприклад, для молодшого рядового це коефіцієнт 0,77 від базового розміру)

Якщо середня зарплатня резервіста/ки на цивільній роботі вища за військовий оклад, йому / їй виплачується сума, що дорівнює середньому заробітку. Компенсація цивільної зарплати не може перевищувати розмір двох середньомісячних зарплат у країні. Також резервістів/ок забезпечують одягом, харчуванням, проживанням та соціальними гарантіями на час служби¹⁴⁰.

Відносини з роботодавцями

Період проходження служби в активному резерві (навчання, збори) юридично вважається не відпусткою, а виконанням державних обов'язків. За працівником/цею законодавчо закріплюється робоче місце, а звільнення через призов до резерву є порушенням закону.

Для балансування інтересів бізнесу та армії в Литві працює спеціальний механізм відстрочки через непропорційну шкоду. Якщо відсутність конкретного фахівця чи фахівчині в певний момент може завдати значних збитків підприємству або особистим інтересам, людина має право подати клопотання про перенесення служби на інший час.

**Держава визначає групи громадян/ок,
які повністю звільняються від обов'язку служби в резерві:**

- визнані недієздатними;
- мають рівень працездатності 55 % і нижче або визнані непридатними військово-медичною комісією;
- громадяни віком понад 60 років, які не мають базової військової підготовки;

¹⁴⁰ Aktyvusis rezervas (Активний резерв). (2026 m. kovo 4 d.). Karys.lt. karys.lt/tarnybos-budai/aktyvusis-rezervas/44

- члени Сейму, Уряду, Європарламенту, судді, прокурори/ки, а також співробітники/ці силових структур (поліція, розвідка, пенітенціарна система), оскільки вони вже виконують функції національної безпеки;
- жінки — за винятком тих, хто виявили добровільне бажання або має медичну освіту (лікарки, медсестри, акушерки);
- представники/ці духовенства;
- люди, які мають судимість або перебувають під слідством.

Окрім повного звільнення, в крані діє гнучка система відстрочок, що дозволяє громадянам/кам поєднувати службу з навчанням та сімейними обов'язками:

- студенти/ки вищих навчальних закладів отримують відстрочку раз на кожен цикл навчання (бакалаврат, магістратура, докторантура), що дає змогу здобути освіту без перерв;
- соціально вразливі групи — одинокі батьки, опікуни людей з інвалідністю, батьки двох і більше дітей віком до 3 років — отримують повну відстрочку;
- якщо дружина резервіста перебуває у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, призов відкладається;
- у разі тимчасових розладів здоров'я служба відкладається до моменту повного одужання¹⁴¹.

Добровольча непостійна військова служба (KASP)

Ці сили є територіальною обороною Литви. Історично сформовані у 1991 році як перше військове формування відновленої держави, сьогодні вони виконують завдання з підготовки до ведення бойових дій малими групами в знайомій місцевості (засідки, саботаж, швидкі вогневі контакти).

¹⁴¹ Tarnybos atidėjimas (Відстрочка служби). (2026 m. sausio 23 d.). Karys.lt. karys.lt/bendraukime/d.u.k./tarnybos-atidejimas/225

Така служба є офіційним альтернативним механізмом виконання конституційного обов'язку. Громадянам/кам, які прослужили в добровольчих силах не менше трьох років та здобули базову військову підготовку, зараховується проходження постійної обов'язкової початкової військової служби (строкової).

Держава також стимулює залучення молоді через освітні пільги. Добровольцям/ицям, які вперше навчаються на бакалавраті на платній основі, можуть надавати фінансову допомогу для покриття вартості навчання. Також вони мають право на безплатне навчання на заочних програмах бакалаврату та магістратури у Військовій академії генерала Йонаса Жемайтиса.

Умови залучення: на відміну від строкової служби, добровольча служба базується на контрактній основі та відкрита для широкого кола громадян/ок віком від 18 до 65 років. Контракт укладається на чотири роки із правом подальшого продовження.

Військовослужбовці/иці-добровольці/иці залучаються до навчань переважно у вихідні дні. Середнє річне навантаження становить від 20 до 50 діб, що дає змогу поєднувати виконання військового обов'язку з основною роботою чи навчанням.

Фінансове забезпечення

За дні проходження служби (навчання) військовослужбовець/иця має право вибору методу розрахунку грошового забезпечення: йому / їй виплачується або сума, еквівалентна його / її середній заробітній платі на цивільній роботі, або оклад відповідно до військового звання.

Крім того, держава покриває витрати на харчування та транспортні витрати (або виплачує компенсацію), пов'язані зі службою. Додатково на час виконання завдань на добровольців/иць поширюються повні соціальні гарантії військовослужбовців/иць¹⁴².

¹⁴² Savanoriška nenuolatinė karo tarnyba (Добровільна непостійна військова служба). (2025 m. lapkričio 3 d.). Karys.lt. karys.lt/tarnybos-budai/savanoriska-nenuolatine-karo-tarnyba/40

Служба в комендатурах

Служба в комендатурах є новим інструментом залучення громадян/ок до системи національної оборони, що дає змогу поєднувати виконання військових обов'язків із цивільним життям безпосередньо за місцем проживання.

Мета: забезпечувати тилу стійкість та координувати дії між збройними силами й органами місцевого самоврядування.

Одні з завдань комендатур:

- забезпечувати комплектування армії особовим складом;
- охороняти критичну інфраструктуру;
- стежити за дотриманням режиму комендантської години;
- організовувати евакуацію населення;
- заміщати критичні функції муніципалітетів у кризових ситуаціях та організовувати взаємну підтримку між військовими і цивільними.

Через те, що комендатури забирають на себе ці завдання, регулярні підрозділи можуть зосередитися на бойових завданнях¹⁴³.

Хто входить: особовий склад комендатур комплектують за змішаним принципом. **Він об'єднує:**

- професійних військових;
- бійців і бійчинь підготовленого резерву;
- представників/ць Спілки стрільців Литви;
- цивільних, яких зараховують безпосередньо до комендатур (їх інтегрують за чітким алгоритмом підготовки: після проходження десятиденного базового курсу людину долучають до кадрового резерву конкретної комендатури).

¹⁴³ Komendantūros: dažniausiai užduodami klausimai (Комендатури: поширені запитання). (2024 m. balandžio 19 d.). Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. kam.lt/komendanturos-dazniausiai-uzduodami-klausimai

Умови залучення: щоби підтримувати кваліфікацію резервістів/ок, щороку проводять навчання, а в разі оголошення мобілізації резервіста/ку викликають безпосередньо до свого локального підрозділу для виконання завдань територіальної оборони¹⁴⁴.

Висновки

Литовська модель резерву становить собою **гібридну систему, адаптовану до концепції тотальної оборони в умовах обмеженого демографічного ресурсу**. Литва поєднує професійне ядро з відновленим призовом, що забезпечує масовість, та з розгалуженою системою добровольчих формувань з високо вмотивованими людьми. Оскільки чисельність професійної армії є відносно невеликою (приблизно 12 000 людей), архітектура оборони залежить від **трьох рівнів резерву**:

- Активного резерву (колишні строковики та військові);
- Добровольчих сил (KASP);
- новостворених комендатур.

Чисельність професійного компонента Збройних сил Литви залишається відносно невеликою — приблизно 12 000 військовослужбовців/иць, що обмежує їхню спроможність контролювати всю територію держави. У цій архітектурі Добровольчі сили (KASP), які налічують приблизно 5 400 бійців і бійчинь, виступають як високомобільне підкріплення для регулярних військ, проте їхнього ресурсу також недостатньо для повного покриття тилкових потреб. Щорічно базову військову службу проходить приблизно 3800–4000 громадян/ок.

¹⁴⁴ Anketa susidomėjusiems tarnyba komendantūrose (Анкета для зацікавлених службою в комендатурах). Karys.lt.
karys.lt/tarnybos-budai/anketa-susidomejusiems-tarnyba-komendanturose/641

Саме тому критична роль у забезпеченні масовості відводиться Активному резерву, який завдяки відновленому з 2014 року призову вже налічує приблизно 29 000 людей. Це дає змогу масштабувати Збройні сили у разі агресії¹⁴⁵. Водночас для заповнення безпекового вакууму на місцях (охорони комунікацій, об'єктів критичної інфраструктури та боротьби з диверсантами в тилу) у 2024 році створили систему комендатур. Лише за перші місяці реєстрації до неї долучилося понад 4 800 громадян/ок, готових захищати свої муніципалітети¹⁴⁶.

Для України литовський досвід є цінним у площині адміністрування людських ресурсів та інтеграції ветеранів/ок. Модель Активного резерву пропонує алгоритм утримання демобілізованих військових у стані готовності через короткострокові збори (20–60 днів за весь період) без значного відриву від цивільного життя. Структура KASP і комендатур демонструє, як систематизувати територіальну оборону та рух опору, закріплюючи резервістів/ок за конкретними муніципалітетами для охорони критичної інфраструктури та боротьби з диверсантами. Також Литва запровадила механізм повної фінансової компенсації (виплата середньої цивільної зарплати або повного військового окладу) та захисту прав працівника/ці з опцією відстрочки у випадку непропорційної шкоди бізнесу.

¹⁴⁵ Ministry of National Defence of Lithuania. (2023). Facts and Figures 2023 (Факти та показники 2023). kam.lt/wp-content/uploads/2024/04/Facts-and-Figures-2023.pdf

¹⁴⁶ L. Kasčiūnas: į karo komendantūras užsiregistravo apie 4,8 tūkst. gyventojų (Л. Кашчюнас: до військових комендатур зареєструвалося приблизно 4,8 тис. людей). (2024 m. rugpjūčio 6 d.). Lrytas.lt. [lrytas.lt.lietuvosdiena/aktualijos/2024/08/06/news/l-kasciunas-i-karo-komendanturas-uzsiregistravo-apie-4-8-tukst-gyventoju-33466436](https://lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2024/08/06/news/l-kasciunas-i-karo-komendanturas-uzsiregistravo-apie-4-8-tukst-gyventoju-33466436)

Південна Корея

Населення	51,7 млн
Чисельність кадрової армії	450 000 людей
Чисельність резерву	Приблизно 3 000 000 людей
Комплектування резерву	Виключно на основі загального військового обов'язку: після проходження строкової служби чоловіки автоматично зараховуються до резерву з послідовним переведенням між його рівнями

Історична довідка

Формування військового резерву Південної Кореї пов'язане із постійною загрозою вторгнення з Півночі. У перші десятиліття після Корейської війни¹⁴⁷ в 1950–1953 роках держава покладалася насамперед на регулярну армію, але після рейду Блакитного Будинку (президентської резиденції) у 1968 році були сформовані Сили резерву Батьківщини. Хоча загін північнокорейського спецпідрозділу після проникнення у Сеул для ліквідації президента не зазнав успіху, інцидент оголив вразливість тилу. У відповідь президент заявив: «Приблизно 2,5 мільйона резервістів по всій країні будуть повністю озброєні, щоб уся нація могла бути готовою до можливих нападів». Це призвело до масового запису добровольців/иць у квітні 1968 року, включно з 10 000 жінок, що сформували основу Сил резерву Батьківщини.

¹⁴⁷ Корейська війна — збройний конфлікт між Корейською народно-демократичною республікою та Корейською республікою, що тривав з 25 червня 1950 року до 27 липня 1953 року.

Однак коли в 1996 році трапився інший інцидент із північнокорейським підводним човном¹⁴⁸, резерв виявився неготовим виконувати реальні завдання. Звіт Об'єднаного комітету начальників штабів 1997 року показав, що лише 34 % резервістів/ок з'явилися в перший день призову, а деякі підрозділи навіть не видавали амуніцію солдатам. Також фіксували випадки дружнього вогню, дезертирства та вживання алкоголю на службі¹⁴⁹.

Наразі відмічається скорочення кількості активної армії та призовників через дуже низьку народжуваність (0,75 дитини на жінку станом на 2025 рік)¹⁵⁰. Уряд робить акцент насамперед на високих технологіях в армії, а не на посиленій підготовці кадрів¹⁵¹.

Сучасна структура

У Південній Кореї діє обов'язкова строкова служба для чоловіків віком від 18 до 28 років. Жінки можуть долучатися добровільно як офіцерки, ворент-офіцерки або унтерофіцерки. Строкова служба триває від 18 до 21 місяця залежно від роду військ.

Умови залучення

Після завершення строкової служби солдати автоматично зараховуються до списків резерву. Однак в країні діє легальний

¹⁴⁸ Інцидент із проникненням підводного човна в Канніні 1996 року — 49-денна криза в Південній Кореї, коли північнокорейський підводний човен сів на мілину під час шпигунської місії; з 26 північнокорейців на борту 24 загинули.

¹⁴⁹ Balestrieri, B. and Koo, W. (2022, July 26). South Korea Needs a Wake-up Call on Its Reservist Crisis (Південній Кореї потрібен сигнал тривоги щодо кризи резервістів). War on the Rocks. warontherocks.com/2022/07/south-korea-needs-a-wake-up-call-on-its-reservist-crisis

¹⁵⁰ Koh, E. (2025, August 11). South Korea's military: Why the 'BTS effect' isn't enough to solve a manpower crisis (Збройні сили Південної Кореї: чому «ефект BTS» не вирішує кадрову кризу). BBC News. [bbc.com/news/articles/c79llly4geo](https://www.bbc.com/news/articles/c79llly4geo)

¹⁵¹ Balestrieri, B. and Koo, W. (2022, July 26). South Korea Needs a Wake-up Call on Its Reservist Crisis (Південній Кореї потрібен сигнал тривоги щодо кризи резервістів). War on the Rocks. warontherocks.com/2022/07/south-korea-needs-a-wake-up-call-on-its-reservist-crisis

механізм відтермінування або звільнення від тренувань для тих, хто проживає за кордоном понад 11,5 місяців на рік (або перебуває в Кореї сумарно менш як 14 днів). Цим механізмом часто користуються студенти іноземних закладах вищої освіти (ЗВО) та працівники закордонних представництв¹⁵².

Резервні сили поділяються на дві основні гілки залежно від часу, що минув після демобілізації:

Мобілізаційні резервні сили

Тут резервісти/ки перебувають перші чотири роки після завершення активної служби. З цього резерву формується приблизно п'ять дивізій, які розгортаються в зоні бойових дій для підтримки регулярних військ та регіональної стабілізації.

Резервісти/ки прибувають у військові частини, живуть там під час зборів і проходять повноцінні тренування (стрільби, тактика).

Сили оборони Батьківщини

У цьому резерві люди перебувають наступні чотири роки. Сили оборони є фактично територіальною обороною із завданнями, пов'язаними із захистом від можливих атак ворога в конкретно визначених регіонах.

Протягом перших двох років навчання є менш фізично виснажливим, ніж до того, і може обмежуватися патрулюванням об'єктів або переглядом навчальних відеоматеріалів. В останні два роки служби в мирний час навчання не проводяться, щоб зменшити навантаження на економіку та особисте життя громадян/ок. Проте ці резервісти/ки залишаються на обліку як ресурс для поповнення бойових втрат у разі війни

Військовий обов'язок не закінчується восьмим роком резерву. Одразу після цього чоловіки переходять до **Цивільної оборони**, де перебувають до досягнення 40-річного віку. Це не військова служба, а система загальнонаціональних тренувань з реагування на надзвичайні ситуації (евакуація, дії під час катастроф).

¹⁵² Paik, J.-h. (2025, October 4). Why BTS may not be done with military service just yet: Why all men must complete reserve forces training (Чому BTS ще не завершили військову службу: чому всі чоловіки повинні проходити підготовку в резерві). Korea JoongAng Daily. koreajoongangdaily.joins.com/news/2025-10-04/why/WHY-BTS-may-not-be-done-with-military-service-just-yet-Why-all-men-must-complete-reserve-forces-training/2412644

Фінансове забезпечення

Хоча Південна Корея і збільшує загальні витрати на оборону у відповідь на геополітичні виклики (зокрема російсько-українську війну і партнерство російської федерації із Північною Кореєю), фінансування резерву все ще залишається непропорційним.

Загальний оборонний бюджет Південної Кореї на 2025 рік становив понад 60 трлн вон (орієнтовно 41 млрд євро), що перевищує весь ВВП Північної Кореї. Витрати безпосередньо на резервні сили становлять менш як 0,5 % від цієї суми, тобто менше ніж 205 млн євро на всю 3-мільйонну структуру резерву¹⁵³. Виплати резервістам/кам станом на 2025 рік становили орієнтовно 50 євро за три дні мобілізаційних навчань і п'ять євро за одnodенні базові навчання¹⁵⁴. Додаткових відшкодувань за втрату доходу немає.

Міністерство оборони офіційно визнає, що ці суми є нижчими за мінімальну погодинну оплату праці та не покривають економічні втрати громадян. Ба більше, участь у зборах змушує резервістів/ок працювати понаднормово на основній роботі, щоб перекрити свою відсутність, бо офіційних оплачуваних відпусток немає, так само як і компенсацій для роботодавців. Міноборони визнає, що виплати замалі, тому наразі розробляють план для їхнього підвищення.

¹⁵³ Balestrieri, B. and Koo, W. (2022, July 26). South Korea Needs a Wake-up Call on Its Reservist Crisis (Південній Кореї потрібен сигнал тривоги щодо кризи резервістів). War on the Rocks. warontherocks.com/2022/07/south-korea-needs-a-wake-up-call-on-its-reservist-crisis

¹⁵⁴ Paik, J.-h. (2025, October 4). Why BTS may not be done with military service just yet: Why all men must complete reserve forces training (Чому BTS ще не завершили військову службу: чому всі чоловіки повинні проходити підготовку в резерві). Korea JoongAng Daily. koreajoongangdaily.joins.com/news/2025-10-04/why/WHY-BTS-may-not-be-done-with-military-service-just-yet-Why-all-men-must-complete-reserve-forces-training/2412644

Виклики

Оскільки північнокорейські війська у разі вторгнення найімовірніше будуть використовувати гібридні методи ведення бойових дій та перешкоджатимуть прибуттю допомоги партнерів Південної Кореї, основний удар мають прийняти резервісти Сил оборони Батьківщини. Проте поточний рівень підготовки ставить під сумнів їхню готовність протистояти диверсіям повноцінно.

Багато резервістів/ок приписані в сільських регіонах, але фактично проживають у Сеулі. Якщо Північна Корея застосує масовані кібератаки на системи зв'язку, це заблокує оповіщення резервістів/ок, тож **люди не зможуть прибути до своїх частин**. Загалом такий географічний дисбаланс і відсутність оновленої інформації про фактичне перебування резервістів/ок перешкоджає рівномірному розподілу сил.

Ще однією проблемою є **низька вмотивованість** населення перебувати на військовій службі і в резерві. Опитування показують, що 82 % чоловіків у віці 20 років вважають, що військової служби треба уникати, а 57 % тих, хто відслужив, не відчують гордості за це¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Balestrieri, B. and Koo, W. (2022, July 26). South Korea Needs a Wake-up Call on Its Reservist Crisis (Південній Кореї потрібен сигнал тривоги щодо кризи резервістів). War on the Rocks. warontherocks.com/2022/07/south-korea-needs-a-wake-up-call-on-its-reservist-crisis

Висновки

Перебуваючи в невизначеному стані війни, Південна Корея **потребує постійної бойової готовності великої кількості громадян/ок, тому зберігає призовну систему**. Кожен громадянин країни мусить проходити військову службу і бути доступним до виконання 40 років для виконання обов'язку служби в разі необхідності.

Така структура дає змогу утримувати один із найбільших у світі номінальних людських ресурсів (приблизно 3 млн людей), що покликаний компенсувати скорочення активної армії (до 450 000 людей) на тлі демографічної кризи.

Водночас держава не вкладає достатньо коштів у розвиток резерву (лише 0,5 % всього оборонного бюджету). Символічні фінансові компенсації, що не покривають навіть мінімальних витрат громадян/ок, у поєднанні зі застарілими методами підготовки призвели до зниження мотивації й престижу служби, коли суспільство сприймає резерв як тягар, а не як почесний обов'язок.

Індія

Населення	1,47 млрд
Чисельність кадрової армії	1 450 000 людей
Чисельність резерву	Приблизно 1 000 000 людей у Регулярному резерві та 50 000 у Територіальній армії
Комплектування резерву	На змішаній основі: ■ регулярний резерв — колишні військовослужбовці/иці, які зберігають зобов'язання доступності ■ Територіальна армія — цивільні добровольці/иці

Історична довідка

Основою для резерву професійних військових є Закон про індійські резервні сили 1888 року¹⁵⁶. Прийнятий іще за часів британського правління, він досі залишається основним нормативно-правовим актом, який регулює статус колишніх військовослужбовців/иць.

Цей закон установив поділ резерву на **регулярний** та **додатковий**, регламентував їхнє підпорядкування військовому статуту та систему покарань за дисциплінарні порушення. Крім того, він уперше закріпив соціальні гарантії для резервістів/ок, зокрема механізми захисту від звільнення та право на відновлення на цивільних посадах після завершення мобілізації.

¹⁵⁶ The Indian Reserve Forces Act, 1888 (Закон про резервні сили Індії, 1888). India Code. indiacode.nic.in/bitstream/123456789/2314/1/A1888-4.pdf

Паралельно формувалася гілка **цивільного резерву**, початки якої сягають створення Добровольчих сил у 1857 році та ухвалення Акта про Індійські сили оборони 1917 року, що активно залучав університетську молодь. Важливим етапом стало ухвалення у 1920 році закону, який оформив створення Індійських територіальних сил як другої лінії оборони регулярної армії.

Остаточне формування сучасної моделі цивільного резерву відбулося після здобуття незалежності з ухваленням **Закону про Територіальну армію 1948 року**¹⁵⁷. Цей акт скасував расовий поділ попередніх формувань і створив нову **Громадянську армію**, офіційно інавгуровану в 1949 році першим генерал-губернатором Індії Ч. Раджагопалачарі. Нова структура мала надати можливість громадянам, які працюють, проходити військову підготовку без відриву від основної кар'єри, забезпечувати наповненість резерву та розвантажувати регулярні війська від статичних обов'язків та допомоги цивільній владі у кризових ситуаціях¹⁵⁸.

Сучасна структура

Наразі резерв Індії складається із **Регулярного резерву колишніх військовослужбовців**, що регулюється **Законом 1888 року**, і **Територіальної армії цивільних добровольців**, що регулюється **Законом 1948 року**.

Регулярний резерв

Ця частина резерву нараховує приблизно один мільйон людей, які завершили активну військову службу, але залишаються під мобілізаційним зобов'язанням.

¹⁵⁷ The Territorial Army Act, 1948 (Закон про територіальну армію Індії, 1948). India Code. indiacode.nic.in/bitstream/123456789/1497/1/A1948-56.pdf

¹⁵⁸ Official Website of the Territorial Army (Офіційний сайт територіальної армії Індії). territorialarmy.in

Мета: управляти підготовленим людським ресурсом.

Умови залучення: люди, які належать до резерву, несуть відповідальність перед державою у двох формах¹⁵⁹:

- їх можуть викликати для проходження періодичних тренувань або зборів;
- вони підлягають призову на дійсну службу в разі виникнення потреб оборони або надзвичайних ситуацій.

Водночас людина, яка належить до Індійських резервних сил, зобов'язана нести службу як у межах Індії, так і за кордоном¹⁶⁰.

Оскільки до резерву зараховують колишніх військовослужбовців/иць після звільнення зі служби, вони так і не стають повністю цивільними. Резервісти/ки (як офіцери, так і солдати) підпадають під дію військового права в тому ж обсязі, що й військовослужбовці/иці регулярної армії¹⁶¹.

Законодавство також передбачає систему покарань за невиконання обов'язків¹⁶². Так, якщо резервіст/ка без поважної причини не з'являється на виклик у визначене місце або ігнорує наказ про призов, це вважається правопорушенням. Суд визнає сертифікат, підписаний уповноваженим офіцером про неявку резервіста/ки, достатнім доказом провини без необхідності додаткового підтвердження.

Відносини з роботодавцями

Оскільки резервісти/ки в основному перебувають у цивільному житті, законодавство містить розгорнуті механізми захисту їхніх трудових прав¹⁶³. Серед них є безумовний **обов'язок**

¹⁵⁹ The Territorial Army Act, 1948, section 4 (Закон про територіальну армію Індії, стаття 4). India Code. indiacode.nic.in/bitstream/123456789/1497/1/A1948-56.pdf

¹⁶⁰ The Territorial Army Act, 1948, section 3 (Закон про територіальну армію Індії, розділ 3). India Code. indiacode.nic.in/bitstream/123456789/1497/1/A1948-56.pdf

¹⁶¹ Той самий закон, розділ 5

¹⁶² Той самий закон, розділ 6

¹⁶³ Той самий закон, розділ 7

роботодавця/иці поновити резервіста/ку на роботі після завершення періоду його / її тренувань або служби. Умови праці після повернення не можуть бути гіршими без перерви в роботі.

У разі відмови роботодавця/иці виконати цю вимогу справу можуть передати до спеціального уповноваженого органа. Закон надає цьому органу право не лише зобов'язати роботодавця/иці поновити працівника/цю, але й стягнути компенсацію у розмірі до шести місячних зарплат. До того ж якщо роботодавець/иця звільняє працівника/цю перед викликом на службу для уникнення зобов'язань під час чи після неї, таке звільнення вважається незаконним, а намір ухилитися презюмується, доки не доведуть зворотне.

Резервісту/ці гарантують збереження права нарахування пенсії та іншого наявного соціального захисту на весь період відсутності через службу.

Фінансове забезпечення

Фінансове забезпечення резервістів/ок Індії вибудоване за принципом розмежування прав залежно від їхнього пенсійного статусу та тривалості служби.

Резервісти/ки, які вже отримують пенсію за вислугу років¹⁶⁴, зберігають право на її виплату навіть під час перебування в резерві. До неї додається **утримувальна плата за сам факт перебування в резерві або повна оплата за час періодичних навчальних зборів.** Водночас така резервна служба не формує додаткового пенсійного стажу й не надає права на вихідну допомогу.

Для резервістів/ок, які не набули права на пенсію за вислугу років, законодавство¹⁶⁵ передбачає **пенсію**, що надається після не менше ніж 15 років змішаного стажу (активна служба та резерв)

¹⁶⁴ Article 138 of the Pension Regulations for the Army (1961) (стаття 138 Пенсійних правил армії (1961)).

¹⁶⁵ Той самий документ, стаття 155

і встановлюється у розмірі двох третин від найнижчої пенсії, дозволеної для рядового складу.

Якщо ж сумарний стаж не досягає 15 років, то людина не підпадає під правила отримання такої пенсії, а отримує одноразову вихідну допомогу, розраховану за тими ж принципами, що й допомога при звільненні після активної служби¹⁶⁶.

Територіальна армія (відповідно до Закону 1948 року)

Чисельність: ця структура, створена на підставі Акта про Територіальну армію 1948 року, втілює концепцію громадянської армії та налічує приблизно 50 тисяч людей. На відміну від Регулярного резерву, це активні підрозділи, що регулярно тренуються.

Хто входить: вступ до Територіальної армії є добровільним для громадян/ок Індії віком від 18 до 42 років. Критичною передумовою для зарахування до підрозділів є наявність постійної цивільної роботи або ведення власного бізнесу. Ця вимога, «gainfully employed» («працевлаштований/а»), запроваджена, щоби служба в резерві не розглядалася як основне джерело доходу для безробітних, а залучала вмотивований середній клас.

Структурно Територіальна армія поділяється на:

- **невідомчі підрозділи** (переважно піхотні батальйони, приписані до регулярних полків);
- **відомчі підрозділи** (залізничні, нафтогазові, медичні), що комплектуються співробітниками/цями відповідних державних підприємств.

Окремим унікальним елементом є **екологічні цільові групи**, які комплектуються виключно колишніми військовослужбовцями/ицями для виконання завдань з відновлення екосистем.

¹⁶⁶ Pension Regulations for the Army, Part I (Пенсійні правила армії, частина I). indianemployees.com/uploads/documents/022015/1423917978-Pension20Regulation-Army20Pt.pdf

Умови залучення: Систему підготовки регламентують статті 19–20 Закону про Територіальну армію¹⁶⁷. Для новобранців/ок проводять інтенсивний курс початкової підготовки тривалістю 30 днів у перший рік служби. Надалі резервісти/ки невідомчих підрозділів зобов'язані проходити щорічні військові збори строком не менше двох місяців для підтримання боєздатності. Для відомчих підрозділів графік є гнучкішим і дозволяє проходити підготовку без тривалого відриву від виробничого процесу.

Відносини з роботодавцями

Захист трудових прав добровольців/иць Територіальної армії закріплений у статті 7А Закону 1948 року, яка є дзеркальною до гарантії Регулярного резерву.

Роботодавець/иця зобов'язаний відновити резервіста/ку на посаді після завершення мобілізації або навчальних зборів на умовах, не гірших за попередні. Закон прямо забороняє звільнення працівника/ці через виконання обов'язків у Територіальній армії, передбачаючи за це штрафні санкції та виплату компенсацій. У державному секторі ці гарантії виконуються бездоганно, а період служби зараховується як виконання службових обов'язків зі збереженням цивільної зарплати. Однак у приватному, попри законодавчу заборону, отримання згоди роботодавця/иці на тривалу відсутність часто стає бюрократичною перепорою для вступу до армії.

Фінансове забезпечення

Основним принципом фінансування Територіальної армії є **рівність із регулярними військами під час періоду активної служби**, який офіційно називається **втіленням (embodiment)**. Коли резервіст/ка перебуває на зборах, навчанні або військовій службі, він чи вона отримує заробітну плату, надбавки, раціон та медичне

¹⁶⁷ Territorial Army Act Rules, 1948 (Правила до Закону про територіальну армію Індії, 1948). India Code. indiacode.nic.in/bitstream/123456789/1497/1/A1948-56.pdf

забезпечення, повністю ідентичні тим, що отримує військовослужбовець/иця регулярної армії відповідного звання та вислуги. Окрім того, за успішне завершення повного циклу щорічних тренувань виплачується одноразова грошова винагорода.

Що стосується пенсійного забезпечення, то право на нього виникає лише після накопичення 20 років фактичної служби для офіцерів, 15 — для інших (враховуються виключно дні, проведені у формі на зборах чи операціях), а під час звільнення виплачується вихідна допомога, розмір якої залежить від кількості років служби.

Окрім грошового утримання, резервісти/ки та члени їхніх сімей отримують доступ до військової медицини та мережі магазинів безмитної торгівлі¹⁶⁸.

¹⁶⁸ Territorial Army: Frequently Asked Questions (Територіальна армія: поширені запитання). territorialarmy.in/page/10

Висновки

Система військового резерву Індії базується на **подвійній моделі, яка розмежовує великий мобілізаційний ресурс колишніх кадрових військових та обмежений контингент добровольців/иць.**

Пріоритетом оборонної стратегії залишається утримання масштабної регулярної армії, що визначає допоміжну роль резервних компонентів.

Регулярний резерв (Закон 1888 року) виконує функцію пасивного утримання кадрів для поповнення втрат у разі повномасштабного конфлікту. Індія не фокусується на його підготовці, оскільки спирається на попередній багаторічний досвід військових, які не потребують інтенсивного навчання. Водночас колишні військові можуть отримувати додаткові виплати під час служби в резерві, таким чином тримаючи зв'язок з армією. Також служба в резерві надає унікальну можливість добрати необхідний стаж для отримання пенсії резервіста/ки (після 15 років сумарної служби). Це забезпечує соціальний захист навіть тим, хто з певних причин не зміг побудувати повну кар'єру в регулярних військах.

А для військових пенсіонерів/ок є можливість отримувати додатковий дохід під час служби в резерві.

Ексвійськові, які продовжують свою службу в резерві, залишаються включеними у військове середовище, зокрема зберігаючи доступ до магазинів безмитної торгівлі, військової медицини тощо.

Натомість Територіальна армія (Закон 1948 року) є нечисленною, але активною структурою, інтегрованою у критичну інфраструктуру та тилове забезпечення.

Ізраїль

Населення	9,6 млн
Чисельність кадрової армії	169 000 людей
Чисельність резерву	Засекречена; з жовтня 2023 року мобілізовано орієнтовно 300 000 людей
Комплектування резерву	На основі загального військового обов'язку для жінок і чоловіків: після проходження строкової служби громадяни/ки автоматично зараховуються до резерву

Історична довідка

Враховуючи вороже оточення і доволі невелику кількість населення, Ізраїль спирається на **масовий резерв**, який можна швидко мобілізувати в разі надзвичайних ситуацій.

Від початку створення держави в 1948 році військова служба в ЦАХАЛ¹⁶⁹ стала обов'язковою для значної частини населення — як чоловіків, так і жінок. Однак постійне утримання великої професійної армії неможливе, а строковики не можуть покрити всі ризики.

Протягом багатьох років служба регулювалася загальним **Законом про службу безпеки**, але з 1 серпня 2008 року перейшла під регулювання спеціального **Закону про резервну службу** (далі — Закон)¹⁷⁰, який визначив поняття «**активний резерв**» і встановив

¹⁶⁹ ЦАХАЛ — Збройні сили Держави Ізраїль

¹⁷⁰ Reserve Service Law, 5768–2008 (Закон про резервну службу Ізраїлю, 2008). Nevo. nevo.co.il/law_html/law00/71925.htm

окремі умови служби в резерві. Він офіційно закріпив мету резервної системи як **«невіддільної частини Армії оборони Ізраїлю, що є ключовою опорою для забезпечення безпеки держави»**, та визнав «унікальний внесок» резервістів/ок.

Відсоток громадян/ок, які служать у резерві, з роками значно зменшився і складається переважно з тих, хто проходив строкову службу в бойових частинах¹⁷¹. Війна, що розпочалася 7 жовтня 2023 року, змусила Ізраїль мобілізувати майже 300 000 резервістів/ок¹⁷².

Сучасна структура

Основою для формування резерву є **система обов'язкової строкової служби**.

Хто входить: чоловіки віком від 18 до 29 років та жінки віком від 18 до 26 років (а також лікарі/ки старшого віку) зобов'язані пройти строкову службу, яка є базовим етапом підготовки майбутнього/ої резервіста/ки.

Умови залучення: закон про службу безпеки встановив базовий термін служби: для чоловіків – 32 місяці, для жінок – 24 місяці¹⁷³.

Однак через дефіцит у 12 000 солдатів у грудні 2025 року в країні оголосили план продовження служби для чоловіків до 36 місяців¹⁷⁴.

¹⁷¹ Reserve duty (Israel) (Резервна служба в Ізраїлі). Wikipedia. [en.wikipedia.org/wiki/Reserve_duty_\(Israel\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Reserve_duty_(Israel))

¹⁷² Fabian, E. (2026, February 9). IDF says cutting back 'superfluous' reservists will reduce reserve duty time to 55 days in 2026 (ЦАХАЛ заявляє, що скорочення «надлишкових» резервістів зменшить тривалість служби в резерві до 55 днів у 2026 році). The Times of Israel. timesofisrael.com/liveblog_entry/idf-says-cutting-back-superfluous-reservists-will-reduce-reserve-duty-time-to-55-days-in-2026

¹⁷³ Reserve Service Law, 5768–2008 (2008–חוק שירות המילואים, התשס"ח) (Закон про резервну службу Ізраїлю, 2008). Nevo. [nevo.co.il/law_html/law00/71925.htm](https://nevo.co.il/law/html/law00/71925.htm)

¹⁷⁴ Fabian, E. (2025, August 20). 60,000 reservists set to receive call-up orders in coming days ahead of Gaza City takeover (60 000 резервістів отримають повістки найближчими днями напередодні захоплення міста Газа). The Times of Israel. timesofisrael.com/60k-reservists-set-to-receive-call-up-orders-in-coming-days-ahead-of-gaza-city-takeover

Жінки мають рівні права з чоловіками на виконання будь-яких ролей у війську. Загальний обсяг резервної системи визначає Уряд за пропозицією Міністра оборони¹⁷⁵, і ця цифра є секретною.

Після завершення строкової служби громадяни/ки зараховуються до резервних сил¹⁷⁶. Особливістю ізраїльської моделі є те, що в бойових частинах резервісти/ки залишаються у своїх «органічних» командах, тобто служать разом із тими самими людьми, з якими проходили строкову службу. У тиллових та небойових спеціальностях формування є більш гнучким, а служба часто є добровільною (зокрема для жінок у небойових підрозділах).

Система поділяється на активний та загальний резерв.

Загальний резерв

Хто входить: всі, хто пройшли строкову службу та перебувають у вікових межах обов'язку (до 40 років для рядових або 45–49 років для офіцерів/ок та спеціалістів/ок).

Це пасивний резерв, який не викликають регулярно. Проте він є основою для масового поповнення під час масштабних загроз, як і сталося у 2023 році. Таку мобілізацію регулює стаття 21 Закону через механізм «Наказу 8» (Цав 8)¹⁷⁷. Він дозволяє міністру оборони викликати резервістів/ок негайно, без попередження та з перевищенням стандартних річних норм служби. Визнаних непридатними також можуть викликати на повторний огляд і повернути на службу, якщо їхній стан покращився.

¹⁷⁵ Reserve Service Law, 5768–2008 (2008–חוק שירות המילואים, התשס"ח), section 3 (Закон про резервну службу Ізраїлю, стаття 3). Nevo. nevo.co.il/law_html/law00/71925.htm

¹⁷⁶ Той самий закон, стаття 4

¹⁷⁷ Той самий закон

Активний резерв

Хто входить: ті, хто фактично проходить тренування або службу й накопичує дні резерву. Статус активного/ї резервіста/ки надається в разі накопичення 80 днів служби за шість років або 45 безперервних днів у період війни.

Не всі громадяни/ки Ізраїлю є активними резервістами/ками. 2015 році лише 26 % придатного населення мали цей статус. У мирний час резервісти/ки отримують повістку заздалегідь для тренувань або поточної безпекової діяльності¹⁷⁸.

Умови залучення: **служба в резерві чітко розмежовується на**¹⁷⁹:

- навчальну службу (збори, тренування);
- оперативну зайнятість (охорона кордонів, безпекові операції);
- службу за надзвичайним наказом («Цав 8»).

Базовий ліміт для навчальної служби — до 20 днів на рік¹⁸⁰.

Проте для оперативної зайнятості ці терміни можуть розширити накази Генштабу. До початку війни 2023 року бойові резервісти/ки залучалися до тренувань 36 днів на рік, але міністр оборони міг продовжити їх ще на 7 днів¹⁸¹. Однак плани на 2026 рік передбачають, що резервісти/ки служитимуть до 70 днів на рік протягом п'яти років¹⁸². Також планується утримувати 60 000 резервістів/ок на службі постійно для підтримання безпеки¹⁸³.

¹⁷⁸ Той самий закон, стаття 6

¹⁷⁹ Той самий закон, стаття 5

¹⁸⁰ Той самий закон, стаття 8

¹⁸¹ Grezak, E. (2024, November 11). What does it mean to be in the IDF reserves? (Що означає бути в резерві Армії оборони Ізраїлю?). Judaica Webstore Blog. blog.judaicawebstore.com/idf-reserves

¹⁸² Fabian, E. (2025, August 20). 60,000 reservists set to receive call-up orders in coming days ahead of Gaza City takeover (60 000 резервістів отримають повістки найближчими днями напередодні захоплення міста Газа). The Times of Israel. [timesofisrael.com/60k-reservists-set-to-receive-call-up-orders-in-coming-days-ahead-of-gaza-city-takeover](https://www.timesofisrael.com/60k-reservists-set-to-receive-call-up-orders-in-coming-days-ahead-of-gaza-city-takeover)

¹⁸³ Zitun, Y. (2025, November 18). IDF plan calls for 60,000 reservists on duty at all times starting 2026 amid budget, manpower strain (План Армії оборони Ізраїлю передбачає постійну службу 60 000 резервістів з 2026 року на тлі бюджетних і кадрових обмежень). Ynetnews. [ynetnews.com/article/byqueptlwX](https://www.ynetnews.com/article/byqueptlwX)

Раніше жінок у резерві було мало, але після відкриття бойових посад для них вони були зобов'язані погодитися брати участь у резерві після закінчення строкової служби. Жінки звільняються у 40 років, незалежно від сімейного статусу. Вагітні жінки та жінки з дітьми звільняються негайно, за умови якщо вони не служили на бойових посадах¹⁸⁴.

Фінансове забезпечення

Система оплати праці резервістів/ок побудована на **принципі компенсації втраченого доходу**¹⁸⁵. Компенсацію виплачують Національний інститут страхування («Бітуах Леумі») або Армія оборони Ізраїлю на основі середньоденного доходу людини. Під час проходження служби резервіст/ка отримує **виплати, що відповідають його чи її заробітній платі за основним місцем роботи**. Законодавство встановлює мінімальну та максимальну межу денної виплати: від приблизно 85 до 423 євро на день.

Окрім основної компенсації, для резервістів/ок діє система **додаткових виплат та пільг** за службу в бойових ролях або тривалу службу¹⁸⁶. У мирний час виплачується щорічний бонус (виплата за лояльність), розмір якого залежить від кількості днів, відслужених у попередньому році. Також дні служби зараховуються до пенсійного та трудового стажу, а резервіст/ка вважається застрахованим/ою¹⁸⁷.

У зв'язку з тривалою війною пакет соціальних гарантій суттєво розширили. Резервістам/кам надають **ваучери на відпочинок, послуги сімейного консультування та психотерапії**.

¹⁸⁴ Reserve Service Law, 5768–2008 (2008–חוק שירות המילואים, התשס"ח), section 11 (Закон про резервну службу Ізраїлю, стаття 11). Nevo. [nevo.co.il/law_html/law00/71925.htm](http://nevo.co.il/law/html/law00/71925.htm)

¹⁸⁵ Reserve Service Law, 5768–2008 (2008–חוק שירות המילואים, התשס"ח), section 15 (Закон про резервну службу Ізраїлю, стаття 15). Nevo. [nevo.co.il/law_html/law00/71925.htm](http://nevo.co.il/law/html/law00/71925.htm)

¹⁸⁶ Той самий закон, стаття 16

¹⁸⁷ Той самий закон, стаття 17

Людам, які відслужили понад 60 днів у межах екстреного призову, держава надає **фінансову допомогу на навчання**¹⁸⁸.

Відносини з роботодавцями

Під час служби трудові відносини призупиняються, але не припиняються¹⁸⁹. Роботодавець/иця не має права перешкоджати участі працівника/ці у військових зборах. Закон забороняє звільняти працівника/цю через його / її службу в резерві, а також протягом певного періоду після її завершення (на практиці 30–60 днів). Також законодавство забороняє дискримінацію резервістів/ок під час прийняття на роботу¹⁹⁰.

Попри ці гарантії та загрозу кримінальної відповідальності (стаття 13 Закону), на практиці існує «сіра зона», де роботодавці, не маючи можливості звільнити працівника/цю напяму через службу, шукають інші формальні причини для припинення трудових відносин. Це особливо актуально в умовах тривалих бойових дій, коли довга відсутність працівника/ці відчутно впливає на підприємство. Збереження робочого місця залишається одним із чутливих аспектів служби в резерві, оскільки деякі роботодавці негативно ставляться до частих та тривалих відсутностей працівників/ць¹⁹¹.

¹⁸⁸ Експертне інтерв'ю із резервістом

¹⁸⁹ Reserve Service Law, 5768–2008 (2008–חוק שירות המילואים, התשס"ח), section 13 (Закон про резервну службу Ізраїлю, стаття 13). Nevo. nevo.co.il/law_html/law00/71925.htm

¹⁹⁰ Той самий закон, стаття 14

¹⁹¹ Експертне інтерв'ю із резервістом

Виклики

Головним викликом сучасної системи резерву Ізраїлю є **нерівномірність розподілу навантаження**. Є суттєвий дисбаланс між бойовими частинами, де служба є обов'язковою і не має законодавчо встановленого ліміту кількості викликів у воєнний час (оскільки під час дії надзвичайного наказу обмеження статті 8 Закону знімаються), та тилowymi підрозділами. Це призводить до ситуації, коли окремі резервісти/ки відслужили понад 500 днів з жовтня 2023 року, що створює надмірний тиск на їхнє особисте життя, психічне здоров'я та кар'єру. Дефіцит кадрів змушує державу подовжувати терміни служби та збільшувати вікові цензи, що своєю чергою загострює напруження у відносинах між резервістами/ками та їхніми цивільними роботодавцями, попри наявні юридичні запобіжники¹⁹².

Через накопичене напруження у 2025 році в країні заснували партію «Резервісти» на чолі з командиром резервного батальйону та колишнім міністром зв'язку Йоазом Генделем.

Серед ключових вимог:

- запровадити загальний обов'язковий призов для всіх громадян;
- посилити гарантії для тих, хто служить;
- запровадити жорсткі санкції для тих, хто ухиляється (позбавлення права голосу, податкових пільг та можливості виїзду з країни).

¹⁹² Експертне інтерв'ю із резервістом

Висновки

Ізраїльська система резерву **побудована на ресурсі загальнообов'язкового призову через необхідність постійно захищатися**. Її структура, сформована Законом 2008 року, базується на двох елементах: загальний і активний резерви. Перший є стратегічним демографічним ресурсом, який активується лише в екстрених випадках через механізм «Наказу 8» (Цав 8). Другий є професіональним ядром, що складається з найбільш мотивованих та підготовлених бійців і бійчинь. Саме ці люди, залишаючись цивільними, інтегровані в бойові підрозділи й регулярно проходять інтенсивні тренування, отримуючи за це спеціальний статус і відповідну систему бонусів.

Держава бере на себе повну фінансову відповідальність за резервіста/ку, компенсуючи його чи її втрачений заробіток через Інститут національного страхування («Бітуах Леумі»), незалежно від того, це найманий/а працівник/ця чи самозайнята людина. Законодавство криміналізує тиск з боку роботодавців. Така система покликана мінімізувати конфлікт між військовим обов'язком та кар'єрою, перетворюючи службу в резерві на престижне залучення до оборони держави.

Проте тривала війна викрила вразливість такої структури — велику нерівномірність розподілу навантаження. Попри наявність масового резерву, що складається фактично з усього населення, реальний тягар війни несуть одні й ті самі бойові підрозділи. Ситуація, коли обмежена група резервістів/ок служить понад 500 днів, призводить до виснаження цих людей.

Законодавчі механізми захисту робочого місця в таких випадках теж не працюють, бо бізнес не може довго утримувати місця за відсутніми працівниками/цями, що створює приховану дискримінацію та соціальне напруження між тими, хто воює, і тими, хто продовжує жити цивільним життям.

росія

Населення	143,5 млн
Чисельність кадрової армії	1 100 000 людей (1 500 000 після змін у грудні 2025 року)
Мобілізаційний людський резерв	Оцінюється орієнтовно у 2 000 000 людей
Комплектування резерву	На змішаній основі: ■ пасивний запас — усі військовозобов'язані, що перебувають на адміністративному обліку ■ контрактний мобілізаційний резерв — добровільні засади

Історична довідка

Федеральний закон рф № 53-ФЗ «Про військовий обов'язок і військову службу» від 1998 року визначає **перебування в запасі та призов на військові збори частиною військового обов'язку громадян**¹⁹³. Однак активна фаза створення мобілізаційного людського резерву як окремого складника розпочалася після 2012 року, коли Федеральний закон № 288-ФЗ вніс зміни до статті 4 Федерального закону № 61-ФЗ «Про оборону», що надали президенту рф повноваження ухвалювати рішення

¹⁹³ О воинской обязанности и военной службе: Федеральный закон от 28 марта 1998 г. № 53-ФЗ (Про військовий обов'язок і військову службу: федеральний закон російської федерації від 28 березня 1998 року № 53-ФЗ). Президент России. kremlin.ru/acts/bank/12128

про створення мобілізаційних людських резервів та встановлювати їхню чисельність¹⁹⁴.

У 2015 році президент рф підписав указ про створення мобілізаційного резерву. Тоді законодавчо йшлося про добровольців, готових проходити військові збори та отримувати за це невеликий грошовий оклад, а після зборів повертатися до своєї звичної роботи. Більшість із них, найімовірніше, були колишніми військовими, які вже мали необхідні для служби навички та могли отримувати додаткові кошти замість того, щоб просто бути в запасі. Інформації про навчальні збори і їхню регулярність мало, тому, найвірогідніше, людей зачисляли туди переважно лише заради виплат¹⁹⁵.

Широка рекламна кампанія резерву рф розпочалася у 2021 році, напередодні повномасштабної війни проти України. На той момент чисельність резервістів/ок становила до 100 тисяч людей¹⁹⁶. Більшість із них були мобілізовані першими у 2022 році, переважно до загонів «БАРС» (Боевой армейский резерв страны)¹⁹⁷.

У зв'язку з почастищенням атак безпілотників на критичну інфраструктуру та нафтопереробні заводи (НПЗ), у жовтні 2025 року Держдума ухвалила законопроект, що розширює можливості використання резерву¹⁹⁸. 4 листопада 2025 року був підписаний

¹⁹⁴ О мобилизационной подготовке и мобилизации в Российской Федерации: Федеральный закон от 26 февраля 1997 г. № 31-ФЗ (Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію в російській федерації: федеральний закон від 26 лютого 1997 року № 31-ФЗ). Президент России. kremlin.ru/acts/bank/9446

¹⁹⁵ Гарина, И. (2025, 25 октября). Мягко съехать на мобилизацию («М'яко» потрапити під мобілізацію). Новая газета Европа. novayagazeta.eu/articles/2025/10/25/miagko-sekhat-na-mobilizatsiiu

¹⁹⁶ Дюк, Е. (2025, 4 ноября). Зачем власти РФ привлекают на службу резервистов? (Навіщо влада рф залучає резервістів до служби?). Deutsche Welle. dw.com/ru/zacem-vlasti-rf-privlekaut-na-sluzbu-rezervistov/a-74614858

¹⁹⁷ Гарина, И. (2025, 25 октября). Мягко съехать на мобилизацию («М'яко» потрапити під мобілізацію). Новая газета Европа. novayagazeta.eu/articles/2025/10/25/miagko-sekhat-na-mobilizatsiiu

¹⁹⁸ Дюк, Е. (2025, 4 ноября). Зачем власти РФ привлекают на службу резервистов? (Навіщо влада рф залучає резервістів до служби?). Deutsche Welle. dw.com/ru/zacem-vlasti-rf-privlekaut-na-sluzbu-rezervistov/a-74614858

Федеральний закон № 411-ФЗ, який вніс зміни до законів «Про оборону» та «Про військовий обов'язок і військову службу» і дозволив президенту залучати резервістів/ок до охорони стратегічно важливих об'єктів у мирний час на «спеціальні збори», що фактично легалізувало **використання резерву для виконання бойових завдань у мирний час без оголошення повної мобілізації**¹⁹⁹. Раніше ж резервістів/ок могли залучати виключно під час введення воєнного стану або в період оголошеної мобілізації.

Станом на 2023 рік чисельність мобілізаційного людського резерву (тих, хто уклали контракт) оцінювалася у два мільйони²⁰⁰.

Сучасна структура

Військовий облік у рф розділяє громадян/ок на дві основні групи:

- тих, хто перебуває в запасі;
- тих, хто входить до мобілізаційного людського резерву.

Головна відмінність резервістів/ок від контрактників/ць полягає в тому, що вони поєднують трудову діяльність за основним місцем роботи з військовими обов'язками.

¹⁹⁹ О создании мобилизационного людского резерва Вооруженных Сил Российской Федерации: Указ Президента РФ от 17 июля 2015 г. № 370 (Про створення мобілізаційного людського резерву Збройних сил російської федерації: указ президента рф від 17 липня 2015 року № 370). Президент России. kremlin.ru/acts/bank/52547

²⁰⁰ О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации: Федеральный закон от 4 ноября 2025 г. № 411-ФЗ (Про внесення змін до окремих законодавчих актів російської федерації: федеральний закон від 4 листопада 2025 року № 411-ФЗ). Военник.ру. voennikru.ru/prizyv-rezervistov

Запас

Хто входить: всі громадяни/ки, які стоять на військовому обліку, але не проходять службу:

- звільнені з військової служби;
- випускники/ці військових кафедр;
- люди, звільнені від призову, або ті, хто отримав відстрочку;
- жінки з військово-обліковими спеціальностями.

Умови залучення: вони не підписують контракт, не отримують щомісячних виплат, а їхня готовність вважається теоретичною, бо вони ніяк не взаємодіють із військовими частинами²⁰¹.

Відповідно до указу президента рф від 8 грудня 2025 року, у 2026 році громадян/ок, які перебувають у запасі, будуть призвати на збори не лише до збройних сил, а й до військ національної гвардії, рятувальних формувань мнс, органів державної охорони та фсб²⁰².

Мобілізаційний людський резерв

Хто входить: громадяни/ки, які перебувають у запасі та добровільно уклали контракт із міністерством оборони, фсб або службою зовнішньої розвідки. Вони мають підвищену готовність, регулярно беруть участь у тренуваннях і зборах,

²⁰¹ Что такое мобилизационный резерв и кого могут призвать на специальные военные сборы (Що таке мобілізаційний резерв і кого можуть призвати на спеціальні військові збори). Кадровое дело. kdelo.ru/art/386980-chto-takoe-mobilizatsionnyy-rezerv-i-kogo-mogut-prizvat-na-spetsialnye-voennye-sbory

²⁰² Президент России. Встреча с резервистами (Зустріч із резервістами). kremlin.ru/acts/news/78685

а їхня мета — швидко укомплектувати військові та безпекові формування в разі необхідності²⁰³.

У грудні 2025 року президент рф підписав указ про збільшення чисельності армії на 180 тисяч, довівши її приблизно до 1,5 млн, однак точна кількість активних резервістів/ок наразі невідома²⁰⁴.

Проте, найімовірніше, враховуючи зміни із призовом резервістів/ок для охорони нафтопереробних заводів, значна частина цієї кількості будуть саме резервісти/ки. Відповідно, є намір вивільнити кадрових військових та системи ППО для фронту, переклавши функції охорони тилівих об'єктів на резервістів/ок, озброєних стрілецькою зброєю в складі мобільних груп.

Умови вступу та контракту

Вступ до резерву є добровільним і оформлюється через підписання контракту. Перший контракт можна укласти на три роки, наступні — на три або п'ять років (або на менший термін до досягнення граничного віку). Кандидат/ка має надати пакет документів, включно з військовим квитком, анкетною, автобіографією, копією трудової книжки, та пройти медичний огляд.

Граничний вік перебування в резерві залежить від звання:

- для солдатів, сержантів, прапорщиків — 55 років (у перспективі 60 років);
- для молодших офіцерів — 55–60 років;

²⁰³ Филиппов В. (2025, 4 ноября). Что такое мобилизационный резерв и кого могут призвать на специальные военные сборы (Що таке мобілізаційний резерв і кого можуть призвати на спеціальні військові збори). Кадровое дело. kdelo.ru/art/386980-cto-takoe-mobilizatsionnyy-rezerv-i-kogo-mogut-prizvat-na-spetsialnye-voennye-sbory

²⁰⁴ Бегунков, В (2025, 22 октября). МО РФ: резервистов будут направлять на защиту НПЗ и других объектов от дронов (мо рф: резервістів направлятимуть на захист НПЗ та інших об'єктів від дронів). Deutsche Welle. dw.com/ru/mo-rf-rezervistov-budut-napravlat-na-zasitu-npz-i-drugih-obektov-ot-dronov/a-74461622

- для старших офіцерів — 60–65 років;
- для вищих офіцерів — 70 років²⁰⁵.

За станом здоров'я категорія придатності має бути не нижче «В», а категорії «Г» та «Д» унеможливають службу в резерві²⁰⁶.

Резервісти/ки зобов'язані з'являтися у військову частину в термін, зазначений у мобілізаційному приписі або повістці. У мирний час вони проходять тренувальні заняття (зазвичай раз на квартал по три–шість днів) та військові збори (до 30 днів, не більше двох місяців на рік). Загальна тривалість зборів за весь час перебування в резерві не може перевищувати 24 місяців²⁰⁷.

Нововведенням 2025 року стало запровадження поняття «спеціальні збори», які організовують для забезпечення захисту критично важливих об'єктів та об'єктів життєзабезпечення (наприклад, електростанцій, НПЗ, транспортних вузлів). Термін перебування на них не має перевищувати шість місяців на рік. Резервістів/ок планують залучати безпосередньо до мобільних вогневих груп для протидії безпілотникам²⁰⁸.

²⁰⁵ Филиппов В. (2025, 4 ноября). Что такое мобилизационный резерв и кого могут призвать на специальные военные сборы (Що таке мобілізаційний резерв і кого можуть призвати на спеціальні військові збори). Кадровое дело. kdelo.ru/art/386980-cto-takoe-mobilizatsionnyy-rezerv-i-kogo-mogut-prizvat-na-spetsialnye-voennye-sbory

²⁰⁶ О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации: Федеральный закон от 4 ноября 2025 г. № 411-ФЗ (Про внесення змін до окремих законодавчих актів російської федерації: федеральний закон від 4 листопада 2025 року № 411-ФЗ). Военник.ру. voennik.ru/prizyv-rezervistov

А — придатний до військової служби

Б — придатний до військової служби з незначними обмеженнями

В — обмежено придатний (зараховується до запасу, не підлягає призову)

Г — тимчасово непридатний (відстрочка на 6-12 місяців)

Д — непридатний до військової служби

²⁰⁷ Филиппов В. (2025, 4 ноября). Что такое мобилизационный резерв и кого могут призвать на специальные военные сборы (Що таке мобілізаційний резерв і кого можуть призвати на спеціальні військові збори). Кадровое дело. kdelo.ru/art/386980-cto-takoe-mobilizatsionnyy-rezerv-i-kogo-mogut-prizvat-na-spetsialnye-voennye-sbory

²⁰⁸ О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации: Федеральный закон от 4 ноября 2025 г. № 411-ФЗ (Про внесення змін до окремих законодавчих актів російської федерації: федеральний закон від 4 листопада 2025 року № 411-ФЗ). Военник.ру. voennik.ru/prizyv-rezervistov

Відносини з роботодавцями

Під час перебування на зборах за резервістом/кою зберігається місце роботи, посада та середній заробіток. Держава компенсує роботодавцю/иці витрати на виплату середнього заробітку резервіста/ки. Роботодавець/иця не може перешкоджати призову працівника/ці на збори та зобов'язаний звільнити його чи її від роботи на цей період, видавши відповідний наказ і позначивши відсутність у табелі обліку як виконання державних обов'язків.

Звільнення працівника/ці через його відсутність у зв'язку зі службою є незаконним. Час перебування на зборах зараховується до стажу для щорічної відпустки²⁰⁹.

Фінансове забезпечення

Перебування в резерві є фактично оплачуваною формою перебування в запасі. Резервісти/ки отримують щомісячні виплати за сам факт перебування в резерві: до 6000 рублів (64 євро станом на березень 2026 рік) для рядового та сержантського складу і до 10 000 рублів (110 євро станом на березень 2026 рік) для офіцерів (станом на 2023 рік)²¹⁰.

Під час проходження зборів їм виплачується середній заробіток за місцем роботи, а також грошове забезпечення військовослужбовця/иці відповідно до звання та посади. Додатково передбачена оплата проїзду до місця зборів і назад, медичне забезпечення та обов'язкове страхування життя і здоров'я коштом бюджету²¹¹.

²⁰⁹ Филиппов В. (2025, 4 ноября). Что такое мобилизационный резерв и кого могут призвать на специальные военные сборы (Що таке мобілізаційний резерв і кого можуть призвати на спеціальні військові збори). Кадровое дело. kdelo.ru/art/386980-cto-takoe-mobilizatsionnyy-rezerv-i-kogo-mogut-prizvat-na-spetsialnye-voennye-sbory

²¹⁰ Дюк, Е. (2025, 4 ноября). Зачем власти РФ привлекают на службу резервистов? (Навіщо влада рф залучає резервістів до служби?). Deutsche Welle. dw.com/ru/zacem-vlasti-rf-privlekaut-na-sluzbu-rezervistov/a-74614858

²¹¹ Филиппов В. (2025, 4 ноября). Что такое мобилизационный резерв и кого могут призвать на специальные военные сборы (Що таке мобілізаційний резерв і кого можуть призвати на спеціальні військові збори). Кадровое дело. kdelo.ru/art/386980-cto-takoe-mobilizatsionnyy-rezerv-i-kogo-mogut-prizvat-na-spetsialnye-voennye-sbory

Виклики

Експерти/ки розцінюють нові закони про резервістів/ок як форму «прихованої мобілізації». Це дозволяє державі отримати додатковий людський ресурс без оголошення загальної мобілізації, яка може викликати паніку в суспільстві. Закон № 411-ФЗ використовує широкі поняття, що дає змогу застосовувати резервістів/ок у різних обставинах без ухвалення додаткових законодавчих актів²¹².

Офіційні представники генштабу рф заявляють, що резервістів/ок не будуть залучати до участі у війні проти України та виконання завдань за межами рф, а служба проходитиме в рідних регіонах²¹³. Проте в указі президента про призов на збори подібних обмежень немає. Щобільше, поняття «територія рф» у російському законодавстві охоплює окуповані території України, тому резервіст/ка може опинитися в зоні бойових дій (наприклад, у Донецькій чи Херсонській області) під приводом охорони об'єктів.

Існують сумніви щодо фінансово-економічного обґрунтування нових зборів, оскільки в документах зазначено, що реалізація закону не потребує додаткових бюджетних асигнувань. Невідомо, завдяки яким коштам покриватимуть проживання та харчування резервістів/ок, яких розміщуватимуть навколо об'єктів критичної інфраструктури, а не у військових частинах. Також у системі є проблема «мертвих душ», коли командири зараховували в резерв знайомих заради виплат, що ставить під сумнів реальну боєздатність цього контингенту²¹⁴.

²¹² Дюк, Е. (2025, 4 ноября). Зачем власти РФ привлекают на службу резервистов? (Навіщо влада рф залучає резервістів до служби?). Deutsche Welle. [dw.com/ru/zacem-vlasti-rf-privlekaut-na-sluzbu-rezervistov/a-74614858](https://www.dw.com/ru/zacem-vlasti-rf-privlekaut-na-sluzbu-rezervistov/a-74614858)

²¹³ Бегунков, В (2025, 22 октября). МО РФ: резервистов будут направлять на защиту НПЗ и других объектов от дронов (мо рф: резервістів направлятимуть на захист НПЗ та інших об'єктів від дронів). Deutsche Welle. [dw.com/ru/mo-rf-rezervistov-budut-napravlat-na-zasitu-npz-i-drugih-obektov-ot-dronov/a-74461622](https://www.dw.com/ru/mo-rf-rezervistov-budut-napravlat-na-zasitu-npz-i-drugih-obektov-ot-dronov/a-74461622)

²¹⁴ Гарина, И. (2025, 25 октября). Мягко съехать на мобилизацию («М'яко» потрапити під мобілізацію). Новая газета Европа. novayagazeta.eu/articles/2025/10/25/miagko-sekhat-na-mobilizatsiiu

Висновки

Мобілізаційний людський резерв РФ на сьогодні є **формою формально добровільної контрактної служби, яка дозволяє державі підтримувати бойову готовність цивільних без їхнього повного відриву від основної трудової діяльності**. На відміну від загального запасу, де перебування громадян/ок є фактично пасивним, резервісти/ки укладають офіційний контракт на три–п'ять років і зобов'язуються регулярно проходити тренування та збори.

Фінансова модель системи передбачає щомісячні виплати за перебування в резерві (від шести до десяти тисяч рублів залежно від звання) та повне грошове забезпечення військовослужбовця/иці під час зборів. За громадянином/кою зберігається його / її робоче місце та середній заробіток, який держава компенсує роботодавцю/иці. Водночас такі збори не надто поширені, а перебування в резерві розцінюється радше як додатковий заробіток для окремих людей.

Суттєві зміни відбулися наприкінці 2025 року із прийняттям **закону № 411-ФЗ**, який запровадив поняття «спеціальних зборів» тривалістю до шести місяців на рік. Це нововведення фактично легалізувало використання резервістів/ок для виконання бойових завдань у мирний час, зокрема для охорони НПЗ та інших стратегічних об'єктів від атак БПЛА у складі мобільних вогневих груп. Це дозволяє російському командуванню здійснювати «приховану мобілізацію» та вивільняти кадрові підрозділи й дефіцитні системи ППО з тилу для їхнього перекидання на лінію фронту, перекладаючи функції охорони інфраструктури на озброєних стрілецькою зброєю резервістів/ок.

Попри декларативні обіцянки влади щодо служби в рідних регіонах, чинне законодавство не містить жорстких географічних обмежень, що в умовах офіційного включення окупованих територій України до складу РФ дозволяє залучати резервістів/ок до виконання завдань у зоні бойових дій.

Головні виклики для ефективності цієї структури у 2026 році: сумнівна реальна боєздатність через проблему «мертвих душ» у звітах командирів та фінансова невизначеність, оскільки розширення масштабів залучення резервістів/ок офіційно не супроводжується збільшенням бюджетних асигнувань на їхнє проживання та харчування поза межами військових частин.

РОЗДІЛ 2

Військовий резерв та гарантії резервістів і резервісток в Україні

У цьому розділі ми розглядаємо особливості функціонування системи військового резерву в Україні, її нормативно-правові засади та практику реалізації. Основну увагу приділяємо механізмам зарахування до резерву, проходженню служби у резерві, а також гарантіям резервістів/ок.

Аналіз української моделі резерву дає змогу простежити її еволюцію, зокрема зміни, що відбулися після початку повномасштабної війни. Водночас важливо враховувати розрив між формальними положеннями законодавства та фактичною практикою їх застосування, що безпосередньо впливає на досвід резервістів/ок.

Окрему увагу в розділі ми приділили тому, як чинна система враховує потреби ветеранів і ветеранок, які після звільнення зі служби потрапляють до військового оперативного резерву. Це допомагає оцінити, наскільки наявні інструменти та гарантії сприяють поєднанню служби в резерві з цивільним життям та забезпеченню їхнього добробуту.

Військовий резерв: структура та історія формування

Військовий резерв є одним із ключових елементів системи оборони держави. Його призначення — комплектувати Збройні Сили України та інші військові формування у мирний час та особливий період, зокрема під час воєнного стану²¹⁵.

Резерв варто відрізнити від запасу. **Запас** — це статус для військовозобов'язаних людей, які не проходять активну службу, тоді як резервісти/ки зобов'язані проходити відповідну підготовку і їх першими призивають на службу у разі загрози. Звільнена в запас людина може як не проходити службу в резерві, так і бути резервістом/кою.

Звільнення зі служби		
У ЗАПАС		У ВІДСТАВКУ
Люди, які включаються у ВОР (облік резервістів)	Інші люди, які не перебувають у ВОР (облік військовозобов'язаних)	Непридатні за станом здоров'я та люди, які досягли граничного віку, виключені з обліку

Військовий резерв, по суті, — це «друга армія», яка в мирний час живе цивільним життям, але залишається в межах військової системи. Основна економічна перевага такого підходу — те, що утримувати резервіста/ку для держави значно дешевше, ніж постійно фінансувати розгорнуте військо²¹⁶.

«Бути резервістом — це про проходження зборів, це, по суті, про “чекати на війну і бути готовим до війни”, а також стати в стрій туди, куди тобі скаже держава», — експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 23 грудня 2025 року

²¹⁵ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», стаття 26-1. Верховна Рада України. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

²¹⁶ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року.

Перші кроки до створення резерву (2006 рік)

Перша спроба впровадження системи військового резерву в Україні була у 2006 році. Основна ідея — запровадити планомірну підготовку громадян і громадянок, щоб укомплектувати військо особовим складом на особливий період. Вони мали здобувати або вдосконалювати військово-облікову спеціальність (ВОС) та набувати практичних навичок. Спочатку служба в резерві була повністю добровільною — щоби стати резервістом/кою, людина підписувала контракт²¹⁷.

Першу структуру резерву затвердила Постанова Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2006 року № 1426 «Про структуру військового резерву людських ресурсів»²¹⁸. На цьому етапі вона була відносно простою: резерв поділявся на **активний та допоміжний**.

Активний резерв складався з:

- резервістів/ок;
- громадян/ок, яких вже відібрали як можливих кандидатів/ок для зарахування на службу у військовому резерві;
- військовозобов'язаних, призначених для комплектування війська згідно з мобілізаційним планом.

До **допоміжного резерву** входили всі інші військовозобов'язані, що не ввійшли до активного резерву. Їхня функція була — забезпечувати мобілізаційні потреби у разі необхідності.

Така система діяла протягом восьми років і з часом стала більш структурованою — багаторівневою системою з різними ролями та завданнями.

²¹⁷ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», п. 9 ст. 1, чч. 2, 4 ст. 27 (ред. 10 травня 2006). Верховна рада України. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/ed20060510#Text

²¹⁸ Кабінет Міністрів України. (2006, 18 жовтня). Постанова № 1426 «Про структуру військового резерву людських ресурсів». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1426-2006-D0BF#Text

Ситуація на початку російсько-української війни (2014 рік)

До 2014 року система резерву в Україні була переважно формальною і декларативною та зводилася більше до паперового обліку в ТЦК, без належної системної та спеціалізованої підготовки резервістів/ок.

«У нас до 2014 року це [резервісти] було більше як військовозобов'язані, які стоять на обліку в ТЦК, тодішніх військоматах. У деяких частинах намагалися проводити збори. Але це були, по суті, ті ж самі збори військовозобов'язаних, хоча їх вже починали називати "збори резервістів"», — експертне інтерв'ю з офіцером КДШВ, проведене 15 грудня 2025 року

Початок АТО показав серйозні проблеми такої системи. Резервістів/ок збирали на навчальні збори, однак після завершення встановленого двотижневого строку їх доводилося звільняти, оскільки законодавство обмежувало тривалість таких зборів. У результаті перші хвилі підготовлених людей фактично розпустили, а комплектування частин доводилося починати заново вже у межах мобілізації²¹⁹. Через це нарощування

²¹⁹ Експертне інтерв'ю з офіцером КДШВ, проведене 15 грудня 2025 року

чисельності Збройних Сил відбувалося переважно завдяки добровольчим формуванням, а згодом — завдяки мобілізації²²⁰. Такі проблеми засвідчили неефективність чинної на той момент системи резерву.

Системна трансформація структури військового резерву розпочалася після початку збройної агресії РФ проти України у 2014 році та запровадження особливого періоду. Тоді **Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 року № 607**²²¹ запровадила більш деталізовану та ієрархічну модель резерву, розподіливши його за призначенням на три основні категорії: **оперативний, громадський та резерв посилення.**

Зміни 2015–2020 років

У березні 2015 року, після першої хвилі звільнення мобілізованих громадян/ок, поряд із контрактною формою служби в резерві

²²⁰ Експертне інтерв'ю з представником ТЦК та СП, проведене 28 листопада 2025 року

²²¹ Кабінет Міністрів України. (2014, 12 листопада). Постанова № 607 «Про затвердження структури військового резерву людських ресурсів».
zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2014-D0BF/ed20141112#Text

запровадили обов'язкове зарахування до ОР-1 під час особливого періоду. Це стосувалося людей, звільнених зі строкової служби та служби за призовом під час мобілізації²²². З грудня 2016 року до ОР-1 почали зараховувати всіх звільнених з військової служби, зокрема тих, хто проходив її за контрактом²²³.

У липні 2016 року²²⁴ структура резерву змінилась. ОР-1 та ОР змінили свій склад. Замість резерву посилення запровадили **мобілізаційний людський резерв**. Громадський резерв лишився без змін.

Цього ж року створили **Корпус резерву**, що формувався як організаційна структура для управління, підготовки та комплектування військових частин у разі потреби. Він фактично централізовано управляв кадровим ядром бригад, які могли швидко розгорнути та доповнити особовий склад у разі

²²² Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», ст. 26-2 (ред. 12 квітня 2015). Верховна Рада України. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/ed20150412

²²³ Верховна Рада України. (2017, 7 січня). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку проходження військової служби». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1769-19/ed20170107#Text

²²⁴ Кабінет Міністрів України. (2014, 12 листопада). Постанова № 607 «Про затвердження структури військового резерву людських ресурсів». zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2014-D0BF/ed20141112#Text

масштабного залучення резервістів/ок через загрозу або введення воєнного стану.

Основною метою Корпусу резерву було підтримувати підрозділи в стані готовності: зберігати техніку, майно, обладнання та обмежений кадровий склад для управління і контролю над ресурсами. Це давало змогу в разі потреби оперативно комплектувати підрозділи людьми та технікою, а також організовувати навчання резервістів/ок.

Вважалося, що такий підхід допомагає зберігати керованість і мобільність військових частин та уникати проблем з перевантаженням підрозділів та з управлінням у мирний час. У 2022 році це також допомогло у стислі терміни розгорнути та укомплектувати людьми бригади, які входили до Корпусу резерву, та залучити їх до виконання бойових завдань^{225, 226}.

Також у 2016 році виникла ініціатива створення **першої ради резервістів при Генеральному штабі**. Згодом, у 2020 році, цю систему масштабували на рівень Сухопутних військ та безпосередньо на бойові бригади. Ради резервістів — консультативно-дорадчі органи, що функціонують при Генеральному штабі Збройних Сил України, командуваннях родів військ та окремих військових частинах під час мирного часу та особливого періоду. **Їхні завдання включають:**

- захищати інтереси резервістів/ок;
- контролювати практичні аспекти їхньої підготовки та забезпечення;
- залучатися до формування державної політики та законодавства у сфері військового оперативного резерву²²⁷.

²²⁵ Експертне інтерв'ю з офіцером КДШВ, проведене 15 грудня 2025 року

²²⁶ Експертне інтерв'ю з представником ради резервістів Сухопутних військ, проведене 26 листопада 2025 року

²²⁷ Експертне інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, проведене 1 грудня 2025 року

Перший системний крок держави до залучення резервістів/ок був у листопаді 2018 року через введення воєнного стану після інциденту у Керченській протоці²²⁸. Тоді частину резервістів/ок викликали у військові частини, що розширили штати до воєнного часу. Оскільки воєнний стан оголосили не на всій території України і здебільшого формально, залучення резервістів/ок фактично полягало в участі у навчальних зборах без долучення до бойових дій чи виконання бойових завдань²²⁹.

Функціонування резерву у 2020–2024 роках

У червні 2020 року Кабінет Міністрів України оновив структуру військового резерву: головна зміна полягала в деталізації оперативного резерву другої черги, який розділили на резерв нарощування та територіальний резерв, а також уточнили визначення мобілізаційного та громадського резерву²³⁰.

Військовий резерв 2020–2024		
ОПЕРАТИВНИЙ	ОР–1	Резервісти/ки та військовозобов'язані з досвідом участі в АТО/ООС, призначені для доукомплектування в/ч бойового складу
	ОР–2	Резерв нарощування: резервісти/ки та військовозобов'язані, призначені для комплектування в/ч небойового складу, зокрема тих, що формуються в особливий період
		Територіальний резерв: резервісти/ки та військовозобов'язані, призначені для комплектування ТРО

²²⁸ Інцидент у Керченській протоці — акт відкритої збройної агресії РФ проти України 25 листопада 2018 року. Російські військові протаранили та обстріляли три українські кораблі, що прямували до Азовського моря, захопивши у полон 24 моряків.

²²⁹ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 13 листопада 2025 року

²³⁰ Кабінет Міністрів України. (2020, 17 червня). Постанова № 495 «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 року № 607». zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2020-D0BF#Text

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ЛЮДСЬКИЙ	Військовозобов'язані, призначені для комплектування навчальних центрів для отримання ВОС з метою подальшої відправки у в/ч
ГРОМАДСЬКИЙ	Резервісти/ки та військовозобов'язані, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки й оборони держави

У березні 2021 року до законодавства внесли зміни, які дозволяли в разі потреби призивати резервістів/ок до війська без оголошення мобілізації. Закон запровадив новий вид служби — **військову службу за призовом осіб з-поміж резервістів/ок в особливий період** (призов резервістів/ок на військову службу під час особливого періоду)²³¹.

Це давало змогу призивати резервістів/ок на службу за наказом Верховного Головнокомандувача в обхід парламенту, що часто потребує додаткового часу. Ці зміни утвердили логіку функціонування військового оперативного резерву та дозволяли у разі надзвичайної ситуації першочергово залучати до війська резервістів/ок як людей з досвідом, водночас не залучаючи військовозобов'язаних без нагальної потреби.

Суть оперативного резерву своєю чергою полягала в тому, що кожен/а резервіст/ка мав/ла знати своє місце в конкретній військовій частині, що допомогло б державі швидко нарощувати сили в разі загострення ситуації²³².

У лютому 2022 року система військового оперативного резерву стикнулась з низкою практичних обмежень, зумовлених умовами повномасштабного вторгнення:

- 22 лютого, менше ніж за два дні до повномасштабного вторгнення, Верховний Головнокомандувач ЗСУ видав

²³¹ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку». Верховна Рада України. zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-20#n191

²³² Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 18 грудня 2025 року

Наказ № 2²³³, що вимагав здійснити призов громадян/ок у ВОР строком на рік. Оповіщення мало надійти усім резервістам/кам протягом наступних двох діб, починаючи з 23 лютого. Після цього вони мали прибути до визначених військових частин впродовж наступних семи діб.

Попри це значна частина резервістів/ок з ОР-1 фізично не змогла прибути до своїх частин або зайняти визначені для них посади. Ключовою проблемою став **масштабний логістичний і транспортний колапс** перших тижнів повномасштабного вторгнення. Через це бійці і бійчині не могли дістатися частин, розташованих на великій відстані або в районах активних бойових дій чи оточенні^{234, 235, 236}.

- Окремо проявилися **системні збої в управлінні резервом**: сигнал до збору був поданий із запізненням, військові частини часто не виходили на зв'язок із приписаними до них резервістами/ками, втрачали їхні особові справи або не були готові приймати людей у перші дні загального хаосу²³⁷.

На тлі відсутності чітких інструкцій від своїх військових частин і ТЦК та СП багато резервістів/ок були змушені діяти самостійно — звертатися до центрів комплектування або долучатися до підрозділів ТРО чи сусідніх військових частин, які були логістично доступнішими та краще організованими на місцях^{238, 239}.

- Фактично задумана система персональної приписки резервістів/ок не витримала умов повномасштабного

²³³ Наказ Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 22 лютого 2022 року № 2 «Про призов резервістів на військову службу за призовом осіб з-поміж резервістів в особливий період»

²³⁴ Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 18 грудня 2025 року

²³⁵ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року

²³⁶ Експертне інтерв'ю з офіцером КДШВ, проведене 15 грудня 2025 року

²³⁷ Експертне інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, проведене 1 грудня 2025 року

²³⁸ Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 18 грудня 2025 року

²³⁹ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року

вторгнення. Люди з бойовим досвідом та досвідом служби, які мали першими посилити визначені підрозділи, не були своєчасно зібрані та скеровані до своїх військових частин. Після оголошення загальної мобілізації 24 лютого резервісти/ки, як правило, **оформлювались як мобілізовані, а не призвані резервісти/ки в особливий період**. У результаті військовий оперативний резерв фактично розчинився в загальному мобілізаційному потоці та втратив свою заплановану роль інструменту швидкого доукомплектування боєздатних частин^{240, 241, 242}.

Резерв з 2024 року

Подальша модернізація системи військового резерву була реалізована у 2024 році через **Постанову Кабінету Міністрів України від 18 червня 2024 року № 741**²⁴³, яка діє і нині.

Актуальна структура військового резерву розроблена на виконання кроку 58 Плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 року № 137-р. Мета Плану — недопустити втрати обліку підготовлених військових спеціалістів/ок, які брали безпосередню участь у бойових діях²⁴⁴.

Відповідно до чинної структури, військовий резерв поділяється на **військовий оперативний резерв** та **мобілізаційний людський резерв**²⁴⁵. Новий поділ має забезпечити поетапне

²⁴⁰ Експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу корпусу, ветераном-резервістом проведене 28 листопада 2025 року

²⁴¹ Експертне інтерв'ю з представником ради резервістів Сухопутних військ, проведене 26 листопада 2025 року

²⁴² Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року

²⁴³ Кабінет Міністрів України. (2024, 18 червня). Постанова № 741 «Деякі питання щодо структури військового резерву», п. 3. zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2024-D0BF#n26

²⁴⁴ Відповідь на запит Департаменту мобілізації Міністерства оборони України від 08 грудня 2025

²⁴⁵ Кабінет Міністрів України. (2024, 18 червня). Постанова № 741 «Деякі питання щодо структури військового резерву». zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2024-D0BF#n26

та диференційоване розгортання Збройних Сил у разі загрози або запровадження воєнного стану, залежно від рівня підготовки, досвіду та стану здоров'я резервістів/ок.

Військовий резерв з 2024		
ВОР	Бойовий	Резервісти/ки та військовозобов'язані, що мають досвід участі в бойових діях чи досвід військової служби, призначені для доукомплектування в/ч бойового складу. Фактично є правонаступником ОР-1 та орієнтований на частини, які першими вступають у бій
	Нарощування	Резервісти/ки та військовозобов'язані, що мають досвід участі в бойових діях чи досвід військової служби або проходили БЗВП чи навчальні збори та які призначені для доукомплектування в/ч, які не увійшли до бойового складу, зокрема тих, що формуються в особливий період
	Територіальний	Резервісти/ки та військовозобов'язані віком від 45 років, призначені для доукомплектування ТРО
МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ЛЮДСЬКИЙ	Усі інші військовозобов'язані, без військового досвіду чи набутої відповідної спеціальності, залучаються останніми через мобілізацію, проходять навчання та підготовку за відповідними ВОС, щоби доукомплектувати військові частини	

Однак Постанова не встановлює чіткі критерії розмежування між бойовим, територіальним та резервом нарощування. Через це складно визначати, до якого саме резерву входить людина залежно від її досвіду та військової підготовки. Розподіл, імовірно, також залежатиме від додаткових критеріїв, як-от віку, стану здоров'я чи військово-облікової спеціальності²⁴⁶.

²⁴⁶ Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 18 грудня 2025 року

Значна частина уявлень про практичну реалізацію цієї системи ґрунтується на експертних припущеннях та неформальних обговореннях, а не на чітко прописаних процедурах²⁴⁷. **На основі експертних інтерв'ю в межах цього дослідження можна окреслити таку структуру резерву та принципи його функціонування:**

Бойовий резерв

Потенційно більшість учасників/ць бойових дій та чинних військовослужбовців/иць без статусу УБД, які будуть придатні за станом здоров'я та відповідатимуть умовам для зарахування в резерв, після звільнення зі служби входитимуть до бойового резерву. Він формуватиметься при наявних військових частинах, які функціонують і в мирний час, але в обмеженому штатному складі. У разі загрози або запровадження воєнного стану такі частини можна швидко доукомплектувати резервістами/ками бойового резерву до повної чисельності. Тож бойовий резерв є найбільш підготовленою та першочерговою категорією, орієнтованою на швидке залучення до виконання бойових завдань^{248, 249}.

Резерв нарощування

Цей резерв складається з людей, що мають військовий досвід, зокрема тих, хто пройшов базову військову службу або базову загальновійськову підготовку²⁵⁰. Раніше ж до ОР-2 зараховували тих, хто звільнилися з небойових військових частин: навчальних центрів, ремонтно-відновлювальних батальйонів²⁵¹.

Мета резерву нарощування — комплектувати військові частини, які в мирний час функціонують у ще більш обмеженому складі. Його розгортатимуть на другому етапі — після залучення бойового резерву. Тобто і в бойовому резерві, і в резерві нарощування

²⁴⁷ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року

²⁴⁸ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року

²⁴⁹ Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 23 грудня 2025 року

²⁵⁰ Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 18 грудня 2025 року

²⁵¹ Експертне інтерв'ю з офіцером КДШВ, проведене 15 грудня 2025 року

перебувають люди з досвідом військової служби, однак різниця полягає у пріоритетності та швидкості їхнього залучення^{252, 253}.

Територіальний резерв

Цей резерв — окрема категорія ВОР і не тотожний Силам територіальної оборони. До нього зараховуватимуть людей віком від 45 до 60 років. Територіальний резерв є останнім етапом розгортання та, ймовірно, виконуватиме допоміжні або забезпечувальні функції²⁵⁴.

З лютого 2022 року ВОР фактично не комплектується, проте його повоєнне формування залишається одним із ключових стратегічних викликів у контексті постійної загрози з боку рф. Водночас на інституційному рівні в Україні відсутній стейкхолдер, повністю відповідальний за формування політики щодо військового резерву людських ресурсів, зокрема військового оперативного резерву. Планування та організацію резерву здійснює Генеральний штаб, тоді як Міністерство оборони відповідає переважно за соціальні гарантії резервістів/ок. Проте такий розподіл не забезпечує цілісного стратегічного управління розвитком резерву²⁵⁵.

²⁵² Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року

²⁵³ Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 23 грудня 2025 року

²⁵⁴ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року

²⁵⁵ Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 18 грудня 2025 року

Система військового резерву в Україні поступово ускладнюється, що зумовлено необхідністю реагувати на зміну безпекового середовища. Зокрема багато змін спричинили початок війни у 2014 році та повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 році.

Зміни у структурі резерву обумовлені необхідністю формувати так звану систему пріоритезації військовозобов'язаних громадян/ок за рівнем підготовки, наявністю бойового досвіду, віковими характеристиками та іншими ознаками для їхнього поетапного залучення в разі загрози.

Зростання частки ветеранів/ок серед населення створило передумови для виокремлення їх серед усіх військовозобов'язаних як якісного кадрового ресурсу оборони. З цієї причини ветерани та ветеранки були віднесені до бойового резерву — категорії військового оперативного резерву, яка в разі потреби залучається першою.

Формат залучення до резерву

Процедура залучення військового/ої, що звільняється зі служби, до резерву передбачає, що напередодні звільнення, як правило, за один–два місяці, командир/ка військової частини має провести з людиною індивідуальну роз'яснювальну бесіду. Її мета – встановити, чи відповідає людина вимогам служби у військовому резерві, та запропонувати службу в резерві за контрактом. Якщо військовослужбовець/иця добровільно бажає підписати такий контракт, він чи вона подає заяву. Якщо ж ні, то людина автоматично зараховується до військового оперативного резерву.

Добровільний контракт про проходження служби у військовому резерві

Особливість такого залучення до резерву в тому, що контракт фактично фіксує людину за конкретною військовою частиною та посадою. Тобто в разі призову резервістів/ок на службу ця людина потрапляє у конкретну військову частину на конкретну посаду, а збори проходить виключно у складі своєї військової частини й лише за її викликом. Вона одразу знає, у яких саме частині та підрозділі, на якій посаді та з якими зразками озброєння чи військової техніки проходитиме військову службу в разі призову. Рішення щодо призначення резервіста/ки на посаду ухвалює командир/ка військової частини, який/а має повноваження видавати накази щодо особового складу²⁵⁶.

Резервісти/ки, які вже мають досвід військової служби, але прийняті до резерву за новою спеціальністю, проходять перепідготовку у військових частинах або навчальних центрах,

²⁵⁶ Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункт 63.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text

а офіцерський склад — у ВВНЗ (вищі військові навчальні заклади). Резервісти/ки, які прослужили не менш як рік, можуть підвищувати свою кваліфікацію як з ініціативи командування, так і за власним проханням. Добирають кандидатів/ок для такого навчання командири/ки військових частин. Це дає змогу враховувати реальні потреби підрозділів і перспективи кар'єрного зростання конкретних резервістів і резервісток²⁵⁷.

Тобто ключовий принцип кадрової політики в резерві — збереження відповідності між спеціальністю резервіста/ки та посадою, яку він чи вона обіймає. Призначення можливе лише за основною або спорідненою спеціальністю, а для зміни профілю діяльності потрібно проходити попередню підготовку або перепідготовку²⁵⁸. Контракт можна укласти не лише під час звільнення, а й в будь-який інший період, окрім проведення мобілізації для забезпечення комплектування військ²⁵⁹.

Однак на практиці призначення на посаду резервіста/ки-контрактника/ці має певні виклики. Хоча контракт формально закріплює резервіста/ку за конкретною посадою, у реальності через плинність кадрів та зміну штатів фактичне призначення на цю посаду може стати неможливим. Під час зборів або для проходження військової служби в разі загрози резервістів/ок часто призначають на посади відповідно до наявних вакансій, військово-облікової спеціальності та звання, що інколи не збігається з посадою, на яку вони підписали контракт. Це може бути пов'язано з тим, що така посада зайнята іншою людиною або вилучена зі штатів частини^{260, 261}.

²⁵⁷ Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункти 101-103.

zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text

²⁵⁸ Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункт 66.

zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text

²⁵⁹ Відповідь на запит Департаменту мобілізації Міністерства оборони України від 08.12.2025

²⁶⁰ Експертне інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, проведене 1 грудня 2025 року

²⁶¹ Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 18 грудня 2025 року

Оновлена структура резерву орієнтована на впорядкування та підвищення ефективності використання людського ресурсу. Тож у перспективі важливо забезпечити зарахування резервістів/ок на посади за тими спеціальностями, за якими вони проходили підготовку. Такий підхід підвищить кадрову дисципліну та забезпечить відповідність між наявним досвідом резервістів/ок і виконуваними ними функціями²⁶².

Автоматичне зарахування до військового оперативного резерву

Якщо ж людина не підписує контракт, то автоматично зараховується до ВОР та потрапляє у «загальний пул резерву»²⁶³. Далі такий резервіст чи резервістка приписується до певної військової частини за рішенням ТЦК та СП відповідно до нарядів на комплектування військових частин у разі оголошення мобілізації чи для проведення навчальних або перевіркових зборів^{264, 265, 266, 267, 268}.

Людину можуть призвати до будь-якої військової частини, оскільки керівник/ця ТЦК та СП має виключне право залучати мобілізаційні людські ресурси, зокрема і резервістів/ок ВОР згідно з наявними нарядами, щоби доукомплектувати військові частини²⁶⁹.

До грудня 2024 року **в мирний час** потрапити до ВОР звільнена зі служби людина могла лише шляхом підписання контракту²⁷⁰.

²⁶² Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 18 грудня 2025 року

²⁶³ Постанова Кабінету Міністрів України від 18 червня 2024 року № 741 «Деякі питання щодо структури військового резерву», пункт 1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2024-D0BF#n26

²⁶⁴ Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 18 грудня 2025 року

²⁶⁵ Експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 23 грудня 2025 року

²⁶⁶ Експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу корпусу, ветераном-резервістом проведене 28 листопада 2025 року

²⁶⁷ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 13 листопада 2025 року

²⁶⁸ Експертне інтерв'ю з представником ТЦК та СП, проведене 28 листопада 2025 року

²⁶⁹ Відповідь на запит Департаменту мобілізації Міністерства оборони України від 08.12.2025

²⁷⁰ Пункт 12 Указу Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#top

Проте відповідно до змін, прийнятих наприкінці 2024 року, звільнені з військової служби, які не підписали контракт про проходження служби в резерві та які є придатними за станом здоров'я, можуть зараховуватися до ВОР без їхньої згоди²⁷¹. У такому разі доцільність зарахування до ВОР визначає командир/ка військової частини, з якої звільняється людина, а безпосередньо зараховує керівник/ця ТЦК та СП²⁷².

Нині строки проходження служби у ВОР та підстави для звільнення зарахованих у ВОР резервістів/ок у мирний час не врегульовані законодавством. Це означає, що такі люди за відсутності спеціально визначених підстав для звільнення залишатимуться у ВОР до досягнення граничного віку або за станом здоров'я.

Під час дії особливого періоду зарахування до ВОР після звільнення зі служби стає обов'язковим для всіх, хто звільняється зі служби та не укладає контракт (за умови придатності за станом здоров'я та відповідності вимогам служби в резерві)²⁷³. Тобто всі люди, які звільняються з військової служби в запас (не у відставку через вік або непридатність за станом здоров'я), обов'язково зараховуються до ВОР наказом командира/ки військової частини^{274, 275}.

Командир/ка військової частини ухвалює рішення про доцільність зарахування людини до ВОР та зазначає про це в наказі про виключення людини зі списків в/ч (по стройовій частині). У наказі також зазначається посада резервіста/ки та ТЦК та СП, у якому

²⁷¹ Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункт 12. zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#top

²⁷² Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 14 березня 2025 року № 43 «Порядок зарахування до військового оперативного резерву», пункт 2

²⁷³ Той самий наказ, пункт 3

²⁷⁴ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», стаття 26, частина 1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

²⁷⁵ Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункт 12. zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#top

він чи вона перебуватиме на обліку. Резервіст/ка має ознайомитися і підписати цей наказ у день звільнення зі служби.

Обов'язок зараховувати людей до військового оперативного резерву є також і в керівників/иць ТЦК та СП, де їх приймають на військовий облік, щоби доукомплектувати відповідні військові частини (як виняток — за умови, якщо цього не зробило їхнє командування)²⁷⁶.

Людей, яких відповідно до наказу командира/ки в/ч недоцільно враховувати до ВОР, беруть на військовий облік військовозобов'язаних. Надалі їх можуть залучати для доукомплектування інших військових частин на загальних підставах.

Дані про прийняття (зарахування) військовослужбовця/иці до ВОР заносяться до його чи її військово-облікового документа на сторінці з особливими відмітками. Туди вписується номер наказу командира/ки в/ч, відповідно до якого людина прийнята (зарахована) до ВОР, та вид військового оперативного резерву²⁷⁷.

Також людина може дізнатися про своє зарахування до резерву з припису для постановки на облік в ТЦК та СП та витягу із наказу про виключення зі списків військової частини, де вказується, чи зарахована вона до ВОР²⁷⁸.

Під час прибуття звільненої зі служби людини в ТЦК для постановки на військовий облік:

- у неї вилучаються припис та витяг з наказу;
- перевіряються військово-облікові документи;

²⁷⁶ Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 14 березня 2025 року № 43 «Порядок зарахування до військового оперативного резерву», пункт 3

²⁷⁷ Експертне інтерв'ю з представником ТЦК та СП, проведене 28 листопада 2025 року

²⁷⁸ Експертне інтерв'ю з представником ТЦК та СП, проведене 28 листопада 2025 року

- установлюється, людина є резервістом/кою чи військовозобов'язаним/ою;
- визначається, на якому обліку вона перебуватиме²⁷⁹.

Початком проходження резервістом/кою служби у військовому резерві вважається день видання наказу командира/ки в/ч або керівника/ці ТЦК та СП про прийняття (зарахування) громадянина/ки на службу у військовому резерві й призначення на посаду, що комплектується резервістами/ками.

Інформація про перебування у військовому оперативному резерві вноситься до реєстру «Оберіг», де резервісти/ки виділені в окремі підкартотеки — бойовий, резерв нарощування або територіальний.

У системі обов'язково фіксується підстава зарахування — номер наказу або реквізити контракту, щоб унеможливити приховування людей в інших категоріях обліку. Окрім цього, вноситься інформація про військову частину, з якою укладений контракт резервіста/ки (за умови наявності), і ТЦК та СП, де резервіст/ка стоїть на обліку²⁸⁰.

²⁷⁹ Експертне інтерв'ю з представником ТЦК та СП, проведене 28 листопада 2025 року

²⁸⁰ Експертне інтерв'ю з представником одного з департаментів МОУ, проведене 28 листопада 2025 року

Вимоги та обов'язки резервістів і резервісток

До ВОР зараховують або приймають за контрактом людей, які:

- мають досвід військової служби
- не досягли граничного віку перебування на службі в резерві
- придатні за станом здоров'я (визнаних непридатними через поранення, отримане в АТО / ООС, можуть прийняти лише за контрактом)
- мають належні професійно-психологічні характеристики
- підлягають призову на військову службу за мобілізацією на особливий період або за призовом резервістів/ок на особливий період (враховується також бажання людини та відмова від відстрочки)²⁸¹

До резерву не зараховують звільнених за службовою невідповідністю, за систематичне невиконання умов контракту або у зв'язку з обвинувальним вироком суду.

Статус резервіста/ки покладає на людину такі обов'язки²⁸²:

1. Ознайомитися з наказом командира/ки (начальника/ці) військової частини (установи) про зарахування до військового оперативного резерву під особистий підпис.
2. Прибути у п'ятиденний строк після звільнення в запас до РТЦК та СП за місцем проживання для взяття на військовий облік.

²⁸¹ Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 14 березня 2025 року № 43 «Порядок зарахування до військового оперативного резерву», пункт 14.

²⁸² Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункт 120-5.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text

3. Під час вибуття з військової частини та під час взяття на військовий облік у РТЦК та СП уточнити порядок своїх дій на випадок призову на військову службу.
4. Зберігати після звільнення і до кінця особливого періоду військову форму, якою людину забезпечили МОУ. У разі призову на військову службу мати її із собою під час прибуття до військової частини.
5. У випадку зміни місця проживання, порядку оповіщення, сімейного стану, стану здоров'я, освіти, місця роботи, посади або номера телефону повідомити про це командир/ці військової частини та керівник/ці ТЦК та СП в семиденний строк.
6. З'явитися у випадку оповіщення командиром/кою військової частини або керівником/цею ТЦК та СП про призов на військову службу до військової частини або на збірний пункт ТЦК та СП у строки, зазначені в отриманій повістці (повідомленні).

Виклик резервістів/ок для виконання обов'язків служби

Серед обов'язків резервістів/ок також є підготовка або перепідготовка за військово-обліковою спеціальністю під час навчальних зборів відповідно до завдань, покладених на військові частини, у яких вони проходять службу в резерві на відповідних посадах.

Мирний час та особливий період без оголошення мобілізації

У цей період резервістів/ок можуть викликати для виконання обов'язків у військовому резерві строком до трьох місяців на рік²⁸³. Їх викликають командири/ки військових частин відповідно

²⁸³ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», стаття 29.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

до рішень Президента України, а також згідно з планами підготовки резервістів/ок, затвердженими ГШ ЗСУ²⁸⁴.

Громадян/ок, які підписали контракт, мають сповіщати про виклик командири/ки військових частин, а зарахованих у ВОР автоматично — керівники/ці ТЦК та СП. Вони також мають повідомити про виклик, терміни та мету залучення роботодавців, органи місцевого самоврядування та районні адміністрації²⁸⁵.

Протягом трьох днів після виклику командири військових частин надсилають списки резервістів/ок із зазначенням ВОС та посад, на які вони призначені, до РТЦК та СП, де ті перебувають на військовому обліку²⁸⁶.

Резервістів/ок можуть звільнити від виконання цих обов'язків у зв'язку із:

■ хворобою	■ складанням іспитів у ЗВО
■ сімейними обставинами	■ у разі надзвичайних ситуацій чи інших поважних причин
■ перебуванням під слідством	

Для цього людина має подати відповідні документи, а саме рішення про звільнення ухвалює командир/ка військової частини.

Особливий період

У цей період Верховний Головнокомандувач ЗСУ може прийняти рішення про призов резервістів/ок із військового оперативного резерву на військову службу. У разі призову резервісти/ки зобов'язані діяти у чітко визначені строки. Ті, хто перебуває

²⁸⁴ Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункт 32.

zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text

²⁸⁵ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», стаття 39-1, частина 3.

zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

²⁸⁶ Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункт 34.

zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text

у військовому оперативному резерві без підписаного контракту, отримують призначення через ТЦК та СП для доукомплектування відповідних військових частин. Ця інформація фіксується в їхніх військово-облікових документах, а їм вручають мобілізаційні розпорядження. Такі резервісти/ки вважаються приписаними до військових частин та прибувають на збірні пункти ТЦК та СП для виконання обов'язків за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, що вказано в повістках або мобілізаційних розпорядженнях.

Резервісти/ки, які уклали контракт про проходження служби у військовому резерві, прибувають до своїх військових частин у строки, визначені командирами в/ч²⁸⁷.

Як і військовозобов'язані, резервісти/ки мають право на відстрочку від призову на особливий період (воєнний стан) за сімейними обставинами, станом здоров'я, у зв'язку з навчанням у ЗВО. Проте водночас вони не підлягають бронюванню та не можуть отримати відстрочку від призову за цією підставою. Це відрізняє ветеранів/ок та колишніх військовослужбовців/иць від військовозобов'язаних без досвіду служби, у яких є така можливість.

Відповідно до законодавства, бронювання за державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами на період мобілізації та на воєнний час передбачене лише для військовозобов'язаних, а на резервістів/ок ці положення не поширюються^{288, 289}. Якщо людина в реєстрі зазначена як «резервіст/ка», то ця відмітка не дозволить пропустити її на бронювання через портал «Дія»²⁹⁰. Проте на практиці

²⁸⁷ Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункт 32-1
zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text

²⁸⁸ Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», стаття 24
zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

²⁸⁹ Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 14 березня 2025 року № 43 «Порядок зарахування до військового оперативного резерву», пункти 1.4, 1.7

²⁹⁰ Експертне інтерв'ю з представником ТЦК та СП, проведене 28 листопада 2025 року

через помилки обліку, людський фактор та інші причини бувають випадки, коли під час особливого періоду ветеранів/ок після звільнення не визнавали резервістами/ками і вони перебували на обліку як військовозобов'язані, що фактично давало їм змогу скористатися механізмом бронювання²⁹¹.

У межах інтерв'ю для цього дослідження ми засвідчили, що для ветеранів і ветеранок така ситуація може сприйматися несправедливою і дискримінаційною.

«Але чи не можуть при цьому ці люди, наприклад, бути в якійсь сфері заброньованими? Ну він же як може бути хорошим... колишнім військовим, так він може бути й суперфаховою людиною на якомусь критичному підприємстві. Ну тоді десь комусь треба бути обирати, де він важливіший. Ну типу комусь десь треба буде приймати рішення і розробляти якісь правила гри... Я не погоджуюся з тим, що людина там ОР-1 або ОР-2, то він не має права на бронювання. Знову ж таки, він може бути більш важливим в якійсь іншій галузі», — експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року

Суперечливим фактом є те, що за ігнорування повістки на виклик, неможливості встановлення місця перебування під час мобілізації та у зв'язку з виїздом за кордон на понад три місяці людина припиняє бути резервістом/кою та уникає обов'язку першочергового призову. Така практика застосовувалася після початку повномасштабного вторгнення — усі резервісти/ки, які не з'явилися на виклик за повісткою, були вилучені з резерву та до сьогодні стоять на обліку військовозобов'язаних, що дозволяє їм скористатися механізмом бронювання.

²⁹¹ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 13 листопада 2025 року

Збори резервістів/ок

Виконання обов'язків служби у військовому резерві полягає передусім у проходженні перевірочних та навчальних зборів. Їхню організацію та проведення регулює Наказ МОУ від 05.01.2022 № 2²⁹². Загальний строк виконання обов'язків служби у військовому резерві не може перевищувати три місяці на рік²⁹³. **Збори бувають декількох типів**²⁹⁴:

Перевірочні

Такі збори планує ГШ ЗСУ в період проведення командно-штабних мобілізаційних навчань. Мета — уточнити приписний склад та перевірити системи оповіщення та збору, поставки мобілізаційних ресурсів ТЦК та СП, прийом військовими частинами. Під час таких зборів резервісти/ки та військовозобов'язані виконують функціональні обов'язки у складі підрозділів військових частин відповідно до посади, на яку призначені.

Навчальні

Такі збори спрямовані на відновлення, набуття чи вдосконалення індивідуальних спроможностей, необхідних для виконання обов'язків на військових посадах. Програми зборів та підготовки затверджують командувачі/ки видів та родів військ (сил) ЗСУ. Заняття проходять у форматі шестиденного робочого тижня з одним вихідним, а тривалість навчального дня становить

²⁹² Наказ Міністерства оборони України від 5 січня 2022 року № 2 «Про затвердження Інструкції з організації й проведення зборів із резервістами та військовозобов'язаними в органах військового управління, з'єднаннях, військових частинах, установах та організаціях Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0296-22#top

²⁹³ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», стаття 29, частина 7 zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n613

²⁹⁴ Загальні положення Наказу Міністерства оборони України від 5 січня 2022 року № 2 «Про затвердження Інструкції з організації й проведення зборів із резервістами та військовозобов'язаними в органах військового управління, з'єднаннях, військових частинах, установах та організаціях Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту», пункти 2–3. zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0296-22#top

вісім навчальних годин²⁹⁵. Після навчальних зборів та в разі успішного складання заліків резервісту/ці можуть надати чергове військове звання відповідно до Положення про проходження служби у військовому резерві.

Загальне планування зборів у ЗСУ покладається на Генеральний штаб на підставі пропозицій, що надходять від органів військового управління²⁹⁶. Щороку ГШ ЗСУ визначає види зборів, їхню тривалість, кількість залучених людей, а також місце та час проведення²⁹⁷.

Законодавство визначає, що кількість резервістів/ок, яких призивають на збори, щороку визначається з урахуванням обсягу бюджетних асигнувань, що виділяються для відповідного відомства, зокрема Міністерства оборони України, ГУР МОУ та ДССТ²⁹⁸. Це є ключовим чинником планування зборів, адже саме рівень фінансування визначає їхню періодичність, чисельність, категорію військового оперативного резерву, що залучається до навчань, а також якість такої підготовки. За умов обмеженого фінансування пріоритет під час проведення зборів завжди надаватиметься бойовому резерву.

«Як буде відрізнятися досвід резервістів залежно від того, до якого типу резерву вони будуть належати, — то тут все буде залежати від коштів. Якщо ми будемо мати кошти, то щороку будуть збори. Звісно, що для цього питання найбільш важливий і цікавий — це бойовий резерв», — експертне інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, проведене 18 грудня 2025 року

Відповідно до законодавства, викликати резервістів/ок на збори та вручити повістку має ТЦК та СП або військова частина, з якою

²⁹⁵ Наказ Міністерства оборони України від 5 січня 2022 року № 2 «Про затвердження Інструкції з організації й проведення зборів із резервістами та військовозобов'язаними в органах військового управління, з'єднаннях, військових частинах, установах та організаціях Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту», пункт 2 Розділу IV. zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0296-22#top

²⁹⁶ Той самий наказ, пункт 1 Розділу II

²⁹⁷ Той самий наказ, пункт 5 Загальних положень

²⁹⁸ Той самий наказ, пункт 4 Загальних положень

людина уклала контракт. Перед цим резервіст/ка має пройти ВЛК та оновити військово-облікові дані про стан здоров'я.

Збір резервістів/ок та військовозобов'язаних для перевезення зазвичай відбувається в пункті постійної дислокації ТЦК та СП, хоча резервіст/ка може прибути до місця проведення зборів і самостійно. Резервістів/ок, які проходили службу за призовом в особливий період упродовж встановлених строків, звільнені й зараховані до ВОР, протягом року з дня звільнення не призивають на збори²⁹⁹. Водночас ця норма не стосується мобілізованих військовослужбовців/иць.

Людина, яка уклала контракт резервіста/ки, проходить збори лише у своїй військовій частині та виключно за її викликом. Натомість резервіста/ку без такого контракту, із «загального пулу резерву» на практиці територіальний центр комплектування може викликати на збори декілька разів у різні військові частини³⁰⁰.

Зафіксовані випадки, коли в навчаннях з різними підрозділами брали участь одні й ті самі резервісти/ки — вони могли проходити збори двічі на рік. Тоді як інші резервісти/ки протягом п'яти–семи років не брали участі в жодних зборах³⁰¹. **У цього є декілька причин:**

1. Оскільки резервісти/ки-контрактники/ці прив'язані до відповідної військової частини, їхнє проходження зборів залежить від неї. Траплялися випадки, коли військові частини за тривалий період не проводили жодних зборів або не залучали всіх резервістів/ок, які уклали з нею контракт.
2. І ТЦК та СП, і військові частини часто залучали лише тих резервістів/ок, які добровільно погодились пройти такі збори. Виклик на збори відбувався, як правило, телефоном,

²⁹⁹ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», стаття 39-1, частина 9 zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n613

³⁰⁰ Експертне інтерв'ю з представником ради резервістів Сухопутних військ, проведене 26 листопада 2025 року

³⁰¹ Експертне інтерв'ю з офіцером КДШВ, проведене 15 грудня 2025 року

без офіційних письмових повісток, а це посилювало враження, що участь необов'язкова.

3. Низка резервістів/ок, навіть попри виклик на збори, ігнорувала їх та не з'являлась. Де-юре ухилення резервіста/ки від навчальних (спеціальних) зборів карається штрафом від 8 500 до 11 900 грн або виправними роботами на строк до двох років³⁰². Однак на практиці за неявку резервістів/ок до відповідальності не притягують, що фактично зводить участь у зборах до питання особистої відповідальності та сумлінності резервіста/ки^{303, 304, 305, 306}.

«От я впевнений, в кожному РТЦК були такі свої штатні резервісти, скажем так, які були готові поїхати на будь-які збори, от. Того що дуже багато приписаного того особового складу, в основному, ну, дуже важко було їх викликати на ті збори. По-перше, чому? По-перше, ну, відсутність жодного бажання їхати на ті збори, відсутність якоїсь дієвої відповідальності за неприбуття на ті збори, плюс, ну, ті кошти, які там відшкодовувались за час проходження цих зборів, вони ну не покривали там тих витрат, які вони витрачали на проведення тих самих зборів там, або ж тих грошей, які вони втрачали у зв'язку з... ну, з вимушеним простоем, скажем так, на робочому місці. І багато роботодавців тож там перешкождали якби направленню цих громадян на збори», — експертне інтерв'ю з представником ТЦК та СП, проведене 28 листопада 2025 року

Такі випадки вказують на системні прогалини в організації підготовки резервістів/ок. У результаті підготовка охоплює вузьке коло людей, тоді як інші взагалі залишаються поза системою. Немає цілісної системної програми підтримання належного рівня готовності кожного/ї резервіста/ки, а ці люди в разі виникнення загрози мають бути задіяні передусім.

Водночас простежується окрема системна проблема, пов'язана з резервістами/ками, які не мають контракту та не закріплені

³⁰² Кримінальний кодекс України, стаття 337. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

³⁰³ Експертне інтерв'ю з начальником управління персоналу корпусу, ветераном-резервістом проведене 28 листопада 2025 року

³⁰⁴ Експертне інтерв'ю з офіцером КДШВ, проведене 15 грудня 2025 року

³⁰⁵ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 13 листопада 2025 року

³⁰⁶ Експертне інтерв'ю з представником ТЦК та СП, проведене 28 листопада 2025 року

за конкретними підрозділами. Вони як правило проходять навчання з різними підрозділами, різних видів та родів військ, без сталої прив'язки до конкретної частини. Це ускладнює розуміння того, куди саме вони потраплять на службу в разі виклику.

Ідеальним є варіант, коли резервіст/ка проходить збори в тій частині, де він чи вона служили раніше, і з командиром/кою, якого/яку знають особисто, а в майбутньому в разі потреби знову залучається до служби саме в цьому підрозділі. Це допомагає швидше адаптуватися під час зборів та підвищує ефективність підготовки і бойове злагодження — військова частина може стабільно взаємодіяти із резервістом/кою та формувати довгострокові зв'язки у підрозділі.

«Те, що один відгуляв за два роки четверо зборів, це не позитивний момент. Це просто те, що від нехватки тих, кого надо було б залучити, і в більшій кількості прогнати через ці збори, ну щоб підтримати їх навички, і ну... розуміти, знати їх, от. Щоб вони там були у своєму підрозділі, і були стабільними. А те, що вони там кочували від бригади десантної до морської піхоти й потім до сухопутної, в кінцевому випадку, коли буде свисток, куди їх призовуть, невідомо. Чи вони самі туди приїдуть, чи як вони потраплять? Тобто проблема тут, що немає такої прив'язки персональної», — експертне інтерв'ю з офіцером КДШВ, проведене 15 грудня 2025 року

Частина резервістів/ок усвідомлює важливість навчань і підтримання практичних навичок та зацікавлена в тому, щоб такі збори були максимально ефективними і сприймалися як корисний елемент підготовки, а не як формальність та втрата часу.

«По факту воно, дійсно, часто не мало сенсу. Ну, тобто це була формальність, багато що, звісно, залежало від того, хто на місці цим командує... Купа була повідомлень, що чуваки просто цілий день лежать в лісі, типу, курять дзигари... Ну, або бухають, звісно ж, тому... або і курять, і бухають...» — експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 13 листопада 2025 року

«Зараз я витрачаю свої гроші, щоб займатися стрільбою, там якимись фізичними навантаженнями, пов'язаними з проходженням служби... Тобто я зараз вкладаю свій ресурс у те, щоб бути й підтримувати себе, умовно кажучи, в стані готовності», — експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 13 листопада 2025 року

Водночас окрім подекуди низької ефективності самих навчань, ще однією причиною, чому резервісти/ки іноді не бажають брати участь у зборах, є відсутність прогнозованості та виклик на них «за кілька днів». Через це людям складно домовитися з роботодавцем/ицею, терміново відкласти роботу або передати її колезі, і вони змушені відмовлятися від участі.

«Я розумію зараз, для чого це робиться. Мені лише допомогло би хоча би приблизне розуміння, коли це буде... Да, якась прогнозованість, щоб... якщо ми знаємо, наприклад, що умовно, ОР-1 збирають в третьому кварталі 2026 року, то ми собі просто під час планування на 2026 рік, ми собі розуміємо, що в нас у воєнному департаменті, не знаю там, 17 людей можуть вибути, і ми собі на третій квартал особливо нічого не плануємо. Коротше, потрібна прогнозованість», — експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року

Звільнення з резерву

Звільнитися зі служби у військовому резерві людина може за такими підставами³⁰⁷:

- у зв'язку з прийняттям (призовом) на військову службу;
- за станом здоров'я (непридатність до служби);
- у разі досягнення граничного віку;
- за сімейними обставинами;
- через службову невідповідність;
- у разі призначення покарання у вигляді позбавлення чи обмеження волі, позбавлення військового звання чи права займати певні посади;
- у разі притягнення до відповідальності за корупційне правопорушення;
- за наявності підстав для відстрочки від призову за мобілізацією (на підставі рапорту резервіста/ки);
- якщо резервіст/ка добровільно протягом десяти календарних днів від дня вручення повістки не з'явився до ТЦК та СП або в/ч під час мобілізації;
- якщо неможливо встановити місце перебування резервіста/ки протягом 60 днів від дня оголошення мобілізації;
- у разі припинення громадянства України;
- через виїзд за межі України на понад три місяці;
- через невиконання обов'язків служби у військовому резерві.

³⁰⁷ Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункт 107-1.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012/ed20250101#Text

У такому разі людину виключають з ВОР, звільняють зі служби у військовому резерві, знімають з військового обліку резервістів/ок та беруть на облік військовозобов'язаних³⁰⁸.

Якщо людина звільнилася з війська в особливий період та зарахована або прийнята на службу в резерві, то має продовжувати службу в ньому до завершення особливого періоду, навіть якщо строк її контракту сплинув³⁰⁹.

Чинне законодавство не визначає, як функціонуватиме ця норма в умовах мирного часу. Це означає, що повноцінний перехід до цивільного життя для більшості колишніх військовослужбовців/иць є умовним і ускладнюється постійною можливістю повернення до війська. В особливий період вони можуть звільнитися зі служби у військовому резерві лише за виключним переліком підстав: станом здоров'я, граничним віком, через сімейні обставини або у разі наявності відстрочки від мобілізації³¹⁰.

Після початку повномасштабного вторгнення до ВОР в обов'язковому порядку потрапляють виключно колишні військовослужбовці/иці, зокрема ветерани/ки. Цивільних без досвіду військової служби не можуть бути зарахувати до ВОР – потрапити до нього вони можуть лише добровільно через укладення контракту резервіста/ка. Якщо вони не мають підстав для оформлення відстрочки від призову на військову службу або не оформили її³¹¹, то підлягають призову на неї під час мобілізації. Якщо ж ця відстрочка у них є, то їх виключають з ВОР та ставлять на облік військовозобов'язаних³¹².

³⁰⁸ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», абзац 10 пункту 2 частини 1 статті 37. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#top

³⁰⁹ Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 14 березня 2025 року № 43 «Порядок зарахування до військового оперативного резерву», пункт 3.1.

³¹⁰ Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», пункт 107-1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012/ed20250101#Text

³¹¹ Відповідь на запит Департаменту мобілізації Міністерства оборони України від 08.12.2025.

³¹² Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України», підпункт 8 пункту 107-1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text

Механізм функціонування ВОР фактично має циклічний характер: людина проходить службу, звільняється, зараховується до ВОР, а в разі потреби знову першочергово призивається до війська для відсічі загрози. Натомість цивільних без попереднього досвіду служби призивають на військову службу через мобілізацію лише після залучення пріоритетних категорій резервістів/ок. Така практика створює нерівні умови, оскільки основний виклик участі у бойових діях покладається на людей, які вже присвятили значний період свого життя війську.

Щоби справедливо розподіляти обов'язки між цивільними і людьми з військовим і бойовим досвідом, державі важливо системно залучати військовозобов'язаних до навчальних зборів, базової загальновійськової підготовки (БЗВП) та базової військової служби (БВС) — та надалі зараховувати їх до ВОР. Також важливо заохочувати цивільних без досвіду служби підписувати контракт у резерві. Такий підхід має спиратися на принцип недопущення постійного багаторазового залучення одних і тих самих людей. Це відповідає практиці країн із розвиненими системами резерву, зокрема Норвегії, де законодавчо закріплено вимогу справедливого розподілу навантаження, щоб *«уникнути, наскільки це можливо, багаторазового залучення одних і тих самих людей»*.

Водночас таке залучення має супроводжуватися підготовкою, що відповідає реальним потребам війська у відповідних спеціальностях та компетенціях, оскільки на початковому етапі цивільні не зможуть повноцінно замінити досвідчених військовослужбовців/иць і ветеранів/ок. Держава має завчасно готувати заміну. Це дасть змогу одночасно підтримувати боєздатність, розширювати підготовлений резерв і зменшувати дисбаланс навантаження між військовозобов'язаними та резервістами/ками, яких уже неодноразово викликали для захисту країни.

Гарантії резервістів/ок

Резервісти/ки не належать до зайнятого населення в Україні та відповідно до законодавства про зайнятість мають право бути визнаними безробітними та зареєструватися в державній службі зайнятості як люди, що шукають роботу³¹³. Так само вони можуть поєднувати основну цивільну роботу зі службою в резерві та мати відповідні трудові гарантії на час проходження зборів чи військової служби.

За призваними резервістами/ками на час виконання обов'язків служби у військовому резерві, включно з часом проїзду до локації проведення і назад, має зберігатися місце роботи, посада та середня заробітна плата³¹⁴. У цей період резервісти/ки також отримують грошове забезпечення та заохочення від військової частини.

Виплати

Загалом резервісти/ки під час виконання своїх обов'язків у військовому резерві мають право на такі види виплат:

Середній заробіток за місцем роботи або прожитковий мінімум

Для резервістів/ок, які **мають основне місце роботи**, ця сума має становити не менше **8 647 грн**. Виплату проводить роботодавець/иця, а опісля ТЦК та СП відшкодовує ці витрати через відомчі кошти.
Самозайнятим громадянам/кам виплати не передбачено

Резервістам/кам, які **не працюють**, військова частина виплачує грошове забезпечення розміром в **один прожитковий мінімум**. Станом на березень 2026 року це 3 328 грн

³¹³ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», пункт 5 статті 26-1.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

³¹⁴ Той самий закон, пункт 11 статті 29.

Грошові виплати від військової частини	Від 1,5 до 2 прожиткових мінімумів на місяць (у 2026 році це від 4 992 грн до 6 656 грн)
Добові за кожен день перебування на зборах	З урахуванням часу в дорозі від ТЦК та СП до місця проведення зборів і назад, зокрема за період тимчасової непрацездатності (від 60 грн на день для рядового складу до 150 грн для вищого офіцерського складу) — виплачує військова частина
Витрати на проїзд до місця проведення зборів і назад	Відшкодовують ТЦК та СП
Одноразове грошове заохочення.	Резервістам/кам, які виконали програму підготовки та не вчиняли правопорушень, виплачується одноразове грошове заохочення після виконання програми підготовки в розмірі від 1 600 до 3 100 грн на рік — орієнтовно від 133 до 258 грн на місяць . Виплата проводиться у січні поточного року за підсумками минулого

Фінансові розрахунки з резервістами/ками здійснюються згідно з Постановою КМУ від 23 листопада 2006 року № 1644³¹⁵ та окремими відомчими інструкціями про умови таких виплат^{316, 317, 318, 319}.

Усі ці виплати в Україні підлягають оподаткуванню, хоча в деяких інших країнах, наприклад, у Франції, вони звільнені від податків.

³¹⁵ Кабінет Міністрів України. (2006, 23 листопада). Постанова № 1644 «Про порядок і розміри грошового забезпечення та заохочення військовозобов'язаних та резервістів, грошової виплати резервістам». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-2006-D0BF#top

³¹⁶ Наказ Міністерства оборони України від 12 березня 2007 року № 80 «Про затвердження Інструкції про умови виплати грошового забезпечення та заохочення військовозобов'язаних та резервістів, грошової виплати резервістам». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-07#top

³¹⁷ Наказ Головного управління розвідки Міністерства оборони України від 5 лютого 2025 року № 33 «Про затвердження Інструкції про умови виплати грошового забезпечення та заохочення військовозобов'язаних та резервістів, грошової виплати резервістам Головного управління розвідки Міністерства оборони України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-25#Text

³¹⁸ Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14 липня 2015 року № 856 «Про затвердження Інструкції про умови виплати грошового забезпечення та заохочення військовозобов'язаних та резервістів, грошової виплати резервістам Національної гвардії України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0916-15#Text

³¹⁹ Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13 травня 2019 року № 367 «Про затвердження Інструкції про умови виплати грошового забезпечення та заохочення військовозобов'язаних та резервістів, грошової виплати резервістам Державної прикордонної служби України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0574-19#Text

За час 30-денних зборів резервіст/ка рядового складу, який/а працює, у 2026 році з урахуванням податків отримає мінімум **14 067 грн**, а якщо не працює, то **9 786 грн**.

Гарантії на час проходження військової служби

Оскільки резервістів/ок призивають на окремий вид служби (військову службу за призовом людей з-поміж резервістів в особливий період), на них формально не поширюються гарантії, передбачені законодавством для мобілізованих.

Для ефективної роботи кожної гарантії, у ній завжди виділяють окремі групи військовослужбовців/иць: мобілізовані, призвані резервісти/ки, військовослужбовці/иці за контрактом. Проте, до прикладу, в низці податкових пільг призвані резервісти/ки не згадані, тому вони не можуть ними скористатися.

Так, **Податковий кодекс надає податкові пільги військовослужбовцям/ицям, які зараз не поширюються на призваних резервістів/ок:**

- до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу не входить сума грошової допомоги (зокрема в натуральній формі), яка надається мобілізованим військовослужбовцям/ицям, та компенсаційні виплати з бюджету в межах середнього заробітку мобілізованих працівників/иць³²⁰;
- у розрахунку загальної кількості людей, які перебувають у трудових відносинах з платником єдиного податку — фізичною особою, не враховуються наймані працівники/ці,

³²⁰ Податковий кодекс України, підпункт 165.1.1 пункту 165.1 статті 165.
zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top

призвані на військову службу під час мобілізації на особливий період³²¹;

- самозайняті громадяни/ки, які призвані за мобілізацією або проходять службу за контрактом, звільняються від нарахування, сплати та подання податкової звітності з податку на доходи фізичних осіб, єдиного податку та військового збору³²².

У травні 2020 року в Україні зареєстрували законопроект № 3554, що пропонував внести зміни у положення Податкового кодексу та розширити список пільг на резервістів/ок³²³. Проте документ лишився на розгляді комітету.

Взаємини з роботодавцем/ицею

Згідно з поточним законодавством, роботодавці мають враховувати, що їхніх працівників/иць-резервістів/ок можуть в будь-який момент викликати на збори або призвати на військову службу, інколи — без чітко визначеного строку. Часто виклики на збори відбуваються без попередження і стають для роботодавця/иці несподіванкою, що ускладнює планування роботи й створює додаткове навантаження³²⁴. У результаті роботодавці можуть бути не зацікавлені працевлаштувати колишніх військовослужбовців/иць та ветеранів/ок, які майже всі є резервістами/ками³²⁵. Окрім організаційного, іншим викликом стає також те, що роботодавець/иця зобов'язаний/а виплачувати людині середній заробіток на час зборів, який формально має

³²¹ Податковий кодекс України, підпункт 291.4.1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top

³²² Податковий кодекс України, пункт 25 підрозділу 10 Розділу XX. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top

³²³ Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо окремих питань забезпечення організації виконання військового обов'язку в особливий період» № 3554 від 28 травня 2020 року itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/2551

³²⁴ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 22 грудня 2025 року.

³²⁵ Експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 13 листопада 2025 року.

компенсувати держава. Однак на практиці такі виплати часто затримуються або взагалі не здійснюються.

«На практиці відшкодовувалось, в принципі да, але з дуже великими потугами і затримками, от. У зв'язку з цим якби багато роботодавців просто не хотіли з цим зв'язуватись, відповідно, відпускають туди [на збори] своїх людей. Ну і резервіст так от подумав, ну, я сейчас втрачу роботу нормальну таку, більш-менш оплачуєму, чи я поїду там на тиждень на ті збори, непонятно що там буду робити? Відповідно, вибирали якби перший варіант, щоби лишиться на роботі, і на ті збори не прибували», — експертне інтерв'ю з представником ТЦК та СП, проведене 28 листопада 2025 року

Чинний Кодекс законів про працю формально не передбачає окремого захисту для резервістів/ок, зокрема ветеранів/ок. Їхній статус також не входить до переліку ознак, за якими заборонена дискримінація у сфері праці³²⁶.

Інші гарантії

1. У разі встановлення інвалідності або часткової втрати працездатності внаслідок поранення чи захворювання, отриманих під час проходження зборів, а також у разі загибелі (смерті) резервіста/ки держава виплачує одноразову грошову допомогу³²⁷.
2. Під час зборів резервісти розміщуються у пунктах постійної дислокації військових частин, на полігонах або в окремих приміщеннях. За рішенням командира/ки військової частини

³²⁶ Кодекс законів про працю України, стаття 2-1. zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

³²⁷ Кабінет Міністрів України (2013, 25 грудня). Постанова від № 975 «Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві». zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2013-D0BF#Text

їм дозволяється проживання вдома, якщо вони мешкають у населеному пункті, де проводяться збори³²⁸.

3. У разі виклику для виконання обов'язків такі люди мають право на комплексне забезпечення, до якого входять грошове, речове (забезпечують бойовим єдиним комплектом³²⁹), продовольче та медичне забезпечення (медогляд, лікування). Резервісти/ки, викликані на збори, мають право на відпустку за сімейними обставинами або з інших причин³³⁰.
4. Строк виконання обов'язків у військовому резерві не зараховується до вислуги років для призначення військової пенсії. До такої вислуги зараховується лише служба резервістів/ок в АТО / ООС, які безпосередньо брали участь у бойових діях³³¹.
5. Час перебування резервіста/ки на службі у військовому резерві зараховується до строку вислуги резервіста/ки у військовому званні (для осіб офіцерського складу), і це впливає на отримання ним/нею чергового звання³³².

³²⁸ Пункт 11 Наказу Міністерства оборони України від 5 січня 2022 року № 2 «Про затвердження Інструкції з організації і проведення зборів із резервістами та військовозобов'язаними в органах військового управління, з'єднаннях, військових частинах, установах та організаціях Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0296-22#Text

³²⁹ Наказ Міністерства оборони України від 29 квітня 2016 року № 232 «Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-16#Text

³³⁰ Абзац 9 пункту 35 Указу Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text

³³¹ Частина 1 статті 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#top

³³² Пункт 45 Указу Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text

Державна політика щодо резервістів/ок

Сучасна державна політика щодо резервістів/ок формується на перетині військової кадрової та ветеранської політик. Це відображає стратегічний курс держави на поєднання цілей національної безпеки з гарантіями соціального захисту та відновлення цивільного добробуту людей, які брали участь у захисті держави.

Стратегія залучення, розвитку та утримання людського капіталу в Силах оборони України до 2027 року³³³

Головна мета Стратегії — створення системи, яка забезпечить ефективне застосування та утримання вмотивованого резерву як в умовах воєнного стану, так і в післявоєнний період.

Вона визначає низку пріоритетів у державній політиці щодо резервістів/ок:

- Щоби залучати громадян/ок до військової служби, у Стратегії є таке завдання — продовжувати **розвивати службу у військовому резерві, посилювати мотивацію** укладати контракти на службу в резерві.
- Ще один важливий аспект політики — **цифровізація та вдосконалення системи обліку**. Це має допомогти належно реєструвати резервістів/ок та інтегрувати дані Реєстру призовників/ць, військовозобов'язаних та резервістів/ок

³³³ Стратегія залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 29 грудня 2024 року № 862-нм.

mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-vid-29-12-2024-862-nm-pro-zatverdzhennya-strategiyi-zaluchennya-rozvitku-ta-utrimannya-lyudskogo-kapitalu-v-silah-oboroni-ukrayini-na-period-do-2027-roku

з іншими державними базами та інформаційно-комунікаційними системами.

- Окрема операційна ціль Стратегії стосується **вдосконалення системи оформлення документів** та постановки на військовий облік, зарахування звільнених військовослужбовців/иць до військового оперативного резерву.

Тут передбачені такі завдання:

1	Створити електронну платформу та цифровізувати оформлення документів для ветеранів/ок війни, зокрема для підтвердження статусу
2	Удосконалювати та переглядати порядок зарахування військовослужбовців/иць, звільнених з військової служби, до військового оперативного резерву та їх обліку
3	Автоматизувати постановку на військовий облік після звільнення з військової служби

Концепція військової кадрової політики в системі МОУ на період до 2028 року³³⁴

Ця Концепція регулює заміну строкової військової служби в мирний час на інтенсивну військову підготовку громадян/ок призовного віку. Мета такої підготовки — накопичити навчений резерв та організувати населення до національного спротиву³³⁵.

³³⁴ Наказ Міністерства оборони України від 27 жовтня 2023 року № 637 «Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року». zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text

³³⁵ Ціль 2 підпункту 3.4.1 пункту 3.4 Наказу Міністерства оборони України від 27 жовтня 2023 року № 637 «Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року». zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text

Пріоритет Концепції — у мирний час нарощувати чисельність підготовленого резерву, підвищувати мотивацію громадян/ок та розвивати контрактну форму служби в резерві. Мета цих кроків — після завершення воєнного стану збільшити чисельність військового оперативного резерву до 250 тисяч людей та його утримання. Частка резервістів/ок, які уклали контракти, має зрости до 30 % загальної чисельності.

У перспективі, відповідно до цієї моделі, **резерв розглядається як основне джерело доукомплектування Збройних Сил у разі загрози збройної агресії**. Залучатися має оперативний, мобілізаційний і громадський резерв та резервісти/ки, які уклали контракти та систематично проходять підготовку. Проте Концепція не визначає, якою є відмінність від чинної системи, хоча доукомплектування Збройних Сил нині також відбувається саме з цих частин військового резерву.

Стратегія ветеранської політики до 2030 року³³⁶

Ця Стратегія доповнює кадровий вимір соціальним складником для ветеранів/ок, які будуть більшою частиною військового оперативного резерву.

Частина ветеранів/ок після звільнення зі служби залишатиметься у військовому резерві або може повторно залучатися до служби в разі нових загроз. Тому умови резерву безпосередньо впливатимуть на їхню спроможність відновити та підтримувати цивільний добробут.

³³⁶ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 року № 1209-р «Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках».
zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-D180#Text

Стратегія визначає, що є щонайменше дві групи резервістів/ок, чий досвід буде суттєво відрізнятися у найближче десятиліття:

■ ветерани та ветеранки, які брали участь в АТО / ООС, для яких військова служба за призовом під час мобілізації є досвідом повторної мобілізації	■ ветерани та ветеранки, для яких військова служба під час повномасштабного вторгнення є першим досвідом

Держава визнає, що рівень цивільного добробуту цих двох груп ветеранів та ветеранок може суттєво відрізнятися, що надалі потребує проведення додаткового аналізу.

У межах стратегічної цілі 3 щодо участі ветеранів і ветеранок у забезпеченні національної безпеки визначена необхідність захисту їхніх прав під час проходження служби, зокрема у військовому резерві. **Для цього необхідно:**

■ впровадити механізми цифрової ідентифікації ветеранів/ок серед військово-службовців/иць	■ удосконалити збір та аналіз даних щодо їхніх потреб	■ досліджувати досвід повернення на службу та спроможність відновлювати добробут після її завершення

Оновлення системи соціального та правового захисту має також допомогти уніфікувати державні механізми підтримки, посилити міжвідомчу взаємодію та створити прозору систему доступу до ресурсів для ветеранів, ветеранок і членів їхніх сімей.

РОЗДІЛ 3

Мапування потреб ветеранів і ветеранок у резерві

У цьому розділі дослідження ми ідентифікуємо та мапуємо потреби ветеранів і ветеранок у військовому резерві. Дехто з чинних військових уже має досвід проходження служби в резерві, а для когось — вона вперше розпочнеться після завершення воєнного стану. Тож насамперед ми дослідили складнощі та нереалізовані потреби резервістів/ок у минулому й узагальнили сучасні погляди ветеранів/ок на їхню майбутню службу.

Під час написання цього розділу ми послуговувалися такими джерелами:

1	результатами дослідження «Перехід від військової служби до цивільного життя» ³³⁷ , яке команда Принципу провела у квітні 2025 року
2	даними, зібраними під час проведення глибинних інтерв'ю з фахівцями/чинями, які вели облік, займались питаннями забезпечення, досліджували або брали участь у реалізації концепції резерву
3	результатами трьох фокус-групових дискусій, проведених в грудні 2025–січні 2026 років, з ветеранами/ками з досвідом служби в резерві та без нього ³³⁸

³³⁷ Принцип. (2025). Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення. pryncyp.org/analytics/perehid-vid-vijskovoyi-sluzhby-do-czyvilnogo-zhyttya-konteksty-dosvidy-rishennya

³³⁸ Детально методологія дослідження описана у [вступному](#) розділі дослідження.

Важливо, що ветерани/ки визнають доцільність підтримувати навички і зберігати готовність дати відсіч для людей із бойовим досвідом. Втім нині великий відбиток на сприйняття резерву накладає втома, крізь призму якої інформанти/ки описують теперішнє і майбутнє. Відтак найперша потреба, яку ми ідентифікували у ветеранів і ветеранок, — відпочинок після завершення служби. Під час обговорень учасники/ці наголошували, що перед зарахуванням людей у резерв важливо, аби вони проходили психологічну та медичну реабілітацію, особливо після поранень. Вони також мають очікування, що між завершенням служби та зарахуванням чи контрактом на службу в резерві буде достатній часовий проміжок, щоб людина могла відпочити та подбати про своє здоров'я.

«...Що я бачу зараз, що діється, це, дуже всім бракує психологічної реабілітації, відпочинку сім'ї. От саме найперше, це от, що я би впроваджував, це оця реабілітація. І потім вже вирішувати, чи людина буде в резерві, чи вона допоможе, чи її, як кажуть, цей стан після війни, чи її краще відпустити додому і дати їй нарешті вільно жити...» — фокус-групові дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

«...думати про те, що нарешті війна умовно закінчиться, ми станемо цивільними, чи хтось там продовжить службу, але при цьому ми знову будемо чверть року свого життя кожного року повторювати якусь діяльність військову. Це трохи лякає. Від цього хочеться точно відпочити...» — фокус-групові дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

Водночас важливо, що часто йдеться саме про відпочинок, а не про розірвання зв'язків з армією назавжди.

«...я більш ніж впевнений, що просто навіть самі люди, які так чи інакше звільняться з армії, вони захочуть, в разі чого, бути частиною цього двіжжя. Вони відпочинуть, типу трошки відновлять своє здоров'я. І да, хтось конечно ніколи не захоче більше мати нічого спільного. Але я думаю, що ну прямо так, щоб всі поголовно? Ну я слабо в це вірю. Ну типу я думаю, що якщо буде нормальна, чесна, справедлива співпраця людини і армії, то це може бути абсолютно окей...» — експертне інтерв'ю з ветераном-резервістом, проведене 13 листопада 2025 року

Опитані інформанти/ки також ставили під сумнів необхідність зарахування в резерв всіх звільнених з військової служби. У цілому учасники/ці фокус-групових дискусій розуміють резерв так: військовий оперативний резерв сприймають як систему першочергового комплектування війська у разі загострення воєнної ситуації, що складається з людей з бойовим досвідом.

Учасники/ці розрізняють два основні види резерву:

Активний	Пасивний
підписання контракту, регулярні збори	зарахування на облік у ТЦК після служби за відповідним фахом

Основними обов'язками резервістів/ок вони називають проходження навчальних зборів (до трьох місяців на рік) та негайну мобілізацію у разі потреби.

Утім важливо розуміти, що обсяг знань про службу в резерві сильно різниться серед різних ветеранів і ветеранок. Часто основне джерело інформації про систему резерву для них — це побратими / посестри, які мали такий досвід. Упродовж дослідження ми не зафіксували жодного прецеденту системного та вичерпного інформування військовослужбовців/иць щодо їхньої перспективи служби в резерві. Лише в одному випадку людина отримала роз'яснення щодо опцій зарахування або підписання контракту під час становлення на облік в ТЦК.

«....Під час демобілізації мене просто поставили перед фактом, що я зарахований до оперативного резерву в першій черзі. І юридично, ну, на момент 15 року я для себе це, ну, не знав, не усвідомлював. Лише потім там почав розбиратись, що це означає, і отримав розуміння, що на випадок нової війни типу я буду мобілізований в першу чергу.....» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

Тож друга потреба, яка впливає з обговорень, втім не артикулювалась учасниками/цями прямо — можливість ознайомитися із системою резерву перед звільненням, отримати

пояснення щодо специфіки зарахування й проходження служби та контракт резервіста/ки.

Серед опитаних респондентів/ок, які зараз перебувають на службі, знання про контракт часто є фрагментарними або відсутніми. Учасники/ці не розуміють, які саме переваги дає контракт порівняно з автоматичним зарахуванням у резерв. З глибинних інтерв'ю ми зафіксували, що коли йдеться про контракт, не всі військові розглядають необхідність в ньому мотиваційної частини.

«...А нащо в контракті ця мотивація? Контракт це прив'язка людини до підрозділу і до посади. Вся решта мотивації, в іншому законодавчому полі, про соціальний обов'язок, взагалі там... все що стосується тих же самих зборів...» — експертне інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, 1 грудня 2025 року

Тобто дехто з військових розглядає можливість гарантовано закріпити місце в конкретній частині як основну перевагу контракту, яка може не потребувати додаткових мотиваційних складових. Зібрані свідчення ми також проаналізували в межах п'яти галузей добробуту, які лежать в основі цього дослідження. Ми також структурували їх за двома напрямками та розглянули окремо досвід резервістів/ок, зокрема складнощі, а також очікування від системи резерву.

Управління військовою кар'єрою

**На початку дослідження ми висували
для цього аспекту добробуту такі гіпотези:**

- Ветерани/ки, які перебувають у військовому оперативному резерві, можуть так само прагнути самореалізації та підтримки військового добробуту
- Невизначеність перспектив та потенційних переваг від перебування у резерві може ще більше посилити відчуття несправедливості від обов'язкового зарахування до нього
- Для управління військовою кар'єрою ветеранам/кам важливо мати змогу обрати частину, змінити спеціальність, проходити якісне навчання, мати зрозумілі алгоритми просування по службі та граничний термін перебування у ВОР

Усі ці тези підтвердились частково. Частина опитаних ветеранів/ок розглядають перебування у військовому оперативному резерві як можливість продовжити військову кар'єру у менш інтенсивному форматі. Йдеться не лише про збереження навичок, а й про розвиток — здобуття нових спеціальностей, підвищення кваліфікації, участь у якісній підготовці. Такий формат може бути привабливим за умови, що резерв не є формальністю, а має чітку логіку та зміст.

У цьому контексті можна виокремити дві теми, навколо яких учасники/ці формулювали свої досвіди та очікування: бажання підтримувати фізичну й професійну форму та зберігати й підтримувати зв'язок з побратимами / посестрами. У цій самій логіці вони розглядали й один із ключових елементів служби в резерві — військові збори.

Досвід

Для опитаних ветеранів/ок, які перебували в резерві до 2022 року, така служба асоціюється з патріотизмом, самоорганізацією, однак і певним хаосом у державній системі. Вони розповіли, що резерв нерідко тримався на ініціативі командирів та власних коштах резервістів/ок. Деякі інформанти/ки повідомили, що хоча й в період перших хвиль звільнення мобілізованих громадян/ок у 2015 році та до початку повномасштабного вторгнення були окремі спроби удосконалити законодавство та практики служби в резерві, це не стало системними рішеннями.

Досвід навчання для них був різним: хтось проходив інтенсивні польові заняття, у когось воно було суто «на папері». Проте ветерани/ки, які активно тренувалися в резерві, зазначають, що саме цей досвід допоміг їм в подальшій службі під час повномасштабного вторгнення та навіть врятував життя.

Контракт

Свій досвід контрактної служби в резерві учасники/ці описали як формальність, подекуди потрібну лише для функціонування підрозділів територіальної оборони. Контракт підписували не заради пільг, а щоб «батальйон дійсно існував» де-юре та мав підстави для проведення занять. Респонденти/ки також зазначили, що з початком повномасштабної війни їхні контракти фактично були «анульовані», а ТЦК не мали чіткого алгоритму дій щодо цієї групи, внаслідок чого вони долучалися до служби на загальних засадах.

«...почалася повномасштабна війна, ну там вона мене застала в 5й ранку, я подзвонив до військового комісаріату і мені сказали: "Ні, всі ваші контракти анульовано". Військкомат не працює. От тому, в принципі, тоді, так як не працювали військкомати, то ми в принципі і пішли самі в бригаду територіальної оборони...» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

Збори та навчання

Щодо участі у зборах резервістів/ок у цьому дослідженні, а також у дослідженні «Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення» ми зафіксували скоріше приклади негативного досвіду, де збори є втратою часу як для військової підготовки, так і для цивільного життя.

*«...Я ж говорю, у нашій бригаді постійно, щороку, ну, через пів року, проводилися збори оперативного резерву. Три тижні ці резервісти перебували на території нашого ППД. І так, з ними проводилися заняття. Типу, щось. Їм за 3 тижні виплачувалася заробітна плата, от. Звісно, так. Звичайно, тобто ну ... в основному, багато хто з них приїжджав туди, знаєте, чисто по приколу, так, відпочити від дружин, від дітей, побухати, постріляти з автоматів, такий, як відпочинок, бл*дь. Такий екстремальний відпочинок, якщо казати про час до повномасштабки. Ось...»³³⁹ — ветеран-резервіст, військовослужбовець*

«...В 19-му році там уже, в принципі, якось більше воно організовано стало і людей почали вивозити на стрільби, на полігони. Тобто вони вже мали досвід з вогнепальною зброєю. Е, потім після виборів президента. У нас все вся ця програма, вона відмінилася і вона стала існувати лише на папері. І в принципі люди продовжували ті, які, скажімо так, хотіли, вони продовжували також оце за свій кошт займатися, ну, і отримувати досвід відповідно...» — фокус-груповою дискусією з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

Водночас під час збору інформації ми зафіксували й інакший досвід. Деякі інформанти/ки зазначали, що військова частина доволі серйозно ставилася до організації зборів і люди дійсно на практиці отримували специфічні знання та навички.

«...Я вам скажу, особисто я зміг отримати не тільки чергові звання, а іще зміг зробити, реалізувати те, про що в мене і мріяти не міг. Тобто освоїти декілька додаткових спеціальностей, видів зброї, виконати стрибки в складі бригади з ІЛ-76. Ну, тобто це просто неймовірно. Тому що в інший час це просто неможливо було, це просто не проводилося...» — інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, 1 грудня 2025 року.

³³⁹ Принцип. (2025). Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення.

pryncyp.org/analytics/perehid-vid-vijskovoyi-sluzhby-do-cyvilnogo-zhyttva-konteksty-dosvidy-rishennya

Узагальнюючи досвід інформантів/ок щодо зборів та навчання, ми зафіксували, що найбільше нарікань викликає їхня якість.

З досвіду взаємодії з навчальними центрами в період повномасштабного вторгнення вони виділяють такі виклики:

- **застарілі методи («совок»)** — учасники/ці зазначають, що навчання проводиться за застарілими програмами, які не враховують умов повномасштабної війни. Наприклад, людей вчать будувати класичні окопи («змійки»), що є неефективним в умовах активного використання дронів;
- **брак практичності** — опитані розповідають, що замість відпрацювання реальних сценаріїв, наприклад мінометного обстрілу, під час навчання використовують страйкбольні гранати, що не дає новачкам розуміння реальної небезпеки та алгоритму дій;
- **некомпетентність інструкторів/ок** — інформанти/ки діляться, що деколи інструкторами/ками стають люди, що не мають реального бойового досвіду, лише навчалися на військових кафедрах, не розуміють специфіки ведення бойових дій та суворо дотримуються паперових програм, які подекуди не відповідають реальності.

Забезпечення

Ми не висували окремих гіпотез щодо матеріально-технічного забезпечення на час проведення зборів, втім обговорення засвідчили, що екіпірування, технічні засоби, підтримка справності зброї також є важливим для військовослужбовців/иць. Досвід інформантів/ок у цьому різниться: когось повністю забезпечувала військова частина, а хтось мусив купувати усе необхідне за власні кошти.

«...Ну і плюс у нас були раз на рік оці навчальні збори. Е, і щоб це все нормально, там форму там собі все і якесь обладнання, щоб нормально, скажімо так, проводити підготовку. Це все покупалося за власний кошт...» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

«...Але ми спромоглися протягнути, щоб всю амуніцію, окрім зброї і бронежилета, боєць отримував додому. І міг зберігати вдома. Тобто фактично у нас всі резервісти після зборів мали новий комплект, повністю новий комплект форми. З усім, ну, від трусів до шкарпеток, з рюкзаком — з усім. І тобто йому для того, щоб прибути в разі потреби, в разі війни до своїх частин йому потрібно доба, якщо буде сигнал...» — інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, 1 грудня 2025 року

Під час обговорення учасники/ці також порушували тему зброї, зокрема ділилися ситуаціями, коли під час зборів їм надавали зброю з пропіляними стволами, що, на їхню думку, робило навчання малоефективним.

Попри низку негативних відгуків на організацію та проведення зборів в минулому, учасники/ці фокус-групових обговорень та глибинних інтерв'ю активно обговорювали можливі шляхи оптимізації та доволі чітко формували свої очікування від них.

Очікування

Вибір частини

Ключовою потребою серед очікувань є можливість військовослужбовцям/ицям самостійно обирати частину для проходження служби в резерві. Попри те, що нормативно контракти резервістів/ок мають таку опцію, на практиці, у 2022 році це спрацювало лише для небагатьох, що лише посилило недовіру до системи резерву.

У дослідженні про перехід від військової служби до цивільного життя майже 70 % респондентів з 631 вважають, що право вибору

військової частини та посади для проходження служби в резерві має бути у всіх військовослужбовців/иць в складі ВОР — незалежно від підписання контракту³⁴⁰.

«...Це вже в цивільному житті складеться якийсь певний рейтинг цих військових частин, по їх... як це? Зацікавленості суспільства до них потрапити навіть на той же контракт резерву. І в перспективі, якщо так буде потреба, там проходити службу. Або всіма силами від цієї бригади відбитись, і краще потрапити в іншу, от. Щоб туди де ти служив, але там було погано, от щоб туди не потрапляти...» — інтерв'ю з офіцером КДШВ, проведене 15 грудня 2025 року

«...Я би точно підписувала контракт з підрозділом, якому би я відчувала, що там могло би бути гідно.... Я б точно не розглядала варіант, щоб цю ситуацію залишати на розгляд держави...» — фокус-групова дискусія з ветеранками, які не мали досвіду служби в резерві, 31 січня 2026 року

Збори та навчання

Тісно пов'язаним з питанням вибору частини є власне і її підхід до навчання, якість навичок, які можна опанувати на зборах.

«...В принципі один з мотивів, чому мені було цікаво — тому що все одно, якщо їхати на збори, то краще їхати туди, де можна якось було підготуватись, де типу щось більш-менш буде вміняєме...» — інтерв'ю з начальником управління персоналу корпусу, ветераном, резервістом, 28 листопада 2025 року

«...Я би зробив його більш інтенсивним, але суто те, що потрібно на війні, без всякого загалу, якщо ми говоримо про солдат, ну, по-перше, розділив би на категорії. Є категорії по спеціальностях. По-перше, яка в тебе спеціальність. Не треба артилеристів і танкістів тримати в одному підрозділі. Це все розділити на категорії, і підтримувати отой базовий рівень навичок от по твоєму основному напрямку. Якщо зенітник — надо вивчити правила, основи стрільби, повторити, треба тобі постріляти. Плюс оце індивідуальна підготовка, плюс колективна.

³⁴⁰ Принцип. (2025). Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення. pryncyp.org/analytics/perehid-vid-viiskovoyi-sluzhby-do-cyvyilnogo-zhyttva-konteksty-dosvidy-rishennya

Я би її просто зробив би два тижні два рази в рік, але це просто були би якісь «веселі старти», щоб це було цікаво»³⁴¹, — ветеран-резервіст, військовослужбовець

У цьому контексті учасники дослідження пропонували інструменти підвищення мотивації до укладання контракту резервістів/ок, зокрема можливість участі у спільних навчаннях НАТО, наприклад за обміном. Також ми помітили серед учасників/ць запит на підтримку їхніх навичок поза офіційними зборами та навчаннями. Вони згадували про доцільність впровадження заохочувальних механізмів, наприклад знижок на заняття спортом або тренувань у підтримці навичок стрільби.

Ми зафіксували низку очікувань та побажань до організації та формату проведення зборів. Погляди опитаних ветеранів/ок на тривалість, місце та формат проведення варіювалися, водночас найпоширенішою була позиція, що інтенсивне навчання має тривати декілька тижнів та не обов'язково щороку.

«...збори мають бути за бажанням, обов'язкові для всіх за кожні п'ять років, там умовно кажучи. Або кожні три роки. Тобто всі взагалі резервісти, які є в країні, строкової служби, будь-хто, кожні п'ять років, ну там понятно, що це не в один момент всі, а мається на увазі, що в кожного є свої п'ять років, свій п'ятий рік, коли він має пройти збори. Перепройти. Якщо він не перепроходив до цього. Тоді ті, хто підписали контракти, резервісти, матимуть право обирати частину, де вони будуть проходити ці збори. А так куди попадете...» — інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, 1 грудня 2025 року

Ветерани/ки розглядають й інші конфігурації проведення зборів — від коротких форматів упродовж кількох днів, наприклад на вихідних чи разово на кілька місяців, до більш тривалих циклів підготовки тривалістю до одного місяця.

³⁴¹ Принцип. (2025). Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення. pryncyp.org/analytics/perehid-vid-vijskovoyi-sluzhby-do-cyvilnogo-zhyttva-konteksty-dosvidy-rishennya

«...Ну, насправді ось таких там умовно довгі вихідні, там раз в місяць якийсь там чи раз в пару місяців, мені здається, що були б дуже корисні. І насправді багато хто б захотів би поділитися досвідом...»³⁴² — ветеран резервіст

«...я був не згоден з тим, скоротили до двох тижнів з місяця. Я все ж таки хотів, щоб місяць був...» — інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, 1 грудня 2025 року

«...елемент бойової підготовки, якогось бойового злагодження, він точно має бути. Він має бути точно регулярнішим, аніж раз на рік. І він має бути... і він має мати не тільки елемент бойової підготовки. Які ще? Ну, блін, важко сказати. Але... Ну це якісь спільноти, це якась тусовка...» — інтерв'ю з ветераном, резервістом, 22 грудня 2025 року

3 обговорень доцільного формату проведення навчань та загалом системи служби в резерві ми виділяємо два згадані підходи інформантів/ок:

1. Служба в резерві та навчання нерозривно поєднані й прив'язані до конкретної військової частини. Саме вона має бути найбільше зацікавленою залучати людей, відповідати за якість підготовки та організовувати навчання. За таких високих очікувань від частини, важливою є також ефективна комунікація із резервістами/ками.

«...Якщо військова частина зацікавлена в тому, щоб я десь в якійсь перспективі в разі чого був долучений до цієї військової частини, то зі мною треба взаємодіяти, треба кудись запрошувати. Просто мені здається, що оцей формат взаємодії м-м... воно трошки має елемент якогось пережитку. І його варто було би переглянути, можливо, в новому якомусь форматі...» — інтерв'ю з ветераном, резервістом, 22 грудня 2025 року

³⁴² Принцип. (2025). Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення.
pryncyp.org/analytics/perehid-vid-viiskovoyi-sluzhby-do-cyvilnogo-zhyttva-konteksty-dosvidy-rishennya

«...сподіваємося, що як буде мирний час, і оцей період демобілізації, його не втратити, для того щоби провести вибори, перевибори голів рад резервістів військових частин, підрозділів, полків. Для того, щоб коли відбудеться демобілізація, все одно ті авторитети від військових частин комунікували зі своїми побратимами, для того, щоб от ради знову функціонували і працювали на повну...» — інтерв'ю з представником ради резервістів Сухопутних військ, 1 грудня 2025 року

2. Прив'язка до конкретної військової частини є лише частиною служби в резерві, а навчання та збори може бути ширшим.

У цьому підході ключовим є гнучке планування. Навчання мають забезпечувати центри за квотою або заявкою військових частин, а розподіл на нього має відбуватися не за принципом приналежності до однієї військової частини, а на основі спеціалізації людини.

«...мені здається, що історія з військовими зборами, а вона мусить відбуватися не конкретно по малих організаціях, а мусить відбуватися більш масштабно і інколи ти точно будеш попадати не зі своїми якимись людьми. Ви точно можете планувати разом умовно з колишніми побратимами разом заїжджати на конкретний період. Але якщо ми беремо про частину, то це дуже маленький підрозділ. Що з цього випливає? Що точно буде не комплект частини і відповідно не буде можливості провести ці навчання в когось це буде постійно різна якість процедури цього навчання. Тому це точно, на мою думку, не мусить бути прив'язано до різних частин, бо в нас їх зараз дуже багато, але це мусить бути центри, які професійно займаються саме, а підготовкою в різних місцях. Мусить бути точно квота. Умовно є, якийсь центр в Одесі, там є спецпідготовка, парашутні стрибки, але квота туди для, морської піхоти, для ДШВ...» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

«Я думаю, що це було би добре взагалі зробити таким чином, щоб ти міг обирати, куди їхати. Е-е і об'єктивно так можна було би оцінювати навіть, як відбувається підготовка в різних навчальних центрах. Якщо ти готуєшся в різних місцях, ти тобі є з чим порівнювати», — фокус-групова дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

Справедливість формування резерву

Попри різні погляди на формат навчання резервістів/ок, думки щодо поповнення резерву та розширення кола людей, на яке держава може спертися у разі нового вторгнення, переважно схожі. Насамперед для респондентів/ок **важливою є справедливість**. Зокрема, зміна підходу, за якого людина, яка одного разу потрапила до війська, зобов'язана повертатися до нього у разі кожної нової загрози для країни без урахування її бажання.

«...Тож знову ж таки покладатися виключно на тих людей, які там від 12 до чотирьох років поспіль боронять цю країну, просто записати всіх тих, хто вже був в армії в резерв першої там оперативний резерв першої черги чи другої черги. І виключно розраховувати на них. Ну, це якось неправильно, на мою думку, з думки держави, з погляду якогось суспільного договору, який мав би бути...» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

«...основним інтересом, ну, принаймні моїм особистим, це щоб, ну, дали трохи спокою, а щоб не було сподівання виключно на нас, на тих, хто витягнув в 14-му, 15-му, хто потім витягнув у 22-му все це, і сподіватись, що ми ж ті самі люди витягнемо все там в умовному 28-му, 30-му там чи коли воно ще раз буде. Ну, я не знаю, може і витягнемо, а може вже ні. Треба якби розраховувати не тільки на нас, а на когось іншого ще...» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

Переважно у бесідах інформанти/ки не порушували питання граничного перебування в резерві, хоча подекуди й згадувались чіткі терміни проходження служби за контрактом резервіста/ки. На нашу думку, це пов'язано з низкою чинників і не означає, що цей аспект неважливий для ветеранів/ок. **Перший з таких чинників** — це втома, через яку люди прагнуть передусім відпочинку, а вже потім вони готові до формування будь-яких очікувань чи планів. **Другий чинник** — сприйняття військової служби як обов'язку, відповідно необхідність повернутись у військо розглядається так само.

Третій — частина військових зацікавлена в тому, аби підтримувати свої професійні навички та спілкування з побратимами /

посестрами, тобто загалом не проти бути частиною резерву (за умов його переосмислення). У цьому ж контексті ветерани/ки нерідко акцентують на тому, що в такій оновленій системі вони є носіями знання і могли би бути інструкторами/ками, передавати свій досвід та навички наступним поколінням резервістів/ок.

«...Понятно, що ті ветерани, вони мають більше досвіду. Вони можуть, бути інструкторами, навчати когось, але це, як на мене, має бути тільки з такою певною думкою, що має бути відбір цих людей, а потім ми будемо набирати інший особовий склад і їх готувати...» — фокус-групово дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

Іншим питанням є **призов на військову службу у випадку нової агресії**. Перспектива щоразу бути призваними першочергово тільки загострює відчуття несправедливості, яку ветерани/ки вже відмічають. Учасники/ці дискусій відчують, що держава покладається на «виснажені 5 %» складу, не пропонуючи натомість прозорих правил гри, які дозволили б поєднувати захист країни з нормальним цивільним життям. На їхню думку, держава має змінити модель суспільного договору: відійти від примусу до системи, де резерв — це передбачуваний, фінансово вигідний та професійно корисний інструмент.

Щодо **підвищення у званні** під час проходження служби в резерві ми не зафіксували особливої цікавості серед більшості інформантів/ок, окрім ветеранів/ок, які планують продовжити свою активну кар'єру у війську.

*«Після зборів ми тобі дамо капітана. Я кажу... А ми тоді якраз дослідження у фінальній фазі робили, імплементували вже.....Я кажу, та типу, бл*дь, некогда...Просто запросили, сказали, хоч? Поїхали на збори, типу, у 21-му. Я кажу, типу, не хочу. Вона каже, ну, окей, тоді капітана не получиш. Я кажу, та пох**й, типу, і все»,* — інтерв'ю з ветераном, резервістом, 13 листопада 2026 року

«...І зараз вже стільки років, що здобув вже нову і військову освіту, і став офіцером, і вже маю підпорядкований особовий склад, що навіть якщо після закінчення, ну, то, я думаю, просто розвивати сферу якраз військову...» — фокус-групово дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

Планування власного життя

У цій частині дослідження ми висунули гіпотезу, що через відсутність чіткого графіка проведення зборів посилюється невпевненість щодо трудових гарантій, а це позбавляє людину можливості довгостроково планувати

Припущення підтвердилося частково

Для учасників/ць, незалежно від їхнього досвіду служби в резерві, це питання є одним із найгостріших. Важливо, що в усіх випадках постає питання не лише тривалості та частоти зборів, а й їхнього планування. Виходячи з відповідей респондентів/ок, можна припустити, що інформування наперед про дати і тривалість зборів є пріоритетнішим, ніж питання тривалості та частоти.

Досвід

Запрошення на збори

Важливим компонентом є **підхід до організації зборів**. Колишні резервісти/ки повідомили про відсутність завчасного планування та зрозумілої процедури виклику. Наприклад, один з учасників дискусії, зарахований до оперативного резерву першої черги після звільнення мобілізованих громадян у 2015 році, ігнорував запрошення на навчальні збори в період до 2022 року з кількох причин. Він зазначив, що не розумів, для чого саме потрібні ці навчання. Крім того, він ніколи не чув позитивних відгуків або «позитивної історії» про такі збори від інших людей.

Запрошення зазвичай надходили у формі телефонних дзвінків від невідомих людей, які представлялися «офіцерами ТЦК». Його запрошували приїхати на збори «буквально на наступний день

або за кілька днів», що він вважав абсолютно неорганізованим підходом. На той момент він займався проєктною діяльністю, яка вимагала стабільної присутності на роботі. На його думку, було «неадекватно» кинути всі робочі плани та поїхати на збори за таким коротким попередженням, попри наявність законних підстав для звільнення від роботи на цей час.

Учасник підсумував, що не мав жодного позитивного досвіду чи інформації щодо якості організації подібних заходів, [що й зумовило його систематичні відмови. Водночас варто зауважити, що попри ігнорування зборів у мирний час, у 2022 році він з'явився до ТЦК за викликом за день до повномасштабного вторгнення і був мобілізований як резервіст першої черги.

Запрошення за кілька днів до проведення зборів викликає в учасників/ць неабияке роздратування, а відсутність можливості узгодити дати навчань попередньо скоріше спонукатиме проігнорувати такий виклик. Дехто з учасників/ць згадували, що не отримували офіційного виклику на збори, натомість їм дзвонили із запрошенням представники/ці військової частини або ТЦК. Водночас не викликало труднощів відмовитися від такої опції, що люди часто й обирали на користь роботи.

Очікування

Запрошення на збори

Опитані ветерани/ки зазначили, що очікують **зрозумілого та завчасного графіка проведення зборів**, наприклад на наступний рік, щоби мати змогу спланувати своє робоче навантаження, відпустку або час з родиною. З фокус-групового обговорення також можна підсумувати, що бажаною була б можливість самостійно обирати час навчання, а для частини учасників/ць — і місце.

У дослідженні Принципа «Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення» майже 30 %

опитаних зазначили, що **найважливішим для резервіста/ки є заздалегідь відомі дати проведення заходів, пов'язаних із роботою оперативного резерву**³⁴³.

«...якщо от, як правильно казали, буде розуміння хотя би от тайм фреймів кожного року, де це, коли це і наскільки це буде, це буде більш передбачувано у своїх планах, ніж оце рандомна повістка приїжджає, вітаю, ви на три місяці випадаєте із життя. Того, якщо це буде передбачувана історія, то її хотя би можна буде трошки менеджити у своєму житті...» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

Водночас на думку інформантів/ок, у суспільному сприйнятті резерву є установки, які потрібно змінювати. У цьому контексті служба в резерві має бути зрозумілою для всього населення.

«...Щоб люди відпустки свої пасували, міняли, тому що, вибач, кохана, в мене в цьому році збори резервістів в такі-то приблизно дні, давай заплануй відпустку з дітьми на інший час. Або на інший рік. Розумієте?» — інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, 1 грудня 2025 року

Врахування потреб родини

Для багатьох резервістів/ок важливим є ставлення до служби від їхніх родин. Більшість учасників/ць фокус-групових дискусій зазначили, що близькі частіше за все розуміють мотиви їхніх рішень щодо військової служби. Попри це вони зазначають, що **велика частина побуту та підтримки цивільного добробуту на час їхньої відсутності лягає на плечі іншої людини з подружжя, тож важливо надавати їм підтримку.**

³⁴³ Принцип. (2025). Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення.
pryncyp.org/analytics/perehid-vid-vijskovoyi-sluzhby-do-czyvilnogo-zhyttva-konteksty-dosvidy-rishennya

«Словом, е-е, я з нею [дружиною], звісно би це обговорював в будь-якому випадку. Хоча, якщо це обов'язково, то очевидно, що я би брав участь, ну, в навчаннях і так далі. Просто хотів би, щоб це мінімізувало втрати для неї обов'язково» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

*«Я не знаю, можливо, типу брати... ну типу брати сім'ями. Ну, типу щоб ми... це от як на Інвіктусі, да? Важливою частиною відновлення ветерана через спорт є підтримка його родини. Ну бо це, по факту, все його оточення. Ну чого не можна зробити, я не знаю. До прикладу, давай зараз типу пальцем в небо. Чого не можна провести нормальні оху*нні збори, а потім з родинами кудись взяти і по батальйону відправити людей кудись спільно десь відпочити? Я не знаю, просто на якійсь там базі, на якійсь...» — інтерв'ю з ветераном, резервістом, 22 грудня 2025 року*

Інша ситуація — родина, у якій обидва з подружжя — ветеран і ветеранка і відповідно обоє входять до оперативного резерву. Учасники/ці обох статей на фокус-групах обговорювали, що наразі немає визначених правил та чіткого розуміння, хто, як і коли в таких сім'ях їздитиме на збори і яким буде порядок призову у разі нового вторгнення. Зокрема, це безпосередньо впливає на планування сім'ї та готовність до народження дітей, оскільки у партнерів/ок немає змоги планувати свою службу в резерві.

«... мені не дуже зрозуміло, як, умовно, це працює з жінками. Якщо ти відслужив, ти маєш, ну, завершив службу, в тебе є діти і умовно... якщо ви обоє військовослужбовці, хтось з вас залишився, або ви обоє вже завершили контракт, знову почалась війна, у вас є діти там п'яти років, то ви обоє повертаєтесь на службу чи хтось з вас один повертається на службу?» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

У контексті народження та виховання дітей ми можемо додатково виділити низку обговорюваних питань, які насамперед стосуються їхньої захищеності, особливо в ранньому дитинстві. Жінки-військовослужбовиці на фокус-груповому обговоренні також чітко окреслили, що служба та материнство не мають бути взаємозаперечними.

«З одної сторони, держава має давати можливість бути залученій жінці в військо, і резерви, і контракти, і діючі військові служби, щоб жінка служила і тому подібне, і тих, хто захотять в майбутньому прийти в військо, також могли це зробити... А з іншої сторони, вони мають давати можливість жінці бути і мамою....» — фокус-групова дискусія з ветеранками, які не мали досвіду служби в резерві, 31 січня 2026 року

Важливо, що жінки також розглядають службу в резерві за контрактом, утім на умовах, що дозволять їм поєднати свого часу обидві ролі — резервістки та мами.

«Материнство в цьому плані, і були якісь соціальні гарантії, наприклад, відстрочка, і може, навіть прописано, що якщо, наприклад, жінка стане мамою, то вона може так, в принципі, за бажанням чи продовжити, чи розірвати контракт...» — фокус-групова дискусія з ветеранками, які не мали досвіду служби в резерві, 31 січня 2026 року

«...якась відстрочка по всіх цих і по службі, і по залученості в всіх цих тренувальних термінах. Тому що одна справа, коли я народила або я вагітна, а в мене в цьому році мають бути три місяці навчання, і куди я з вагітністю піду, або я народила, у мене дитині один рік. Інша справа, коли дитині вже чотири-п'ять років і я можу залучитися до цієї історії...» — фокус-групова дискусія з ветеранками, які не мали досвіду служби в резерві, 31 січня 2026 року

Окрім цього, важливими для інформантів/ок є й суміжні питання, які не є прямим наслідком служби в резерві, однак опосередковано до неї дотичні. Зокрема, на їхню думку, «декретні» виплати для резервісток, які проходять службу і виховують дитину, мають бути вищими, а також необхідні додаткові соціальні гарантії для дітей, як-от захищеність на випадок нещасного випадку з батьками на навчаннях.

Фінансова стабільність

Гіпотеза нашого дослідження в цій частині добробуту полягала в тому, що людина не може працювати, перебуваючи на навчальних зборах. Відповідно, її дохід повністю залежить від того, чи компенсує роботодавець/иця зарплатню. У разі ведення власного бізнесу людина має ризик повної втрати доходу.

Ця гіпотеза підтвердилась

Згідно з чинним законодавством, роботодавець/иця має виплачувати працівнику чи працівниці його/її середню заробітну плату за час, коли людина перебуває на зборах. Також є декілька додаткових фінансових інструментів, на кшталт заохочувальної виплати, добових, а також витрат на проїзд до місця проведення зборів.

Досвід

Виплати

Інформанти/ки підтвердили, що роботодавці в цілому виплачують середній заробіток, хоча й виникають затримки із компенсацією цих коштів з бюджету. Однак цього недостатньо, аби покрити фінансові втрати, яких зазнають резервісти/ки та роботодавці за час зборів. Усі інші виплати, передбачені законодавством не є достатньо ефективними механізмами заохочення чи фінансової підтримки резервістів.

Ветерани/ки, які вже мають досвід проходження служби в резерві, акцентують, що для них виплати у резерві «не про гроші», а радше є символічними, оскільки, з їхнього досвіду, резерв тримався

більше на власній ініціативі командирів/ок та власних коштах резервістів/ок.

«...Люди, які хочуть отримати гроші, то в принципі сенсу нема від слова взагалі... це були люди, які патріотично настроєні і в принципі, щоби якось займатися... Все покупалося за власний кошт...» — фокус-групово дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

«...стосовно виплат якихось там, то в принципі, якщо люди там хочуть взагалі долучитися, щоб отримувати якісь додаткові гроші, то в принципі ні. Е, там згідно штатної посади. І це зараз у нас вона рахується там з преміями, так, е, по всовках, а в резерві вона без всяких премій, тобто гола ставка. Е, тоді це було там 100 грн, здається, і вона виплачується там за один місяць на рік. Тобто перед Новим роком там виплачували 100 грн...» — фокус-групово дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

Очікування

Виплати

Частина учасників/ць цього дослідження зазначили, що розуміють, що утримання резерву є доволі великим навантаженням на бюджет країни. Тому, описуючи очікування, багато інформантів/ок описали не бажаний, а реалістичний, на їхній погляд, сценарій.

«...держава не настільки у нас заможна, щоб просто так платити, як роблять у нашого східного варвара сусіда, платять щомісяця цим резервістам, да? Ми до цього, можливо, колись прийдемо, коли на це буде політична воля, і взагалі наші фінанси дозволять, от. А на сьогодні резервіст отримує тоді, коли він навчається...» — інтерв'ю з представником ГШ ЗСУ, 23 грудня 2025 року

«...ну, дивіться, я якби в цілому, звісно, було б приємно мати якісь додаткові соціальні там гарантії, пільги, ..., але, ну, треба об'єктивно ставитись до ситуації. М, мені ще там з 2015 року обіцяли 2 га землі, які я так ніде і не отримав.

А-а, очевидно, що з такою кількістю ветеранів, яка буде після цього військового конфлікту, ну, держава не витягне оцю соціальну складову...» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

Хоча питання фінансової винагороди не є визначальним у мотивації проходити службу в резерві, як показали результати дослідження Принципу 2025 року, 36 % військовослужбовців/иць визначили його ключовим. Фінанси поступаються лише можливості обирати частину та регулярно навчатись і тренуватись. Водночас усі інформанти/ки наголошують на тому, що час, витрачений на виконання завдань, пов'язаних зі службою в резерві, має гідно оплачуватися. Для людей, у яких є родини, або самозайнятих це питання стоїть особливо гостро.

«...розумієте, навіть ці збори не повинні оплачуватися по тій заробітній платі, яку ти отримав на цивільному житті. Тобто, коли тебе відправляють на два тижні кудись на полігон, і кажуть: “На тобі 600 гривень”, то навіщо воно мені треба? Заради чого? Щоб отримати відмітку, що я пройшов курси? Тобто воно повинно бути рівноцінно. Якщо мені скажуть: “Ми відправимо тебе на курси. В тебе зарплата 35 тисяч гривень, а ти будеш там отримувати 50. Але два тижні треба побігати з автоматом, повчитися”. Я скажу: “Окей, добре”. Тобто, є резон. А якщо мені скажуть: “Треба поїхати на курси на два тижні, але це не буде оплачуватись”. То для чого мені це треба? Тому на цьому патріотизмі, наприклад, тим, кому за 30, вони однозначно не підуть бігати по лісу з автоматом два тижні. Якщо ще на вихідні, там нема питань, але на два тижні, то ні...»³⁴⁴ — ветеран

Частіше за все людям важко визначитися з тим, якою саме має бути оплата на час зборів або навчань, оскільки у цьому є низка чинників — від частоти і тривалості зборів до загальної економічної ситуації в країні. Втім більшість коментарів щодо фінансового забезпечення мають спільні підходи. **Інформанти/ки зазначали, що:**

- ця винагорода має бути прив'язана до відносно сталої одиниці вимірювання, до прикладу, прожиткового чи неоподаткованого мінімумів, долару і відповідно переглядатися;

³⁴⁴ Принцип. (2025). Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення. pryncyp.org/analytics/perehid-vid-vijskovoyi-sluzhby-do-cyvilnogo-zhyttva-konteksty-dosvidy-rishennya

- сума винагороди за службу у резерві має бути не символічною, а звичною для доходів людини.

Також учасники/ці розповіли, що не мають очікувань щодо постійних фінансових доплат за весь час перебування в резерві.

«...за збори резервістів потрібно платити кошти. Невеликі, але хай це має бути як військова зарплата за місяць, умовно кажучи. Це важливе питання, тому що люди годують свою родину» — інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, 1 грудня 2025 року

«...давайте так, не символічну суму, а, ну, тобто щось більш-менш нормальне відповідно...» — фокус-групової дискусії з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

«Але в цілому, ну, бенефіти треба більші [ніж є зараз], бо очевидно, що надалі економічна ситуація буде в покращенні поки не намічається і типу, ну, треба якусь подушку безпеки на випадок от всіх мінусів, які виникають через оцей резерв» — фокус-групової дискусії з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

«Я би це під долар якось підсовував, що умовно це мусить бути 500 \$ щомісяця [впродовж зборів]. Просто щоб це був такий приємний бенефіт і ти собі розумів, що якщо ти десь втрадиш цікаву пропозицію по роботі, то це тому, що в тебе отут є можливість не попрацювати, але при цьому фах свій піднатискати, і ти потенційно зможеш випасти з якоїсь своєї професійної основної діяльності і перейти на військову службу. Але це при тому, що я вважаю, що об'єктивно 20 000, ну, 500, які зараз солдати заробляють у війську, це дуже мало» — фокус-групової дискусії з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

«Ну, тобто, це, по-перше, повинна бути нормальна така фінансова подушка на момент цих зборів, тобто, щоб вона закривала повністю відсутність мене в родині протягом там певного періоду, тобто, щоб моя родина не страждала від цього, що, умовно, мене мало того, що забрали, умовно, від виховання дитини, від там якогось побуту, мене забрали з роботи і ще в цілому, типу, мою фінансову частину, хопа, взяли і урізали...» — фокус-групової дискусії з ветеранками, які не мали досвіду служби в резерві, 31 січня 2026 року

Трудові гарантії

Робота за цивільним фахом — питання, яке тісно пов'язане з проблемами фінансової стабільності та планування власного життя.

Наша гіпотеза в цій частині добробуту полягала в тому, що людина, яка перебуває у ВОР та має зобов'язання відвідувати за викликом збори тривалістю до трьох місяців на рік, може бути непривабливим вибором для роботодавця/иці. Відтак у питаннях працевлаштування, підвищення чи преміювання резервіст/ка може програвати цивільній людині, яка безперервно будує кар'єру.

Ця гіпотеза підтвердилась

Досвід

Взаємодія з роботодавцями

Інформанти/ки повідомляли нам про те, що у їхньому житті траплялися випадки дискримінації з боку роботодавців саме через побоювання, що резервіст/ка буде постійно випадати з робочого процесу.

«Проблема з офіційним працевлаштуванням, раз мені було відмовлено з причини, що я ветеран. Потому що тебе у будь-який момент можуть викликати на збори. Потім стало модно, навпаки, ветеранів наймати, стало просте, але не всім. Тому по роботі дискримінація — так», — інтерв'ю з ветераном, резервістом, 13 листопада 2026 року

У цьому питанні загалом досвід учасників/ць переважно зводився до вибору роботи замість відвідування зборів з низки причин.

Найперша з них — неможливість підлаштувати роботу й передати завдання у стислі терміни. Така ситуація ставить резервістів/ок у вкрай не вигідне становище, змушуючи обирати між збереженням роботи з порушенням закону або звільненням з виконанням обов'язку.

«Роботодавець не дуже хотів відправляти цих людей. І насправді дуже багато людей не приїжджали суто тому, що не змогли домовитися з роботодавцем про те, щоби ну... комусь треба людину відпустити майже на місяць часу, кудись там типу побігати по полігону. А в нього на цей час, ну, замість нього нікого немає. І він ще має йому зберегти ж заробітну плату. В нас навіть були випадки, що людину звільняли. Бо типу под предлогом "якщо ти підеш, то ми тебе просто звільнимо". І людина йшла, бо він зобов'язаний, а тут... ну це ж власне [не їхати на збори] порушення законодавства», — інтерв'ю з ветераном, резервістом, 22 грудня 2025 року

Нереалізована підтримка

У питанні збереження роботи і трудових гарантій для резервістів/ок найчастіше йдеться про політику роботодавців. Ветерани/ки зазначають, що необхідна системна робота з ними.

Велике значення, на думку інформантів/ок, має не лише воля роботодавців, але і їхня спроможність. Тож часто згадували про підтримку, яка необхідна фірмам чи організаціям, де є велика частка резервістів/ок. Інформанти/ки зокрема посилялися на ініціативу запровадження податкових пільг (законопроект 3554), яка залишається без розгляду з 2020 року. Окрім цього, учасники/ці також звернули увагу й на інший нормативний акт, який мав створити механізм додаткової мотивації для резервістів/ок через перерахунок стажу, але зник з порядку денного з початком повномасштабного вторгнення.

«Перш за все, це був розрахунок вислуги років. Тобто до перебування 3 років у військовому резерві автоматично додавався би рік до військової служби. Ну, наприклад, звільнився певний військовослужбовець, маючи 15 років вислуги. Тобто права на військову пенсію в нього немає. За рахунок перебування в резерві контрактному, там 3 роки, 3, 3, 3 — можна було вийти на режим +5 років, умовно, пенсія 50 %. І можна було сподіватись на те, що вислуживши таким чином в резерві, при розрахунку 1:2 чи 1:3, сюди додати оцю військову вислугу. Це дуже потужний механізм», — інтерв'ю з представником командування ДШВ, 15 грудня 2025 року

Очікування

Час, приділений службі

Щодо цивільної професійної зайнятості найбільш гострим для інформантів/ок є питання часу, який упродовж року резервісти/ки мають присвятити зборам. З їхнього досвіду, збори могли тривати кілька тижнів або місяць, залежно від військової частини. І навіть у такому форматі це доволі велике навантаження на бюджет країни.

«А так в принципі да, в основному десь, ну, раз на рік в кращому випадку. Бувало, що взагалі не проводили», — інтерв'ю з представником ТЦК та СП, ветераном, 22 листопада 2025 року

Водночас і колишні, і майбутні резервісти/ки негативно ставляться до законодавчо передбаченої опції викликати їх на термін до трьох місяців на рік.

«Три місяці на рік. Це виглядає як переливання із пустого в порожнє, і тільки роздратування людей... бо ти випадаєш із життя, випадаєш щось з роботи, і це в цілому не несе в моєму сприйнятті ніякої користі», — фокус-групові дискусія з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

«Сумарно три місяці для мене звучить як якась божевільна історія», — фокус-групова дискусія з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

«...от я умовно, в мене на це літо плани, мене на це літо не чіпати. Тому я зможу приїхати тільки на місяць, а не на три там умовно. Або це якісь тижневі збори раз на два місяці. Це якось ще більш-менш схоже до життєвої, реальної картини...» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

Учасники/ці вважають, що така тривалість зборів загрожує втратою професійних навичок у цивільній сфері та створює проблеми з роботодавцями.

Водночас жінки-ветеранки наголосили на важливості якості та інтенсивності зборів, допускаючи, що тренування можуть бути і тримісячні, якщо зміст навчання відповідатиме реальним потребам учасників/ць.

Взаємодія роботодавця/иці з резервістом/кою

Іншим аспектом цього питання є підлаштування системи резерву зокрема й до цивільного сектору зайнятості. Адже часто рішення про проходження або відмову від зборів диктується умовами та обставинами роботи резервіста/ки. Відтак, розглядаючи гарантії для людини, інформанти/ки згадували про умови, в яких знаходяться в цей час роботодавець/иця.

«...крім заохотити самих резервістів да, треба заохотити суспільство, щоб вони нормально сприймали цих резервістів. Перш за все, цих роботодавців. Тобто у них мають бути теж....або якось визначати квоту, от умовно, є... ну от автоколону якась. Умовно. Ну або там цивільна фірма, неважливо. Є там чоловіки на обліку, 100 працює осіб чоловічої статі. З них віку призовного, ну чи запас-резервістного віку там, умовно, 80 чоловік. Тобто чим вищий % резервістів серед них, тим більше заохочений має бути роботодавець. В плані тому, що може в нього якісь там можуть бути пільгові преференції, в плані там знижений якийсь податок, чи ще щось...» — інтерв'ю з представником командування ДШВ, 15 грудня 2025 року

«Очевидно, що для якогось там, я не знаю, якогось невеличкого підприємства, де в штаті там, не знаю, 20 людей і п'ятеро з них мають піти на якісь загальновійськові збори, це типу було би певною проблемою. Ну, типу тоді треба якось заохочувати цей бізнес. Ну, типу щось їм пропонувати взагалі на цей період часу. Ну я не знаю, чи якусь грошову компенсацію, чи щось інше...» — інтерв'ю з ветераном, резервістом, 22 грудня 2025 року

«Ага, в тебе із 80 військовозобов'язаних 50 резервістів. Це більше половини. Ти молодець, ти їх заохотив. Не всі вони будуть одночасно призиватися на збори. Те ж саме, не всі вони впадуть на місяць в якомусь році. Якась частина випаде, якась ні. З тим же ТЦК можна і вирішити таким макаром, що не всі з того підприємства йдуть, а відсотково. В цьому році 10 %, в наступному теж десять, і там на весь період протягом своєї служби резервісти залучені. Він буде відірваний від цілого виробничого процесу, чи з роботи своєї фірми ну раз там в 3 роки», — інтерв'ю з представником командування ДШВ, 15 грудня 2025 року

Водночас є очікування щодо формування свідомого ставлення роботодавців до системи резерву. Зокрема йдеться про зміну парадигми, в якій замість побоювання брати на роботу резервіста/ку з'являється сприйняття цього як престижної справи.

«Якщо дві людини влаштовуються на посади, мають приблизно однакові компетенції, але одна з них резервіст, то це дає, ну, по-перше, перевагу резервісту, а роботодавцю, можливо, дає якісь преференції з точки зору податкового законодавства», — інтерв'ю з колишнім представником ради резервістів при ГШ ЗСУ, 1 грудня 2025 року

«І неважливо, чим займається підприємство, чи це бізнес, чи це держава, вони мають розуміти, що у них мають бути такі люди, які при будь-якому військовому першому вторгненні, ці люди підуть перші, хто буде захищати всіх інших. І це має бути повага для таких людей випрацьовуватися, мають бути всі умови, розуміння...» — фокус-групова дискусія з ветеранками, які не мали досвіду служби в резерві, 31 січня 2026 року

Здебільшого ці пропозиції стосуються найманих працівників/ць. Водночас питання самозайнятих людей також залишається актуальним. По-перше, зміни, які пропонувалися щодо податкових пільг для самозайнятих громадян/ок на час участі у зборах, так і залишились неприйнятими. По-друге, для потенційних резервістів/ок-ФОПів механізм компенсації їм середнього доходу залишається незрозумілим, адже вони не мають роботодавця/ицю, який має їм нарахувати зарплату в той час, поки вони на зборах.

Надолуження навичок для цивільного фаху

Окрім складнощів, які можуть виникати в процесі працевлаштування через перебування людини у ВОР, учасники/ці також відзначили суміжний бар'єр — застарівання знань та навичок, які вони використовували в цивільній роботі. Тож навіть ті, хто мав хорошу посаду до вступу до війська, потребуватимуть підтримки для повернення у свою галузь.

Питання оновлення або здобуття нових навичок та знань, які дозволили б людині повернутися до цивільної зайнятості і бути конкурентоспроможною на ринку, також розглядається і в контексті резерву. Зокрема одним із чинників мотивації до підписання контракту резервіста/ки може слугувати грант на престижну освіту.

«Не там якийсь мізер, не там те, що існує вже, що там безкоштовна освіта в бюджетних, а саме закладах, а саме, ну, на якісну освіту, яку дають в першу чергу там приватні навчальні заклади, такі як єе там Київська школа економіки, Український католицький університет», — фокус-групово дискусія з ветеранами, які мали досвід служби в резерві, 13 січня 2026 року

У контексті трудових гарантій можливість отримати відстрочку від призову на рік сприймається ветеранами/ками по-різному. Відтак не можна стверджувати, що це однозначно мотиваційний чинник до укладання контракту.

*«Це дуже прикольно, тому що якщо людині скажеш, що ти вільний на рік, то це — очко, вибачте. Тому що ти будеш роздуплятися типу там два, три, шість місяців — хтось довше, але нехай це буде три, чотири, шість місяців для людей — відпочити, побухати, побачити всіх своїх родичів, об'їхати всіх близьких, хто загинув, коротше, по всіх областях в Україні. Потім тільки видихнуть, всі виплати закінчились, ти такий: "Ага! Робота нах**й". А тобі до призову пів року і ти такий, а кому я нах**й надо?! А нікому я нах**й не надо», — інтерв'ю з ветераном, резервістом, 13 листопада 2026 року*

Житлові умови

Остання гіпотеза, яку ми висували в дослідженні, стосувалася забезпечення комфорту на період проведення зборів. Однією з базових умов безпеки та комфорту є можливість жити у квартирі або будинку замість казарми чи гуртожитку. А це створює додаткове фінансове навантаження: людина або платить дві орендні плати (якщо не має власного житла і орендує), або має нести витрати, яких у неї не було до цього (якщо має власне житло).

Ця гіпотеза не підтвердилась

Питання комфортного проживання обговорювалося серед інформантів/ок, однак не крізь призму додаткових витрат, а скоріше з позиції доступності в цілому. Для формування комплексних висновків щодо цього питання ми не маємо достатньо даних — насамперед через те, що на тлі інших аспектів та потенційних мотиваційних чинників питання проживання на час зборів не привертає великої уваги. **Відтак ми зафіксували дві протилежні думки в процесі дослідження:**

«..Це так суто гіпотетично. Тобто проживання там на ППД чи на ну тобто на полігонах. Але, можливо, для когось там, для тих, хто підписав контракт, можливо, дати дозвіл так само на самостійний вибір проживання, самостійну оренду житла, да, десь неподалік під час проходження цих зборів. Ну, тобто, якщо у людини там десь є можливість або навіть, ну, умовно, якщо ти там живеш в місті, де поруч проходять ці військові збори і ти можеш там спокійно приїжджати і їхати з них і бути вдома, там, наприклад, ночувати. Ну чому б ні?...» — фокус-групова дискусія з ветеранами, які не мали досвіду служби в резерві, 22 грудня 2025 року

«...Я вважаю, що піднайом там абсолютно не потрібен. Тому що, по-перше, люди призиваються на досить обмежений термін. Ну там до місяця. І в цей місяць має бути якась інтенсивна підготовка. Інтенсивна підготовка в будь-якому випадку проводиться на полігоні. Там піднаймати житло нема де. Дозволити такий режим, наприклад, що вони з восьмої ранку до умовно шостої вечора займаються, бігають, стріляють, такмед, там інженерна підготовка, все, а потім з полігону роз'їжджаються. Це зразу стає питання, їх потрібно вивозити. Умовно, призвали ми 1 000 чоловік резервістів. Вся бригада знаходиться на полігоні в польовому таборі. А от резервісти, от такі симпатичні і красиві, в них у 18.00 кінець робочого дня, їх посадити на кількість транспорту, яка вивезе 1 000 чоловік з якогось полігону і кудись завезе, та ще й поселити 1 000 чоловік. Ну це... по-перше, це утопія, по-друге, це не потрібно...» — інтерв'ю з представником командування ДШВ, 15 грудня 2025 року

Вочевидь відповідь на питання, яке стосується умов проживання на час зборів, також залежить від глибини занурення в організаційні питання, а також досвіду перебування в резерві раніше. Можна припустити, що для ветеранів/ок, які повернуться в цивільне життя, опція такого вибору може бути приємним бонусом на час зборів, але не більше.

Висновки

Міжнародний досвід

Геополітичний та історичний огляд проаналізованих держав і їхніх моделей військового резерву

У межах дослідження ми проаналізували досвід 11 країн, які репрезентують різні безпекові моделі: від держав, що перебувають у стані перманентної війни, до країн із захищеними кордонами та арміями, що діють переважно за кордоном. Географічний та історичний контекст є ключовим чинником, що визначає оборонну модель і зокрема архітектуру резерву в кожній із них. Загальний огляд показує, що країни з високим рівнем екзистенційної загрози тяжіють до більш масових і примусових моделей резерву, тоді як держави з комфортнішим безпековим середовищем розвивають вузькоспеціалізованих спеціалістів/ок і добровольчі компоненти.

Франція пройшла складний шлях трансформації від моделі масового призову, запровадженого ще після поразки у війні з Пруссією 1872 року, до сучасної професійної армії, остаточно сформованої після скасування строкової служби у 1999 році. Важливим етапом еволюції стало створення у 2016 році Національної гвардії, яка адміністративно об'єднує оперативні резерви усіх видів Збройних сил (Сухопутних військ, ВМС, Авіації) та Жандармерії. Ця реформа дала змогу сформувати гнучку дворівневу систему, що поділяється на змішаний резерв із військових і цивільних добровольців/иць і примусовий резерв із колишніх військових.

Водночас резервісти/ки першого рівня не виокремлені в тиллові загони, а повністю інтегруються в підрозділи регулярної армії,

виконуючи завдання повного спектра: від патрулювання вулиць всередині країни до участі у високоінтенсивних бойових діях за кордоном нарівні з кадровими військовими.

Сполучені Штати Америки та Канада історично покладаються на географічну віддаленість від основних театрів бойових дій. Їхній резерв (Національна гвардія США та Первинний резерв Канади) сформований як сила, покликана діяти на рівні з армією в місіях за кордоном та ліквідовувати наслідки стихійних лих вдома. Водночас кількість залучених людей не є великою, а для громадян/ок резерв — це радше додаткова можливість заробітку і професійного та особистісного розвитку.

Велика Британія має схожу з північноамериканською модель, зумовлену острівним положенням. Після завершення Холодної війни британський Армійський резерв трансформувався у суто добровольчу структуру, інтегровану в регулярні сили для виконання спеціалізованих завдань, складаючи приблизно 17 % від особового складу.

Норвегія, Фінляндія та Литва представляють класичну північноєвропейську модель тотальної оборони, архітектура якої продиктована безпосередньою географічною близькістю до російської федерації та історичним усвідомленням постійної конвенційної загрози. В умовах обмеженого демографічного ресурсу жодна з цих країн не здатна забезпечити належний рівень безпеки виключно силами професійної армії мирного часу, тому призов допомагає сформувати масштабний мобілізаційний потенціал. Завдяки постійному потоку підготовлених призовників/ць формується масштабний людський ресурс, що дає змогу у разі війни розгорнути армію, яка в рази перевищує чисельність їх військ мирного часу.

Однак підходи до структурування резерву та організації територіальної оборони мають певні відмінності:

- У **Норвегії** після проходження базової строкової служби та періоду перебування у складі резерву регулярних сил військовозобов'язані адміністративно переходять до складу територіальної оборони. Вони зберігають особисту зброю вдома (без затвора) і регулярно залучаються до короткострокових зборів.
- Схожий принцип ешелонування застосовує **Литва**, яка адаптує свою систему до гібридних загроз. Окрім Активного резерву, що формується з колишніх строковиків, для доукомплектування регулярних частин Литва розвиває Добровольчі сили охорони краю (KASP), які діють за територіальним принципом і тренуються для ведення бойових дій малими групами в знайомій місцевості, та новостворену у 2024 році систему Комендатур. В країні інтегрують громадян/ок безпосередньо в систему оборони муніципалітетів для виконання тилкових функцій: охорони критичної інфраструктури, забезпечення комендантської години та боротьби з диверсантами, що знімає це навантаження з бойових бригад.
- На противагу, **фінська** модель робить ставку на тотальну інтеграцію резерву в усі види Збройних сил. Маючи компактну кадрову армію мирного часу (приблизно 13 000 людей), Фінляндія здатна швидко розгорнути військо чисельністю 280 000, де 95 % особового складу становитимуть резервісти/ки. Тобто тут резерв — не допоміжний елемент чи окрема структура тилу, а армія для воєнного часу. Масштаб всього підготовленого резерву (приблизно 900 000 людей) та система обов'язкових перепідготовок дають змогу Фінляндії забезпечувати як фронтові, так і тилкові потреби в межах єдиної системи управління без необхідності створення паралельних компонентів.

Південна Корея також зберігає загальний призов, після якого чоловіки автоматично зараховуються до резерву до восьми років (Мобілізаційний резерв для доукомплектування бойових частин і Сили оборони Батьківщини, що фактично є територіальною обороною). Однак корейський досвід показує, що навіть перебуваючи у стані незавершеної війни та під постійною загрозою вторгнення, відсутність фінансування і застарілі підходи до навчання негативно впливають на мотивацію бійців / бійчинь і престиж служби, яка сприймається як тягар, а не почесна місія оборони держави.

Індія, маючи необхідність бути готовою до бойових дій із двома ядерними державами, а також великий демографічний ресурс, зосереджується на утриманні численної регулярної армії, що дає змогу використовувати незначні резервні компоненти виключно для допоміжних функцій тилового забезпечення та охорони критичної інфраструктури. Разом із тим Індія покладає обов'язок бути доступним для армії колишнім військовослужбовцям/ицям протягом певного часу, створюючи так значну кількість додаткового ресурсу на випадок масштабних бойових дій.

Протилежною до індійської є **ізраїльська модель**, де хоч і є умови з постійним ворожим оточенням і активними бойовими діями, але разом із тим дуже обмежена територія і людський ресурс. Обов'язкова тривала строкова служба для жінок і чоловіків є передумовою перебування в резерві. Особливістю є принцип органічності, за яким резервісти/ки бойових частин продовжують служити в тих самих підрозділах, що забезпечує вищий рівень тактичної злагодженості. Проте через занадто інтенсивне залучення резервістів/ок навіть наявні фінансові компенсації не запобігають їх виснаженню і прихованій дискримінації на робочих місцях.

Додатково ми проаналізували систему резерву **російської федерації**, яка, виступаючи ворожою для багатьох описаних країн, теж змінює власні підходи до формування резерву в умовах нарощення військової спроможності. Якщо раніше резерв у росії був пасивною можливістю для окремих людей мати додатковий дохід без жодних зобов'язань, то з 2025 року у відповідь на українські атаки по НПЗ в країні розширили можливість залучати резервістів/ок до роботи у складі ППО чи навіть бойових підрозділів.

Типи комплектування резерву

Вибір моделі комплектування залежить від історичних, демографічних і геополітичних чинників, які зазнають динамічних змін, що провокує глобальний перегляд підходів до розуміння сутності та функцій резерву в зазначених країнах.

На основі проаналізованого міжнародного досвіду ми можемо виокремити такі способи комплектування резерву:

- **загальний мобілізаційний резерв**, який складається з усіх громадян/ок, які пройшли строкову службу, що притаманно для моделей тотальної оборони, де очікується, що кожен громадянин/ка (у деяких випадках лише чоловіки) несе відповідальність за оборону держави і має відповідну підготовку;
- **резерв колишніх військовослужбовців/иць**, перебування в якому обов'язкове протягом певного періоду часу після звільнення зі служби. Зазвичай передбачає статус доступності без регулярних тренувань або виплат у мирний час;
- **добровільний контрактний резерв** із чітко визначеними умовами служби, зокрема активними тренуваннями протягом року, оплатою добових і термінами. Відкритий як для цивільних, так і для колишніх військовослужбовців/иць;
- **територіальна оборона**, яка в деяких випадках може бути як окремим елементом резерву, так і продовженням служби в резерві. Її основна ціль — залучати місцевих для охорони й оборони, що актуально як для великих країн для кращого охоплення важкодоступних регіонів, так і для менших країн з обмеженим людським ресурсом.

Важливо зазначити, що таке комплектування може бути змішаним залежно від потреб і умов кожної конкретної країни.

Навантаження під час перебування в резерві

Безпосередній наслідок кожної обраної моделі комплектування — рівень навантаження на громадян/ок, яке варіюється від пасивного перебування на обліку до інтенсивної бойової підготовки. Аналіз показує, що демократичні країни будують свої системи на принципі передбачуваності, де служба в резерві не мусить руйнувати цивільне життя чи кар'єру особи за умови мирного часу.

Ключовим у такій системі є планування часу. Для активних резервістів/ок, які проходять регулярні тренування, середнє навантаження — приблизно 30 днів на рік, до якого входять одні вихідні на місяць та двотижневі щорічні збори. Щоби службу в резерві можна було суміщати з основною роботою, діють жорсткі часові межі оповіщення про необхідність долучитися до зборів з можливістю узгодити або перенести їх. Це перетворює військову службу з непередбачуваного форс-мажору на планову подію, яку резервіст/ка може завчасно узгодити з родиною та роботодавцем/ицею.

Інший підхід застосовується переважно до категорії колишніх військових, які зараховуються до резерву автоматично. Для них навантаження часто визначається обов'язком доступності — необхідністю повідомляти про місце проживання та бути готовими до виклику без проходження регулярних навчань. Проте навіть у такій, здавалося б, примусовій моделі критично важливим є баланс інтересів. Наприклад, у Франції для колишніх військових діє законодавчо закріплене право на звільнення від доступності у встановлених випадках.

Важливо зазначити, що в більшості країн попри задекларовані норми тренувань, вони не завжди відбуваються настільки інтенсивно, зокрема через фінансові пріоритети.

Гарантії для резервістів

Міжнародний досвід показує, що навіть у разі загального обов'язку служити в резерві широкий спектр гарантій забезпечує мотивацію і готовність громадян/ок вкладатися у військову підготовку. Аналіз цих гарантій крізь призму сфер добробуту, визначених у теоретичній рамці дослідження, дає змогу систематизувати різноманітність підходів і виявити, які потреби резервістів/ок закривають найбільш ефективно, а які залишаються вразливими навіть у розвинених системах.

Фінансова стабільність є основою будь-якої моделі. Держави застосовують різні механізми, щоб мінімізувати втрату доходу під час зборів: збереження цивільної зарплати на час служби (Литва, Норвегія, РФ), виплата зарплатні на рівні з кадровими військовими відповідно до звання (Франція, Велика Британія, Індія), фіксовані добові ставки (Фінляндія, Канада) або компенсація через фонди соціального страхування на основі цивільного заробітку (Ізраїль).

В окремих країнах також передбачені соціальні надбавки, зокрема на дітей та партнера/ку (Норвегія, Фінляндія), бонуси за лояльність під час перепідписання контракту (Франція) та освітні стипендії (США). Водночас досвід Південної Кореї демонструє, що відсутність належної фінансової компенсації — навіть за умов екзистенційної загрози — підриває мотивацію і перетворює службу на тягар.

Трудові гарантії у більшості проаналізованих моделей представлені через імперативну заборону на звільнення працівників/иць через службу в резерві. У деяких країнах, як-от в Ізраїлі, за такі дії для працедавців передбачена кримінальна відповідальність, а в Індії — штрафні санкції та компенсація працівнику/ці до шести місячних зарплат. Кожна країна по-різному регулює трикутник відносин між роботодавцем/ицею, державою і резервістом/кою. Подекуди

держава виплачує компенсацію безпосередньо роботодавцю/иці, щоб покрити витрати на збереження робочого місця (Велика Британія), або ж бере на себе повну виплату заробітної плати працівнику/иці через фонди соціального страхування (Ізраїль). Інший підхід — створення систем непрямих стимулів, як-от податкові пільги та спеціальні партнерські угоди (Франція). Проте навіть за наявності юридичних запобіжників ізраїльський досвід демонструє, що тривале та інтенсивне залучення резервістів/ок створює «сіру зону», де роботодавці шукають формальні приводи для звільнення.

Планування власного життя забезпечується передусім через механізми передбачуваності. Країни законодавчо зобов'язують військові органи надсилати повістки завчасно — за три місяці у Фінляндії, за місяць у Франції. Це дає роботодавцю/иці час знайти заміну та адаптувати виробничі процеси, перетворюючи відсутність працівника/иці з форс-мажору на планову подію.

Суттєву роль також відіграють граничні терміни перебування в резерві та законодавчо встановлені ліміти навантаження: у Фінляндії це 40–100 днів за все життя залежно від звання, у Франції — стандартно до 30 днів на рік. Водночас Литва дозволяє роботодавцям ініціювати відтермінування служби для ключових фахівців/чинь, якщо їхня відсутність загрожує зупинкою виробничих процесів, а Норвегія законодавчо вимагає уникати багаторазового залучення одних і тих самих людей. Такі механізми забезпечують баланс між інтересами оборони та можливістю людини ухвалювати довгострокові рішення щодо кар'єри, родини та фінансових зобов'язань.

Управління військовою кар'єрою у частині країн представлено через чітку систему професійного розвитку в резерві. У Франції діє модульна модель просування від рядового до офіцера з можливістю залучення цивільних експертів/ок одразу

на відповідні посади; у США принцип «Up or Out» створює прогнозовану кар'єрну траєкторію, а «принцип ескалатора» передбачає, що під час служби в резерві цивільна кар'єра працівника/иці не лише зберігається, а й зростає відповідно до підвищень, які відбулися б за час відсутності. У Литві служба в KASP може бути зарахована як проходження строкової, відкриваючи доступ до безплатної вищої військової освіти. Ці інструменти перетворюють перебування в резерві з обов'язку на можливість для розвитку.

Житлові умови під час зборів є найменш висвітленою сферою в проаналізованих моделях, однак країни гарантують безоплатне проживання, харчування та медичне забезпечення на час проходження зборів, а Норвегія додатково передбачає сімейні надбавки для компенсації побутового навантаження на родину резервіста/ки.

Український досвід та чинна система

Розвиток військового резерву в Україні — стратегічний пріоритет у сфері національної безпеки та кадрового забезпечення сил оборони. Резерв згадується у Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України до 2027 року³⁴⁵, Концепції військової кадрової політики в системі МОУ на період до 2028 року³⁴⁶ та Стратегії ветеранської політики до 2030 року³⁴⁷.

Ці стратегічні документи розглядають резерв основне джерело доукомплектування Збройних Сил у разі загрози. Вони також визначають необхідність його кількісно нарощувати, розвивати контрактну форму служби, цифровізувати облік та автоматизувати зарахування до ВОР після звільнення з військової служби, та гарантувати правовий соціальний захист ветеранам/кам, які становитимуть значну частину ВОР.

Водночас на інституційному рівні **реалізація цієї політики залишається фрагментарною**. В Україні відсутній єдиний орган, відповідальний за цілісне формування та координацію політики у сфері військового резерву. Повноваження розподілені між різними структурами, що ускладнює узгоджене стратегічне управління розвитком резерву.

³⁴⁵ Стратегія залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 29 грудня 2024 року № 862-нм. mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-29-12-2024-862-nm-pro-zatverdzhennya-strategiyi-zaluchennya-rozvitku-ta-utrimannya-lyudskogo-kapitalu-v-silah-oboroni-ukrayini-na-period-do-2027-roku

³⁴⁶ Наказ Міністерства оборони України від 27 жовтня 2023 року № 637 «Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року». zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text

³⁴⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 року № 1209-р «Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-D180#Text

Проведений аналіз системи військового резерву в Україні свідчить про тривалий шлях її трансформації. Еволюція структури військового резерву України відображає **перехід від спрощеної моделі 2006 року з формальним «паперовим» обліком у ТЦК та СП, що базувалася на принципі добровільності (за контрактом) та поділі на активний і допоміжний резерви, до сучасної багаторівневої системи пріоритезації залучення людських ресурсів для відсічі збройної агресії.**

Історично розвиток резерву пройшов через кілька ключових етапів. Переломним став 2014 рік, коли бойові дії виявили недієвість чинної на той час системи резерву. Починаючи з 2014 року, структура резерву послідовно ускладнювалася та почала складатися з трьох компонентів: оперативного резерву, що поділявся на ОР-1 та ОР-2, резерву посилення та громадського резерву. З березня 2015 року перебування у резерві припинило бути добровільним — звільнені зі служби мобілізовані ветерани/ки та строковики в особливий період обов'язково зарахувалися в ОР-1.

У березні 2021 року в Україні **запровадили новий вид служби — військову службу за призовом осіб з-поміж резервістів в особливий період.** Це дало змогу разі потреби призивати резервістів/ок до війська без оголошення мобілізації за наказом Верховного Головнокомандувача в обхід Верховної Ради України, що часто потребує додаткового часу.

Сучасна модель, востаннє змінена у 2024 році, базується на принципі пріоритетності й диференціації та поділяє військовий резерв на військовий оперативний резерв та мобілізаційний людський резерв.

ВОР, своєю чергою, складається з:

- бойового резерву (колишній ОР-1) для доукомплектування бойових частин;
- резерву нарощування (колишній ОР-2) для доукомплектування в/ч небойового складу;
- територіального резерву (для доукомплектування частин ТРО).

На сьогодні **реалізація нової структури військового резерву залишається недостатньо зрозумілою**. Оскільки відсутні чіткі критерії розмежування між видами ВОР, це ускладнює розуміння того, як система працюватиме на практиці. Зокрема це впливатиме на можливість для конкретної людини передбачити, до якої саме категорії резерву вона входить. Наразі більшість уявлень про функціонування системи резерву ґрунтується радше на експертних припущеннях, ніж на чітко визначених процедурах.

Військовий оперативний резерв держава розглядає як «другу армію», яку в разі потреби можна швидко зібрати, та у стислі терміни задіяти для оборони її навчений особовий склад. Потрапити до ВОР можуть переважно люди з досвідом військової служби: їх автоматично зараховують до резерву після звільнення зі служби або ж вони можуть укласти контракт. Важлива особливість системи — контрактна форма служби в резерві, яка забезпечує стабільний зв'язок між резервістом/кою та конкретною військовою частиною та дає змогу знати свого командира і підрозділ, що значно підвищує злагожденість. Попри цю систему, **початок повномасштабної війни показав суттєві прогалини у системі резерву**. Через логістичний колапс та проблеми в оповіщенні система персональної приписки не спрацювала належно, і значна частина резервістів/ок, зокрема і контрактники, змушені були самотійно шукати підрозділи та вступати на службу через мобілізацію.

Крім того, контракт закріплює за резервістом/кою конкретну посаду у складі відповідного підрозділу, проте на практиці у разі призову люди не завжди потрапляють на вказану посаду через кадрові та організаційні зміни у військових частинах. Під час навчальних зборів або в разі призову на службу резервістів/ок, як правило, призначають на посади з урахуванням наявних вакантних місць, їхньої ВОС, звання та актуальних потреб підрозділу, що не завжди відповідає посаді, визначеній у контракті.

Головний виклик у цій системі — **циклічність навантаження на ветеранів і ветеранок**. Система фактично змушує одних і тих самих людей постійно першочергово повертатися до строю, тоді як військовозобов'язані (цивільні без досвіду служби) не входять до військового оперативного резерву та залучаються до оборони в останню чергу. Військовозобов'язані поповнюють оперативний резерв лише після того, як набувають досвіду служби, зокрема на БВС, БЗВП, тому на практиці ВОР не поповнюється активно та масово. Через це до нього потрапляють переважно одні й ті самі люди, які були на службі в АТО, ООС, під час повномасштабного вторгнення.

Посилює цю проблему **дискримінація в законодавстві щодо бронювання**. На відміну від цивільних військовозобов'язаних, резервісти/ки ВОР позбавлені права на бронювання, навіть якщо вони є критично важливими фахівцями/чинями на підприємствах.

Цікавим також є те, що, за чинним законодавством, людину позбавляють статусу резервіста/ки не лише за станом здоров'я, у разі досягнення граничного віку, наявності сімейних обставин, а також у разі нез'явлення за повісткою, неможливості встановлення місця перебування під час мобілізації або перебування за кордоном понад три місяці. Фактично це означає, що **людина звільняється від обов'язку першочергового призову**

завдяки безвідповідальному ставленню до нього. Застосована після початку повномасштабного вторгнення практика засвідчила, що резервістів/ок, які не з'явилися за викликом, винесли зі складу резерву та перевели на облік військовозобов'язаних. Це своєю чергою дало їм змогу скористатися механізмом бронювання.

Водночас механізми повторного зарахування таких людей до резерву фактично відсутні. У результаті, якщо людина вибуває з резерву через сімейні обставини або виїзд за кордон більш ніж на три місяці, то навіть після зникнення цих підстав (зміни сімейних обставин або повернення в Україну) її обліковують на загальних підставах разом з іншими військовозобов'язаними без досвіду служби. За такої моделі держава втрачає можливість ефективно відстежувати людей з досвідом служби або участі у бойових діях та пріоритетно залучати їх до оборони у майбутньому.

Серед обов'язків служби резервістів/ок — брати участь у зборах строком до трьох місяців на рік. На практиці **виклики на навчальні збори часто непрогнозовані** та можуть статися за декілька днів до їхнього початку. Це ускладнює планування цивільного життя та кар'єри й погіршує стосунки з роботодавцем/ицею. У поєднанні з обов'язком роботодавця/иці виплачувати резервістам/кам середній заробіток, який держава компенсує із затримками або не компенсує зовсім, робить їх **небажаними працівниками** на ринку праці.

Чинний Кодекс законів про працю формально **не передбачає окремого захисту для резервістів/ок, зокрема ветеранів/ок**, і не вважає їхній статус ознакою, за якою заборонена дискримінація у сфері праці.

Самі **збори резервістів/ок здебільшого є формальними**, а навчання малоефективним. Через це резервісти/ки, які хочуть підтримувати належний рівень професійної підготовки, частіше тренуються самотійно за власні кошти, а не беруть участь в офіційних зборах.

Проходження зборів резервістів/ок-контрактників залежить від відповідної військової частини, з якими вони уклали контракт. Водночас резервісти/ки, зараховані у ВОР після служби без укладеного контракту, не прив'язані до конкретної військової частини. Їх можуть викликати на збори за рішенням ТЦК та СП відповідно до потреби і в різні військові частини без кількісного обмеження. Це своєю чергою призводить до практики **повторного залучення одних і тих самих людей**, готових брати участь у зборах, тоді як **значна частина резервістів/ок роками залишається поза системою навчання**. До прикладу, хтось може долучатися до зборів навіть двічі на рік, а хтось не проходить їх п'ять–сім років. До того ж такі люди часто залучаються до навчання у різних родах і видах військ, без стабільної прив'язки до конкретного підрозділу, що ускладнює прогнозування їхньої подальшої служби у разі призову у військо. Така ситуація свідчить не про системне прагнення держави підвищити професійний рівень резервістів/ок і рівномірно підготувати усіх резервістів/ок, а про формальне проведення зборів для виконання планових показників.

За час проходження зборів резервісту/ці виплачуються:

- середній заробіток за місцем роботи (не менше 8 647 грн для працюючих та 3 328 грн для безробітних). Виплата проводиться роботодавцем/ицею з наступним відшкодуванням цих витрат ТЦК та СП шляхом відомчих коштів. Виплата не передбачена для самозайнятих осіб (ФОП);
- грошові виплати у розмірі від 4 992 грн до 6 656 грн;
- добові за кожний день перебування на зборах (від 60 грн на день для рядового складу до 150 грн для вищого офіцерського складу);
- витрати на проїзд до місця проведення зборів і назад;
- одноразове грошове заохочення від 1 600 до 3 100 грн на рік.

Підсумовуючи, за час 30-денних зборів працевлаштований/а резервіст/ка рядового складу з урахуванням податків у 2026 році отримає мінімум 14 067 грн, а безробітний/а — 9 786 грн, чого може бути недостатньо для задоволення реальних потреб.

Додатковою проблемою є правова колізія, за якої резервісти/ки, які були призвані на військову службу, **не мають доступу до низки податкових пільг, передбачених для мобілізованих.**

Мапування потреб ветеранів і ветеранок у військовому резерві в Україні

Мапування потреб ветеранів і ветеранок у військовому резерві засвідчило, що їхнє ставлення до резерву формується на перетині трьох ключових чинників:

- втоми після тривалої служби;
- прагнення повернути контроль над власним цивільним життям;
- готовності залишатися залученими до оборони країни за умови справедливих і зрозумілих правил.

Найуніверсальніша базова потреба — **час на відпочинок і відновлення після завершення активної служби**. Опитані ветерани/ки очікують достатнього часового проміжку між демобілізацією та залученням до резерву, а також диференційованого підходу до зарахування — з урахуванням стану здоров'я, психологічного виснаження та індивідуальної готовності. Автоматичне зарахування всіх звільнених зі служби до резерву без цих запобіжників вони вважають несправедливим.

Досвід служби в резерві до 2022 року значною мірою асоціюється з фрагментарністю, формалізмом і нерівною якістю підготовки. Водночас опитані ветерани/ки чітко артикулюють **запит на переосмислений резерв як інструмент підтримання навичок, професійного розвитку та збереження зв'язку з побратимами**. Ключові умови такої моделі — якісні, практично орієнтовані навчання, компетентні інструктори/ки з бойовим досвідом, належне матеріально-технічне забезпечення та зрозуміла логіка організації зборів.

Одна з наскрізних проблем — **відсутність системного інформування військовослужбовців/иць про резерв до звільнення зі служби**. Брак знань про опції проходження служби, зокрема про її контрактну форму, а також дискредитація у 2022 році основної переваги контракту — закріплення частини та посади — посилює недовіру до системи резерву. Ветерани і ветеранки потребують чіткого й завчасного роз'яснення умов контракту, його змісту, тривалості, зобов'язань і потенційних переваг, а також розуміння реальних відмінностей між контрактною та не контрактною моделлю перебування в резерві.

Планування власного життя, фінансової стабільності та трудових гарантій є ключовими для потенційних резервістів і резервісток. Непередбачуваність дат зборів, ризики для кар'єри, дискримінація з боку роботодавців і фінансові втрати, особливо для самозайнятих, формують відчуття системної несправедливості. Ветерани і ветеранки не очікують постійних виплат за перебування в резерві, проте потребують гідної оплати часу, витраченого на збори, а також акцентують на створенні механізмів підтримки роботодавців. У цьому контексті контракт розглядається не стільки як джерело фінансової мотивації, скільки як можливий інструмент передбачуваності, кращого планування та доступу до додаткових можливостей (якісні навчання, освіта, спеціалізована підготовка).

Окремо простежується запит на зміну ширшого суспільного договору: ветерани і ветеранки гостро реагують на модель, у якій держава знову і знову покладається на обмежене коло «виснажених» людей із бойовим досвідом. **Резерв у майбутньому має формуватися не лише за рахунок ветеранів і ветеранок, а й через системне залучення нових людей до резерву й потенційно до оборони у разі нового вторгнення**. У такій моделі контракт може стати добровільною формою глибшої залученості для тих, хто готові інвестувати свій досвід у підготовку інших, наприклад, в ролі інструкторів/ок.

Рекомендації

Рівень політики

1. Визначити в структурі Міністерства оборони України відповідальний підрозділ, на який буде покладено функцію формування та координації державної політики щодо військового резерву людських ресурсів, зокрема військового оперативного резерву. Зокрема, доповнити повноваження Міністерства в пункті 48 Положення про Міністерство оборони України затверджене постановою КМУ № 67³⁴⁸.
2. Забезпечити чіткий розподіл повноважень і координацію між усіма стейкхолдерами, залученими до формування та реалізації політики щодо комплектування і управління військовим оперативним резервом.
3. Актуалізувати у нових версіях стратегічних документів МОУ принципи комплектування військового резерву людських ресурсів з урахуванням потреб та внеску людей залучених до військового оперативного резерву, а саме ветеранів і ветеранок. Під час напрацювання нових рішень для соціального захисту резервістів/ок-контрактників, враховувати необхідність таких гарантій резервістам/кам-ветеранам/кам, незалежно від того, яку службу вони проходять у резерві.
4. Гарантувати на рівні стратегічних документів принципи соціальної справедливості та рівномірної участі громадян/ок України в обороні держави, щоб поступово зменшувати навантаження на колишніх військовослужбовців/иць та ветеранів/ок у військовому оперативному резерві. Зокрема, розглянути можливість збільшити у військовому оперативному резерві кількість людей із досвідом проходження БЗС, БЗВП, а також залучати контрактних резервістів/ок.

³⁴⁸ Кабінет Міністрів України. (2014, 5 листопада). Постанова № 671 «Про затвердження Положення про Міністерство оборони України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-D0BF#Text

5. Продовжити розвивати та удосконалювати системи обліку резервістів/ок, зокрема посилювати спроможність Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів/ок.
6. Переглянути підстави для звільнення резервістів/ок зі служби у військовому резерві, щоб уникнути необґрунтованого вибуття з військового резерву людей з військовим досвідом, які можуть залучатися до оборони країни.

Розглянути можливість скасування або перегляду таких підстав для автоматичного звільнення з резерву:

- нез'явлення до ТЦК та СП або військової частини під час мобілізації протягом десяти календарних днів від дня вручення повістки;
 - неможливість встановити місця перебування резервіста/ки протягом 60 днів від дня оголошення мобілізації;
 - виїзд за межі України на строк понад три місяці;
 - невиконання обов'язків служби у військовому резерві.
7. Передбачити процедуру повторного зарахування до військового оперативного резерву людей, які були з нього виключені, у разі зникнення таких підстав, наприклад, відстрочки за сімейними обставинами. Також передбачити їх переведення з обліку військовозобов'язаних на облік резервістів/ок як людей із досвідом або участі у бойових діях.
 8. Розробити механізм бронювання резервістів/ок під час воєнного стану, щоб вони могли залучатися до роботи на критично важливих підприємствах без втрати зв'язку з військовим резервом — з урахуванням інтересів оборони.
 9. Визначити строк військової служби для осіб, які проходять військову службу за призовом осіб з-поміж резервістів/ок в особливий період, за винятком періодів воєнного стану та проведення мобілізації.

Гарантії щодо проходження військової служби

1. Передбачити можливість військовим частинам зараховувати звільнених зі служби людей до своїх списків резервістів/ок без укладення контракту — за рішенням цієї військової частини. Водночас зберегти за людиною, яка звільняється зі служби, право укласти контракт про проходження служби у військовому резерві з іншою військовою частиною. Під час розроблення рішення врахувати необхідність забезпечити якісний облік.
2. Переглянути умови контракту про проходження служби у військовому резерві, щоб підвищити його привабливість та забезпечити реальні, а не декларативні гарантії. Зокрема, гарантувати призначення резервіста/ки на зазначену в контракті посаду із фіксованим мінімальним строком перебування на ній не менше шести місяців. Якщо вказана посада відсутня, надати можливість проходити службу на альтернативній, найбільш релевантній досвіду посаді. Також передбачити виплату одноразової грошової допомоги при укладенні такого контракту.
3. Надавати людям, які звільняються з військової служби, чіткі роз'яснення щодо порядку зарахування до різних типів військового оперативного резерву, права і обов'язки під час звільнення в запас та проходження служби у резерві, а також умови та можливості укладення контрактів з іншими військовими частинами.
4. Забезпечити системну та якісну комунікацію з резервістами/ками різними методами, у тому числі використовуючи цифрові інструменти, зокрема через Резерв+. Завчасно інформувати їх про заплановані збори, оновлення облікових даних та формувати культуру постійного зв'язку між резервістами/ками та військовими частинами.

5. Надати можливість резервістам/кам оновлювати необхідні дані через «Резерв+».
6. Удосконалити механізм виклику резервістів/ок із використанням цифрових інструментів, зокрема через «Резерв+».
7. Надавати звільненим з військової служби ветеранам/кам відстрочки від проходження зборів резервістів/ок строком до одного року після завершення служби.
8. Закріпити граничний вік перебування у військовому резерві на рівні 55 років. Після досягнення цього віку надавати людині право звільнитися зі служби у військовому резерві — за умови, що вона пройшла визначений мінімальний строк служби у військовому резерві або військової служби загалом.
9. Підвищити якість проведення навчальних зборів та припинити проводити їх формально без належної підготовки, змістовного наповнення та оцінювання результатів.
10. Розробити чіткий та зрозумілий алгоритм підвищення у званнях резервістів/ок.
11. Враховувати факт батьківства / материнства під час планування виклику на збори резервістів/ок, якщо обидва з батьків є резервістами/ками.

Фінансові гарантії

1. Надавати одноразову грошову допомогу резервістам/кам за укладення контракту про проходження служби у резерві.
2. Передбачити для призваних на військову службу резервістів/ок податкові пільги та звільнити їх від звітності на час проходження служби, як для мобілізованих та військовослужбовців/иць за контрактом. Внести зміни до Податкового кодексу України.
3. Збільшити для резервістів/ок виплати на час проведення зборів — грошову виплату, грошове забезпечення безробітним, добові, одноразове заохочення за успішне проходження зборів.
4. Врегулювати виплати середнього заробітку за час проходження зборів для резервістів/ок, які є фізичними-особами підприємцями (ФОП).
5. Збільшити декретні виплати для жінок-резервісток.
6. Розрахувати вартість проходження служби у військовому резерві однієї людини, щоб обґрунтувати бюджетне планування та оптимізувати витрати.

Трудові гарантії резервістів/ок та роботодавців

1. Передбачити механізми планування та черговості виклику резервістів/ок на збори на підприємствах та установах, де вони працевлаштовані.
2. Запровадити податкові стимули для роботодавців, які працевлаштовують резервістів/ок та сприяють їхній службі у резерві.
3. Закріпити у Кодексі законів про працю заборону дискримінації резервістів/ок під час працевлаштуванні та в трудових відносинах.
4. Врегулювати пенсійне забезпечення резервістів/ок у межах оновлення відповідного пенсійного законодавства, зокрема зараховувати час проходження військових зборів у вислугу років для призначення військової пенсії.

Список джерел

1. Бегунков, В (2025, 22 октября). *МО РФ: резервистов будут направлять на защиту НПЗ и других объектов от дронов (мо рф: резервістів направлятимуть на захист нпз та інших об'єктів від дронів)*. Deutsche Welle. dw.com/ru/mo-rf-rezervistov-budut-napravlat-na-zasitu-npz-i-drugih-obektov-ot-dronov/a-74461622
2. Ветеран Хаб. (2023). *Концепція добробуту ветеранів та ветеранок*. veteranhub.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/dobrobut_opys-skorocheno.pdf
3. Гарина, И. (2025, 25 октября). *Мягко съехать на мобилизацию («М'яко» потрапити під мобілізацію)*. Новая газета Европа. novayagazeta.eu/articles/2025/10/25/miagko-sekhat-na-mobilizatsiiu
4. Дюк, Е. (2025, 4 ноября). *Зачем власти РФ привлекают на службу резервистов? (Навіщо влада рф залучає резервістів до служби?)*. Deutsche Welle. dw.com/ru/zacem-vlasti-rf-privlekaut-na-sluzbu-rezervistov/a-74614858
5. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» (ред. 10 травня 2006). Верховна Рада України. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/ed20060510#Text
6. Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (1992, № 2262-XII). Верховна Рада України. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#top
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку». Верховна Рада України. zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-20#n191
8. Кабінет Міністрів України. (2014, 12 листопада). *Постанова № 607 «Про затвердження структури військового резерву людських ресурсів»*. zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2014-D0BF/ed20141112#Text
9. Кабінет Міністрів України. (2020, 17 червня). *Постанова № 495 «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 року № 607»*. zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2020-D0BF#Text
10. Кабінет Міністрів України. (2006, 18 жовтня). *Постанова № 1426 «Про структуру військового резерву людських ресурсів»*. zakon.rada.gov.ua/laws/show/1426-2006-D0BF#Text
11. Кабінет Міністрів України. (2024, 18 червня). *Постанова № 741 «Деякі питання щодо структури військового резерву»*. zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2024-D0BF#n26

12. Кабінет Міністрів України. (2006, 23 листопада). Постанова № 1644 «Про порядок і розміри грошового забезпечення та заохочення військовозобов'язаних та резервістів, грошової виплати резервістам». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-2006-D0BF#top
13. Кабінет Міністрів України (2013, 25 грудня). Постанова від № 975 «Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві». zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2013-D0BF#Text
14. Кабінет Міністрів України. (2014, 5 листопада). Постанова № 671 «Про затвердження Положення про Міністерство оборони України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-D0BF#Text
15. Кодекс законів про працю України (1971, № 322-VIII). Верховна Рада України. zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
16. Кримінальний кодекс України (2001, № 2341-III). Верховна Рада України. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
17. Наказ Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 22 лютого 2022 року № 2 «Про призов резервістів на військову службу за призовом осіб з-поміж резервістів в особливий період».
18. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 14 березня 2025 р. № 43 «Порядок зарахування до військового оперативного резерву».
19. Наказ Головного управління розвідки Міністерства оборони України від 5 лютого 2025 р. № 33 «Про затвердження Інструкції про умови виплати грошового забезпечення та заохочення військовозобов'язаних та резервістів, грошової виплати резервістам Головного управління розвідки Міністерства оборони України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-25#Text
20. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13 травня 2019 р. № 367 «Про затвердження Інструкції про умови виплати грошового забезпечення та заохочення військовозобов'язаних та резервістів, грошової виплати резервістам Державної прикордонної служби України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0574-19#Text
21. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14 липня 2015 р. № 856 «Про затвердження Інструкції про умови виплати грошового забезпечення та заохочення військовозобов'язаних та резервістів, грошової виплати резервістам Національної гвардії України». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0916-15#Text

22. Наказ Міністерства оборони України від 12 березня 2007 р. № 80 «Про затвердження Інструкції про умови виплати грошового забезпечення та заохочення військовозобов'язаних та резервістів, грошової виплати резервістам». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-07#top
23. Наказ Міністерства оборони України від 27 жовтня 2023 р. № 637 «Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року». zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text
24. Наказ Міністерства оборони України від 29 квітня 2016 р. № 232 «Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-16#Text
25. Наказ Міністерства оборони України від 5 січня 2022 р. № 2 «Про затвердження Інструкції з організації й проведення зборів із резервістами та військовозобов'язаними в органах військового управління, з'єднаннях, військових частинах, установах та організаціях Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту». zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0296-22#top
26. О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации: Федеральный закон от 4 ноября 2025 г. № 411-ФЗ (Про внесення змін до окремих законодавчих актів російської федерації: федеральний закон від 4 листопада 2025 р. № 411-ФЗ). *Военник.ру*. voennikru.ru/prizyv-rezervistov
27. О воинской обязанности и военной службе: Федеральный закон от 28 марта 1998 г. № 53-ФЗ (Про військовий обов'язок і військову службу: федеральний закон російської федерації від 28 березня 1998 р. № 53-ФЗ). Президент России. kremlin.ru/acts/bank/12128
28. О мобилизационной подготовке и мобилизации в Российской Федерации: Федеральный закон от 26 февраля 1997 г. № 31-ФЗ (Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію в російській федерації: федеральний закон від 26 лютого 1997 р. № 31-ФЗ). Президент России. kremlin.ru/acts/bank/9446
29. О создании мобилизационного людского резерва Вооруженных Сил Российской Федерации: Указ Президента РФ от 17 июля 2015 г. № 370 (Про створення мобілізаційного людського резерву Збройних сил російської федерації: указ президента рф від 17 липня 2015 р. № 370). Президент России. kremlin.ru/acts/bank/52547
30. Податковий кодекс України. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top
31. Президент России. Встреча с резервистами (Зустріч із резервістами). kremlin.ru/acts/news/78685

32. Принцип. (2025). *Перехід від військової служби до цивільного життя: контексти, досвіди, рішення*.
pryncyp.org/analytics/perehid-vid-vijskovoyi-sluzhby-do-cyvilnogo-zhyttya-konteksty-dosvidy-rishennya
33. Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо окремих питань забезпечення організації виконання військового обов'язку в особливий період» № 3554 від 28 травня 2020 р.
itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/2551
34. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р «Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках». zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-D180#Text
35. Стратегія залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 29 грудня 2024 р. № 862-нм.
mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-29-12-2024-862-nm-pro-zatverdzhennya-strategiyi-zaluchennya-rozvitku-ta-utrimannya-lyudskogo-kapitalu-v-silah-oboroni-ukrayini-na-period-do-2027-roku
36. Указ Президента України «Про Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України».
zakon.rada.gov.ua/laws/show/618/2012#Text
37. Филиппов В. (2025, 4 ноября). Что такое мобилизационный резерв и кого могут призвать на специальные военные сборы (Що таке мобілізаційний резерв і кого можуть призвати на спеціальні військові збори). Кадровое дело.
kdelo.ru/art/386980-hto-takoe-mobilizatsionnyy-rezerv-i-kogo-mogut-prizvat-na-spetsialnye-voennye-sbory
38. 10 U.S.C., Title 10 – Armed Forces (Розділ 10 «Збройні сили» Кодексу законів США).
govinfo.gov/content/pkg/CPRT-112HPRT67342/pdf/CPRT-112HPRT67342.pdf
39. Act on conscription and service in the Armed Forces (Lov om verneplikt og tjeneste i Forsvaret m.m.) (Закон про військовий обов'язок і службу в Збройних силах Норвегії). Lovdata.
lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-08-12-77/KAPITTEL_2#%C2%A716
40. Act on Defence Personnel (Lov om personell i Forsvaret) (Закон про персонал Збройних сил Норвегії). Lovdata.
lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-08-12-77/KAPITTEL_2#%C2%A716
41. Aktyvūs rezervas (Активний резерв). Karys.lt.
karys.lt/tarnybos-budai/aktyvūs-rezervas/44

42. *Anketa susidomėjusiems tarnyba komendantūrose* (Анкета для зацікавлених службою в комендатурах). Karys.lt. karys.lt/tarnybos-budai/anketa-susidomejusiems-tarnyba-komendanturose/641
43. *Armed Forces Reserves: a quick guide* (Резерви збройних сил: короткий посібник). GOV.UK. gov.uk/government/publications/armed-forces-reserves-a-quick-guide/armed-forces-reserves-a-quick-guide
44. *Army Reserve Pay: How Much Does a Reservist Make?* (Оплата служби в резерві армії: скільки заробляє резервіст?). Indeed. indeed.com/career-advice/pay-salary/army-reserve-pay
45. *Article L. 4221-3 du Code de la défense* (Стаття L. 4221-3 Кодексу про оборону). Code de la défense. legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071307
46. *Article L. 4231-6 du Code de la défense* (Стаття L. 4231-6 Кодексу про оборону). Code de la défense. legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071307/
47. Balestrieri, B. and Koo, W. (2022, July 26). *South Korea Needs a Wake-up Call on Its Reservist Crisis* (Південній Кореї потрібен сигнал тривоги щодо кризи резервістів). War on the Rocks. warontherocks.com/2022/07/south-korea-needs-a-wake-up-call-on-its-reservist-crisis
48. *Canadian Forces Reservists Protection Act* (Закон про захист резервістів Збройних сил Канади). Nova Scotia Legislature. nslegislature.ca/sites/default/files/legc/statutes/canforrp.htm
49. *Canadian military wants mobilization plan in place to boost reserves to 400,000 personnel* (Канадські збройні сили прагнуть створити план мобілізації для збільшення резерву до 400 000 осіб). Ottawa Citizen. ottawacitizen.com/public-service/defence-watch/canadian-military-wants-mobilization-plan-in-place-to-boost-reserves-to-400000-personnel
50. *Commitment* (Зобов'язання щодо служби). Army Jobs. jobs.army.mod.uk/army-reserve/life-in-the-army-reserve/commitment
51. *Conscript's allowance* (Допомога призовникам). Kela. kela.fi/conscripts-allowance
52. *Conscription Act (1438/2007)* (Закон про військовий обов'язок Фінляндії). Finlex. finlex.fi/en/laki/kaannokset/2007/en20071438.pdf

53. Council of Reserve Forces' and Cadets' Associations. (2024). *External Scrutiny Team Annual Statutory Report 2024* (Щорічний статутний звіт Групи зовнішнього нагляду за 2024 рік).
gov.uk/government/publications/council-of-reserve-forces-and-cadets-associations-scrutiny-team-annual-statutory-report-2024
54. DAOD 2020-0, *Reserve Force* (Адміністративна директива DAOD 2020-0 «Резервні сили»). Government of Canada.
canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-orders-directives/2000-series/2020/2020-0-reserve-force.html
55. DAOD 2020-1, *Primary Reserve* (Адміністративна директива DAOD 2020-1 «Основний резерв»). Government of Canada.
canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-orders-directives/2000-series/2020/2020-1-primary-reserve.html
56. DAOD 2020-4, *Supplementary Reserve* (Адміністративна директива DAOD 2020-4 «Додатковий резерв»). Government of Canada.
canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/defence-administrative-orders-directives/2000-series/2020/2020-4-supplementary-reserve.html
57. *Defence Policy Reports 2024* (Звіти з оборонної політики за 2024 рік). Ministry of Defence of Finland.
defmin.fi/en/publications/defence-policy-reports
58. *Engagement à servir dans la réserve (ESR) opérationnelle* (Контракт на службу в оперативному резерві (ESR)). Service-Public.fr.
service-public.gouv.fr/particuliers/vosdroits/F1188
59. Fabian, E. (2025, August 20). *60,000 reservists set to receive call-up orders in coming days ahead of Gaza City takeover* (60 000 резервістів отримають повістки найближчими днями напередодні захоплення міста Газа). The Times of Israel.
timesofisrael.com/60k-reservists-set-to-receive-call-up-orders-in-coming-days-ahead-of-gaza-city-takeover
60. *Federal labour standards: Leaves* (Федеральні трудові стандарти: відпустки). Government of Canada.
canada.ca/en/services/jobs/workplace/federal-labour-standards/leaves.html#h2.13
61. *Formation des réservistes* (Підготовка резервістів). Armée de Terre.
terre.defense.gouv.fr/drhat/actualites/formation-reservistes

62. Fabian, E. (2026, February 9). *IDF says cutting back 'superfluous' reservists will reduce reserve duty time to 55 days in 2026* (ЦАХАЛ заявляє, що скорочення «надлишкових» резервістів зменшить тривалість служби в резерві до 55 днів у 2026 році). The Times of Israel. [timesofisrael.com/liveblog_entry/idf-says-cutting-back-superfluous-reservists-will-reduce-reserve-duty-time-to-55-days-in-2026](https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/idf-says-cutting-back-superfluous-reservists-will-reduce-reserve-duty-time-to-55-days-in-2026)
63. Grezak, E. (2024, November 11). *What does it mean to be in the IDF reserves?* (Що означає бути в резерві Армії оборони Ізраїлю?). Judaica Webstore Blog. blog.judaicawebstore.com/idf-reserves
64. *Innsatsstyrker* (Сили швидкого реагування). Heimevernet. forsvaret.no/heimevernet/innsatsstyrker
65. *Istorija* (Історія). *Lietuvos kariuomenė*. kariuomene.lt/krasto-apsaugos-savanoriu-pajegos/daugiau-apie-kasp/istorija/24479
66. Koh, E. (2025, August 11). *South Korea's military: Why the 'BTS effect' isn't enough to solve a manpower crisis* (Збройні сили Південної Кореї: чому «ефект BTS» не вирішує кадрову кризу). BBC News. [bbc.com/news/articles/c79llly4qeo](https://www.bbc.com/news/articles/c79llly4qeo)
67. *Komendantūros: dažniausiai užduodami klausimai* (Комендатури: поширені запитання). Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija. kam.lt/komendanturos-dazniausiai-uzduodami-klausimai
68. *Kongeriket Norges Grunnlov av 17. mai 1814* (Конституція Королівства Норвегія від 17 травня 1814 року). Lovdata. lovdata.no/dokument/NLE/lov/1814-05-17
69. *L. Kasčiūnas: į karo komendantūros užsiregistravo apie 4,8 tūkst. gyventojų* (Л. Качюнас: до військових комендатур зареєструвалося приблизно 4,8 тис. людей). Lrytas.lt. lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2024/08/06/news/l-kasciunas-i-karo-komendanturas-uzsiregistravo-apie-4-8-tukst-gyventoju-33466436
70. *La réserve* (Резерв). Gendarmerie nationale. gendarmerie.interieur.gouv.fr/notre-institution/notre-organisation/la-reserve
71. *La réserve des armées, pivot des forces morales de la nation* (Резерв збройних сил як основа моральних сил нації). HEDN. ihedn.fr/en/lundis-de-lihedn/la-reserve-des-armees-pivot-des-forces-morales-de-la-nation/
72. *Lithuania to reintroduce conscription over Russia fears* (Литва відновлює військовий обов'язок через загрозу з боку Росії). BBC News. [bbc.com/news/world-europe-31607930](https://www.bbc.com/news/world-europe-31607930)

73. *Loi du 27 juillet 1872 sur le recrutement de l'armée* (Закон про комплектування армії). (1872). Bulletin des lois de la République française, T. 5, № 101, 97–130. gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k210062f/f115
74. Ministry of National Defence of Lithuania. (2023). Facts and Figures 2023 (Факти та показники 2023). kam.lt/wp-content/uploads/2024/04/Facts-and-Figures-2023.pdf
75. *National Defence Act (R.S.C., 1985, c. N-5)* (Закон про національну оборону Канади). Justice Laws Website. laws-lois.justice.gc.ca
76. *Objectifs LPM 2024–2030 : accroître les forces morales* (Цілі LPM 2024–2030: посилення моральних сил). Ministère des Armées. defense.gouv.fr/actualites/objectifs-lpm-2024-2030-accroitre-forces-morales
77. Official Website of the Territorial Army (Офіційний сайт територіальної армії Індії). territorialarmy.in
78. *Økonomi* (Фінансове забезпечення). Forsvaret. forsvaret.no/okonomi
79. Paik, J.-h. (2025, October 4). *Why BTS may not be done with military service just yet: Why all men must complete reserve forces training* (Чому BTS ще не завершили військову службу: чому всі чоловіки повинні проходити підготовку в резерві). Korea JoongAng Daily. koreajoongangdaily.joins.com/news/2025-10-04/why/WHY-BTS-may-not-be-done-with-military-service-just-yet-Why-all-men-must-complete-reserve-forces-training/2412644
80. *Pension Regulations for the Army, Part I* (Пенсійні правила армії, частина I). [indianemployees.com/uploads/documents/022015/1423917978-Pension20Regulation-Army20Pt-I20\(1\).pdf](https://indianemployees.com/uploads/documents/022015/1423917978-Pension20Regulation-Army20Pt-I20(1).pdf)
81. *Personell* (Особовий склад). Forsvaret. forsvaret.no/om-forsvaret/forsvaret-i-tall/personell
82. *Quarterly service personnel statistics 2025* (Квартальна статистика особового складу Збройних сил за 2025 рік). Ministry of Defence. gov.uk/government/statistics/quarterly-service-personnel-statistics-2025
83. *Quarterly service personnel statistics: 1 July 2025* (Квартальна статистика особового складу Збройних сил станом на 1 липня 2025 року). Ministry of Defence. gov.uk/government/statistics/quarterly-service-personnel-statistics-2025/quarterly-service-personnel-statistics-1-july-2025/
84. *Repetisjonstjeneste* (Повторна служба/періодичні збори резервістів). Forsvaret. forsvaret.no/forstegangstjeneste/verneplikt/repetisjonstjeneste
85. *Reserve components* (Резервні компоненти). Government of Canada. canada.ca/en/department-national-defence/services/canada-reserve-force/about-reserve-force/reserve-components.html

86. *Reserve duty (Israel)* (Резервна служба в Ізраїлі). Wikipedia.
[en.wikipedia.org/wiki/Reserve_duty_\(Israel\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Reserve_duty_(Israel))
87. *Reserve Force Jurisdiction Regulations (C.R.C., c. 1050)*
(Регламент юрисдикції резервних сил Канади). Justice Laws Website.
laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/C.R.C.,_c._1050/page-1.html
88. *Reserve Forces Act 1996* (Закон про резервні сили, 1996). Legislation.gov.uk.
legislation.gov.uk/ukpga/1996/14/data.pdf
89. *Reserve Forces: A Guide for Employers*
(Резервні сили: посібник для роботодавців). British Army.
army.mod.uk/media/d2ld2iug/reserve_employers_guide_2023.pdf
90. *Reserve Pay* (Оплата служби в резерві). Government of Canada.
canada.ca/en/departement-national-defence/services/benefits-military/pay-pension-benefits/pay/reserves.html#ofcrs
91. *Reserve Service Law, 5768–2008 (2008–חוק שירות המילואים, התשס"ח)*
(Закон про резервну службу Ізраїлю, 2008). Nevo.
nevo.co.il/law_html/law00/71925.htm
92. *Reserves Focus: Pension Benefits* (Резерви: пенсійні виплати).
Forces Pension Society.
forcespensionsociety.org/2024/09/reserves-focus-pension-benefits
93. *Reservist benefits in exercises* (Пільги резервістів під час навчань).
Intti.fi. intti.fi/en/reservist-benefits-in-exercises
94. *Reservist leave* (Відпустка для резервістів). Ontario.ca.
ontario.ca/document/your-guide-employment-standards-act-0/reservist-leave
95. *Savanoriška nenuolatinė karo tarnyba*
(Добровільна непостійна військова служба). Karys.lt.
karys.lt/tarnybos-budai/savanoriska-nenuolatine-karo-tarnyba/40
96. *Soldier Readiness Policy – Reserve* (Політика готовності
військовослужбовців резерву). Government of Canada.
canada.ca/en/army/corporate/reserve/soldier-readiness-policy.html
97. *Tarnybos atidėjimas* (Відстрочка служби). Karys.lt.
karys.lt/bendraukime/d.u.k./tarnybos-atidejimas/225
98. *Tarnybos būdai* (Види служби). [Karys.lt. karys.lt/tarnybos-budai/16](https://karys.lt/tarnybos-budai/16)
99. *Territorial Army Act Rules, 1948*
(Правила до Закону про територіальну армію Індії, 1948). India Code.
indiacode.nic.in/bitstream/123456789/1497/1/A1948-56.pdf
100. *Territorial Army: Frequently Asked Questions*
(Територіальна армія: поширені запитання). territorialarmy.in/page/10

101. *The Army Reserve* (Резерв сухопутних військ Великої Британії). British Army. army.mod.uk/army-careers/the-army-reserve
102. *The Canadian Armed Forces: A New Vision for the Reserve Force* (Збройні сили Канади: нове бачення резервних сил). NATO Association of Canada. natoassociation.ca/10371
103. *The Indian Reserve Forces Act, 1888* (Закон про резервні сили Індії, 1888). India Code. indiacode.nic.in/bitstream/123456789/2314/1/A1888-4.pdf
104. *The Reservists (political party)* (Резервісти (політична партія)). Wikipedia. [en.wikipedia.org/wiki/The_Reservists_\(political_party\)](http://en.wikipedia.org/wiki/The_Reservists_(political_party))
105. *The Territorial Army Act, 1948* (Закон про територіальну армію Індії, 1948). India Code. indiacode.nic.in/bitstream/123456789/1497/1/A1948-56.pdf
106. *The Uniformed Services Employment and Reemployment Rights Act of 1994* (Закон про права на працевлаштування та повторне працевлаштування військовослужбовців, 1994). congress.gov/bill/103rd-congress/house-bill/995
107. *United States Army Reserve* (Резерв армії США). Wikipedia. en.wikipedia.org/wiki/United_States_Army_Reserve
108. *United States Code, 2011 Edition, Title 10 — Armed Forces, Subtitle E — Reserve Components* (Кодекс законів США, розділ 10 «Збройні сили», підрозділ E «Резервні компоненти»). (2011). GovInfo. govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2011-title10/html/USCODE-2011-title10-subtitleE.htm
109. *USERRA Frequently Asked Questions* (Часті запитання щодо USERRA). Employer Support of the Guard and Reserve (ESGR). esgr.mil/USERRA/Frequently-Asked-Questions
110. *Verneplikt* (Військовий обов'язок). Forsvaret. forsvaret.no/forstegangstjeneste/verneplikt
111. *Vuosilomalaki 162/2005 (Annual Holidays Act)* (Закон про щорічні відпустки Фінляндії). Finlex. finlex.fi/fi/lainsaadanto/2005/162
112. *Your day job* (Цивільна робота резервіста). Army Jobs. jobs.army.mod.uk/army-reserve/life-in-the-army-reserve/day-job
113. Zitun, Y. (2025, November 18). *IDF plan calls for 60,000 reservists on duty at all times starting 2026 amid budget, manpower strain* (План Армії оборони Ізраїлю передбачає постійну службу 60 000 резервістів з 2026 року на тлі бюджетних і кадрових обмежень). Ynetnews. ynetnews.com/article/bygqueptlwx